

Szépirodalom

Jász Attila: A bölények kipusztulása	5
Kustos Júlia versei	11
Boda Edit versei	13
Erdei L. Tamás: Az utolsó kép	17
Száraz Miklós György: Anna	28
Balázs Imre József: Két dalszöveg	40
Bálint Tamás: Bakancspróba	42
Fellingner Károly versei	44
Balázs Attila: Magyarfauszt 2.	47
Oláh András versei	57
Soós Amália versei	60
Mánya Kristóf versei	63
Ferencz-Nagy Zoltán versei	65

Literata Hungarica

Pikó András Gáspár: A történelem anygala kikémlél a családfa ágai közül (Családi emlékezet és történelmi múlt viszonya Bereményi Géza <i>Legendarium</i> című regényében)	68
---	----

Nyelvbúvár

Péntek János: Őshonos magyar nyelvközségek a külső régiókban: helyzetek, folyamatok, perspektívák	95
--	----

Irattár

Dr. Kiss László: A kolera Hunyad vármegyében, 1831-ben (Lugosi Fodor András megyei főorvos elfelejtett irata a koleráról)	117
--	-----

Ujjlenyomat

Az utolsó harcos (Kövér Álmos visszaemlékezése békéről, háborúról. Közléteszi G. Szabó Ferenc)	127
---	-----

Szemle

Zsidó Ferenc: Fausztok elfekvőben (Balázs Attila: <i>Magyarfauszt</i>)	151
Tamás Dénes: Kislány feketében (Sánta Miriám: <i>Hétfőn meghalsz</i>)	156
Biró Mónika Anita: Se kezdete, se vége... (Borcsa Imola: <i>Magnebéhat</i>)	160
<i>Olasólámpa</i> (A Székely Könyvtár 81–85. köteteiről: <i>Látom az életem nem igen gyönyörű. A madéfalvi veszedelem tanúkihallgatási jegyzőkönyve 1764; Székely írók az árnyékos oldalról; Paál Árpád: Válogatott írások; Székely János: Három dráma; Egyed Péter: Válogatott versek</i>)	164

Előfizetők névsora	180
Diák pályázat 2020	194

SZERKESZTŐSÉG:

FŐSZERKESZTŐ: Borsodi L. László (borsodilaszló76@gmail.com)
FŐSZERKESZTŐ-HELYETTES: Fekete Vince (feketevince@gmail.com)
SZERKESZTŐK: György Attila (attilius@gmail.com)
Mirk Szidónia-Kata (mirksz@yahoo.com)
Molnár Vilmos (urbsic@yahoo.com)
SZERKESZTŐSÉGI TITKÁR: Bodor Zsolt (bodorazsolt@gmail.com)
KORREKTOR: Ferencz S. Csilla (achilla76@gmail.com)
GRAFIKAI SZERKESZTŐ: Léstyán Csaba (lestyancsaba@yahoo.com)
ÜGYVEZETŐ: Antal Margit (margital57@yahoo.com)
TITKÁRNŐ: Simon Ildikó (ildiko.simon@ymail.com)
KÖNYVELŐ: Balázs Sarolta (balázssarolta13@gmail.com)

KÜLSŐ MUNKATÁRSAK: Bogdán László, Farkas Árpád, Lakatos Mihály,
Lőrincz György, Lövétei Lázár László,
Nagy Koppány Zsolt, Tánczos Vilmos,
Zsigmond Andrea

TÖRDELŐ: Botár Emőke – Pro-Print

ALAPÍTÓ-FŐSZERKESZTŐ: Ferenczes István (1997–2010)

KIADÓ: Hargita Megye Tanácsa
Hargita Kiadóhivatal
Székelyföld Alapítvány

FELELŐS KIADÓ: Borboly Csaba,
Hargita Megye Tanácsának elnöke

NYOMTA: Alutus Nyomda, Csíkszereda
FELELŐS VEZETŐ: Hajdú Áron igazgató

ISSN 1453-3871

ELÉRHETŐSÉGEINK:

Postacím: 530170 Csíkszereda, Tudor Vladimirescu u. 5. sz. P. O. Box: 149.
Telefonszámok: (004)0266–311 775, (004)0266–311 026 (fax), (004)0746–195 413
E-mail cím: szekelyfold@hargitamegye.ro; honlap: www.szekelyfoldfolyoirat.ro

ELŐFIZETÉSI DÍJ:

Belföldieknek: negyed évre 15,00 lej, fél évre 30,00 lej, egy évre 60,00 lej.
Külföldieknek: negyed évre 22,50 lej (1500 Ft, 7 EUR), fél évre 45,00 lej (3000 Ft,
14 EUR), egy évre 90,00 lej (6000 Ft, 28 EUR).

Belföldi előfizetőinktől a díjat kérjük postai utalványon, a következő címre küldeni:

Simon Ildikó la Editura Harghita, P.O. Box: 149.

Folyószámláink: RO20 TREZ 3512 1G33 5000 XXXX/RON

Editura Harghita, Trezoreria M-Ciuc, Sucursala Harghita

RO53 RNCB 0152 0423 6585 0003/EUR

RO26 RNCB 0152 0423 6585 0004/HUF

Fundația Székelyföld, Banca Comercială Română M-Ciuc, Sucursala Harghita

SWIFTCOD: RNCBROBU

Jász Attila – Csendes Toll
A BÖLÉNYEK KIPUSZTULÁSA
– részletek –

NEM PAZAROLJUK FELESLEGESEN

a meglévő dolgokat,
pedig abban az évben sok eső és napsütés is van,
éppen megfelelő arányban, a kukorica is hatalmasra nő,
vagy csupán te vagy még kisfiú mindig nagyon, gyerekindián,
amikor nem felülről,

a gyümölcsfák lombjai közül figyeled ámulattal
a címerek sárgászöld hullámzását,
hanem elindul benned egy komoly elhatározás,
természetesen némi félelemmel, majd egyre nagyobb,

ahogy lassan végleg elnyel a sűrű növényzet,
húsos sötétzöld levelek burkolnak be,
alig tudsz haladni, pengeélük megvagdós, több sebből is vérzel,
de nem foglalkozol vele egyelőre, lendületben vagy,

ami indulatból fakad, bizonyára sértődöttségből,
legkevésbé sem csak kalandvágycból vágnál bele egy ilyen felfedezésbe,

vagyis megszőksz, elindulsz világgá, ami azért kellemesen bizsergető érzés,
apróságból fakad, de neked valamiért fontos, beakad,

talán anyád nem jön érted a megszőkott időben, előfordul,
és úgy érzed, becsapott, nem törődik veled, nem érdeklöd őt,
na, akkor jó, majd megmutatod te,
jól elmész világgá,

mindig is körültekintő voltál, viszel hát magaddal egy kis batyut,
fél zacskó háztartási kekszet és gyümölcsöt a fákról,
és mész, csak mész előre, alig haladsz valamennyit,
szúrnak, vágnak, karistolnak, húznak vissza a levelek,
de már nincs visszaút, azért sem adod föl, egy indián soha,

ha nem is tudod pontosan, hova jutsz, mész csak tovább,
noha egyre inkább végtelen és körkörös labirintusnak tűnik
ez a kukoricatábla, már rég nem látszik az ég egy kis szelete sem,
hullámszik csak az élénkzöld tenger, elnyel,

nem tudod, hogy találnak rád, hogy találják ki,
merre keressenek egyáltalán,
hiszen több hold kukorica terül el egymás mellett,
kerítés nélkül egybemosódva a szomszéd kertek mögött is,
és nem sírdogálsz, csak mész előre,

miközben azért egyre nagyobbakat sóhajtozol, és fogalmad sincs,
hol vagy, merre járhatsz,
milyen messze lehetsz a háztól, de valószínűleg
már elég messze,

mert majdnem eléred a régi kastély, a mostani kórház kőfalát,
amikor megtalálnak, nem kapsz ki, nem szidnak meg,
csak azt mondják a nagyszülők, hogy ilyet nem szabad,
nem kéne csinálnod többet, jó,

egyezel bele gyorsan és megkönnyebbülten, örülsz,
hogy békén hagynak, nagyon elfáradtál, hatalmas kalandnak tűnik,
pedig pár száz méterre sikerül csak eljutnod a nagyszülői háztól,
mások még a méretek számodra, és tényleg baromira örülsz,
így utólag is, hogy nem lett rosszabb vége
a kalandnak.

A MAGAD RÉSZÉRŐL FOGALMAD SINCS SEMMIRŐL,

mennyire
általánosítható,
de gyerekként is roppant tudatos, mondhatni önfejű,
vagyis makacs vagy, Maka Csinga is lehetne az indián neved,
vagy Makacs Inga, találó név lenne egy roppant önfejű,
elkényeztetett egykének, bárki legyinthetne is,
hogy a gyerekindiánok már csak ilyenek,

pedig még rendben lenni látszik a világ körülötted,
és azt hiszed, hogy ez mindig így lesz,
ezért játszod bátran és folyton a sértődöttet,
például apai nagyszüleidnél anyád jelenlétében,
pontosabban a ház előtt,

a bejárat melletti háttámla nélküli fapadon,
nincs több emléked róla, hogy ez után
az eset után anyád megfordul-e még valaha is ott,

anyád egy évvel fiatalabb unokatestvéredet fogja az ölében,
ringatja, kényezteti, ami természetes,
lány és nagyon szép gyerek,

te anyád mellett ülsz, látszólag unottan lógatod a lábad,
tűrsz, vársz, ki tudja, mi jár közben indián fejedben,
nézel csak magad elé és közben inogsz előre-hátra,
egyszer csak betelik a láthatatlan pohár,
iszonyatosan féltékeny leszel,
amiért nem veled foglalkozik anyád,

nyilván, van ennek előzménye, három műszak,
romladozó házasság, egyebek,
váratlanul lendülsz egy nagyot,

és hanyatt nekivágod magad a pad mögötti házfalnak,
cseppet sem műbalhé jelleggel, hanem rendesen, annyira,
hogy be is törik a koponyád,

ömlik a vér, elérted, amit szeretnél volna, ahogy azóta is,
mindig, mindenki veled foglalkozik azonnal, fölkapnak,
fejed alá konyharuhát tesznek és a szomszéd udvarán keresztülrohannak,
akivel nincsenek jóban nagyszüleid, egy régi birtokper miatt,
de ez most nem számít,

futnak veled a szomszéd telkén át az orvosi rendelő felé,
az öreg doktor bácsi pedig némi hezitálás után összevarrja,
nem sok hasonló esete lehetett,

gyalázatosan néz ki a varrás fél évszázad múlva is,
akár ez is lehetne az indiánság egyik oka, jele mindenképpen,
de azért tudod, hogy ez nem a harci sérülés büszke viselése,
inkább szégyen, hova lett a legendás indián önuralom,

nem szereted, ha kilátszik hátul a koponyádon az ijesztő varrás,
nagyon ritkán fordul elő, hogy olyan rövid a hajad, katonaságnál,
meg amikor bekattansz egy-egy időszakban és levágatod nagyon rövidre,
pszichés alapon, és talán az ütés okozta, talán nem,
de ez a makacsság, önfejűség megmarad később is, mindig,

akik ismernek, nem lepődnek meg,
tudják, addig nem nyugszol bele a dolgokba,
míg át nem szakítod a falat fejjel,

amúgy persze ez is csak gyakorlat kérdése,
mint minden más.

SOK MINDEN GYAKORLAT KÉRDÉSE,

és alapvetően kísérletező alkat vagy,
azt hiszed el, amit saját magad megtapasztalsz, miként egy leendő
harcos,
és rendre el is kell buknod emiatt,

de a kudarcok megerősítenek a harcok során,
a lelki, a szellemi és a fizikális,
mégsem hagysz fel a kísérletezéssel,

meglepetést akarsz szerezni anyádnak,
aki munka után megy érted a nagyszülőkhöz,
biztosan éhes lesz, mire ideér, gondolod,

ezért uzsonnát készítesz, közben elmerengesz rajta,
hogy a különböző ízű ételeket (édes, sós, erős, savanyú)
miért kell külön-külön enni, noha úgymint egy helyre kerülnek,
ahol rendszeren összekeverednek, gondolsz hát egy merészet,

a zsíros kenyérré mézet kensz,
a parizer alá a vajra egy kis szilvalekvárt,
talán még variálgatod is ezeket egy kicsit,
mindenesetre jó két tálcsányi „szendvicset” készítesz az előszobába,

ha anyád megjön, rögtön lássa, és oda is ülsz a tálcsák mellé,
nagy büszkén, hogy azonnal tudja, észrevegye,
kinek a műve mindez,

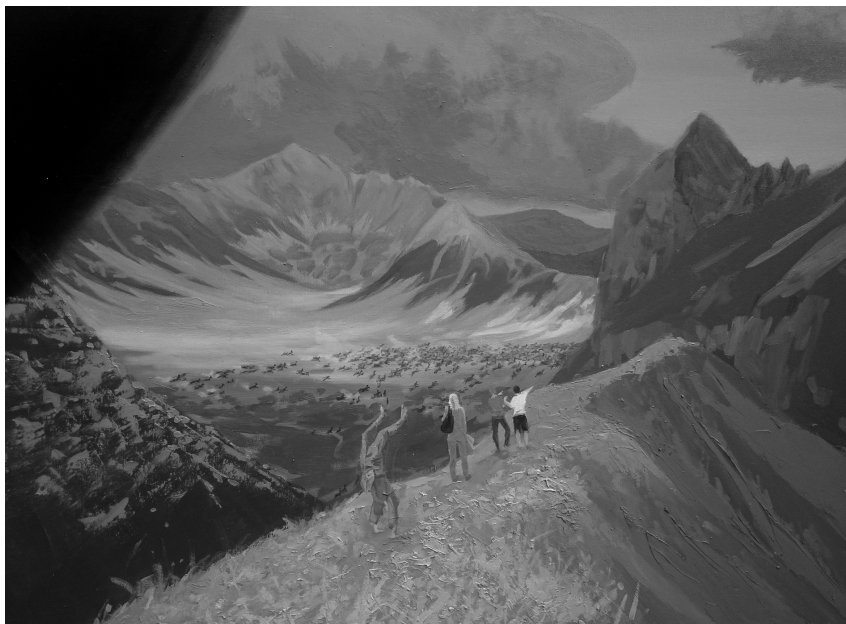
pedig jobb lenne már most elbujdosnod,
iszonyatosan nagy balhé lesz belőle,

egyszerre jönnek be a nagyszülők a kerti munkából és anyád a munkából,
döbbszent látják kreativitásod borzalmas gyümölcsseit,
micsoda pusztítást vittél végbe fél óra alatt, fiam,
szalad ki nagyapád száján, az aznapi vacsora természetesen ugrik,

nemcsak neki, mindenkinek, mert mindent ki kell dobni,
és nagyon leszidnak, és azt kérdezzgetik folyton,
hogy csinálhattál ekkora marhaságot, kisfiam,
és jobb lenne hallgatni, nem válaszolni a kérdésre,

de meg akarod védeni az elképzelésedet,
ám ettől csak tovább romlik a helyzet,
és ha csendben is maradsz, egy idő után
azért titokban roppant büszke vagy
magadra.

Trip, 2019

Kustos Júlia
GYÚJTOGATÁS

Már késő, mikor a nagy tűz partja melenget.
Pernyeként száll alá sok csinytevésből
perzselt, valaha zöld levél.
Kedves bokraink ágából, amit
kisajtol a tűz, sziszegve forr,
és parázsra csöppen.
Már későn ismerjük fel
a távoli parancsszavakat:
feloldódva füstben és lármában,
tájékozódásra teljesen képtelenül.
Most már hiába is mutogatunk
arra az egyre, akinek zsebében,
sokak szerint
még tegnap is,
gyufáskatulya zörgött.

Mikor először kérdezték, akarunk-e
játszani, nem tudtuk még, hogy
tűz is lesz benne, és hogy a tűznek
füstje lesz és lángja, és hogy
a füsttől a lángot látni nem lehet.
Azt reméltük, szép lesz,
minden színe izgalom,
mélyen szaturált, és jó, nem olyan,
mint ez a rémálom, amiben a levegő
keserű, és szomjas nyelvünkön
úgy olvad szét, mint a hó.

VÁLTÓHÁZ

Mikor szellemvárosok tátojják nyomaink:
gyökér helyévé leszünk a beton alatt.
Madarak költenek könyveink közé,
konyhaszekrényeinkbe régi macskáink ellenek,
és az őzek, a rókák elhagyott váltó-
házak pincéibe vackolnak.

Nappal a vadlesről figyelik
majd, visszajövünk-e,
és magukban nagyon is remélik,
hogy egy-egy lődörgő
példányunk lelőhetik majd,
ha felperzselt mezőik szélén
párzásra készen véletlen épp
egy alkalmas nőtényt keresnénk.

Boda Edit

AZ ÉLET VIZES OLDALA

– *avagy: ami látszik, és ami nem* –

Egy kislány tekintetével találkoztam ma.
Egy nő két gyermeket vonszolt,
az egyik gerincét makacsul
homorította, nem érdekelte a vasárnapi menetelés.
Inkább engem bámult. Persze, hogy érdekes
az apró, fekete napszemüveg ezen a nénin,
a lobogósan hosszú, fekete szoknyája és a bokáig érő,
kaftánszerű lila-narancssárga-piros ruhája ugyancsak.
De ez a buszmegállóban egyedül álldogáló néni
szinte kacag magában, istenem, vajon miért?
Édes, kis vakarcsom, ha te még azt is látnád,
hogyma, indulás előtt egy kis flakon vizet úgy
helyeztem a tarisznyámba, hogy még csak fel sem rémlett,
kupak is szükséges volna rá! Kinyitok,
aztán kulcsra zárok egy ajtót, lesétálok vagy húsz
lépcsőn, kilépek a bejárati ajtón is,
és akkor jobb csípőm felett, az oldalamban: víz.
Hogy Krisztus sebe nem lehet, az biztos. Mindenesetre furcsa.
És úszik a tarisznya tartalma meg a tátott szájú tigris
a tarisznya oldalán, az állat, amely azt ordítja: READ.
Az ám, nem REED. Pedig nevelhetnék már nádat is az
oldalamban, hiszen víz az mindig akad.

AZ

(1)

Mégiscsak az volna a legtisztességesebb,
ha halálunk után már nem élnénk tovább.

(2)

Mit tehet az ember, ha szerelembe esik?
Az egyetlen tisztességes dolog ekkor csak az lehet,
hogy nekilátunk egymás elfogyasztásának.

KÉK FADONGÓ

Itt van most a zsályán, végigkóstolja az apró virágokat.

Másfél hete úton jártomban megpillantottam egy hátára fordult hatalmas kék fadongót, jaj, gondoltam, nem tud már felrepülni sem, mi lehet vele, jönnek a hangyák, rámásznak, csípi, elpusztul belé, nem hagyhatom, és ahogy szoktam, nem is hagyom, azonnal fordítom a sors kerekét, ahogy már élő gilisztát szétharapdáló hangyákat is kergettem el, és repítettem a megtámadottat a betonról be a fűbe, meneküljön, ha lehet még, pontosan így, újra: jobb mutató ujjammal indítok, szép óvatosan visszafordítom a kapálózó, fél hüvelykujjni hosszú rovar, és akkor ott van, azaz ott vannak ketten, emeletes fadongó, a nőstényen a jóval kisebb hím. Sehol egy lélek, csak én meg ők. Betonon vergődni ketten, fekete-kék szárnyat súrol a durva szemcse, puha potrohot sért a rücsök, borús az ég, mindjárt esik, nemrég esett, a szél is fúj, cudar ez a május. Pár másodpercig még pihennek a járdán, aztán berregve, mint egy élő helikopter úgy, ketten, súlyosan, együtt felszállnak, a háton édes teher, nem púp, röpkölnék, ki tudja, hova, miféle örök jelenbe.

Itt van most a zsályán, közülük biztosan az egyik.

Gógös főemlős vagyok, van kezem, a szárnyam madár koromban elkopott, nyakamra kék sálat kötök, és egyre csak beleavatkozom, kíméletlenül mentem velük magam.

PATKÁNYFÜRT

– *rosszkedvű jegyzet a XX. századról* –

Az nem volt éppen jó, hogy apai nagyapám 1919 előtt Franz volt, az egyáltalán nem volt jó, hogy utána meg Francisc lett, holott ő csak egyszerűen: Boda Ferenc.

Az nem volt jó, hogy anyám bácsikája pár társával 1919 körül a Mezőségen letépett egy román zászlót, sárba taposta, így menekülnie kellett.

Az nem volt jó, hogy a négygyermekes, gyilkolással megbékélni sehogy sem tudó anyai nagyapámat Doja Balindnak nevezték el, holott Dózsa Bálint volt. Az nem volt jó, hogy az első világháború következtében árvaságra jutott nagyapámat a másodikban a román hadsereg ágyútolteléknek használta, nem tudni, hol esett el.

Az nem volt jó, hogy a kollektivizálást sürgető rokon brigadéros elől Dózsa nagyanyámat anyámnak a csalánbokorba kellett rejtenie. Az nem volt jó, hogy nagyanyámtól megvonták a hadiözvegyi segílyt, mert utolsónak sem akart belépni a kollektívbe.

Az nem volt jó, hogy anyám egy pofonegyszerű Julika, de lett belőle Ilica. Az nem volt jó, hogy apám csak Miklós, de Nicolae lett belőle. És az sem volt jó, hogy Edita Paraschivának akartak beírni az anyakönyvbe. Végül mégis megúsztam, így lettem Edit és Piroska. Az aztán főleg nem volt jó, hogy a születésem előtt kilenc évvel meghalt nővérem nevét örököltem. Az nagyon nem jó.

Az nem volt jó, hogy az ingyenmunkásnak tekintett anyám mellett kis rabszolgaként kellett dolgoznom a kollektívben. Az nem volt jó, hogy iskola helyett hosszú hónapokig kellett szőlőt szüretelni, már tízévesen óriási kosarakat cipelni Ceaușescu elvtárs és a román haza nagyobb dicsőségére, és hogy a csordogáló fagyos szőlőlétől kikészült gyermekkezem késő ősszel reumásan feldagadt.

Az nem volt jó, hogy egyetemista koromban fürtökben vágatató patkányokkal osztoztunk a bentlakásfolyosón, a szobában pedig szakadt a víz a plafonról, majd penészszálak lógtak a fejünkre.

Az nem volt jó, hogy Kolozsváron fényes nappal megverték, mert magyar vagyok, és mert lány létemre milliméteres frizurát viseltem.

Az nem jó, hogy az apám családi ága tele van öngyilkosokkal.

Hohó, megállok.

A lator idő elől menekülni, az eltűnt föld nyomában loholni nem jó. És ebből jó már sohase lesz. De csak azzal kezdhettek valamit, amim van. Szembe hát.

ILLATKAPSZULA, FELEJTÉS

Ragyogóan napfényes, árvalányhaj színű dombon ültünk, messze elláttam.

Egyelőre pontosan emlékszem az ott szagolgatott, bodzaszerűen ernyős sárga virág finom, rendkívül kellemes illatára. Kérdés, hogy egyáltalán létezik-e az a virág, hogy holnap emlékezni fogok-e még rá, hogy felismerhetném-e ideát az illat-ideát? És a többivel mi lesz? Mert vonultak a fehér ruhás, koszorús menyasszonyok, vonultak a fekete ruhás, fedetlen fejű vőlegények, párban lépegettek halálkomolyan, öntudatosan egy irányba azon a dombtetőn a tündöklő növények között, én meg még a feltűnésük előtt konfettiként fújtam valami pehelykönnyű gyémántot, csillogóan átlátszó, szziromszerű apróságot, mely repült, repült. Hópelyhek voltak? Egy másik virág? És mondtam: a szerelem persze arra megy, amerre ti vonultok, veletek halad, nem tér le utatokról, hogyne, és kacagtam, ahogy ott ültem a földön, a domb tetején, az illat emlékével orromban szívből kacagtam, mégis nehéz szívvel. Rám se hederítettek.

Erdei L. Tamás

AZ UTOLSÓ KÉP

– korallpiros lábujjkörmök –

*„de én féreg vagyok s nem férfiú;
embereknek csúfja és a nép útálata”
(Zsolt. 22:7)*

féreg vagy, mondta önmagának, igen, én egy féreg vagyok, helyeselt benne egy másik hang, zibbasztó volt a hőség, Harmath, a festő a teraszon ült, kezében füstölgő cigarettával, és menekült a forró napsugarak elől, nem tetszett neki ez a helyzet, az árnyéket kedvelte és az esőt, az őszi hangulatokat, a nyári forróság kikészítette, képtelen volt értelmesen gondolkodni ilyen melegben, úgy érezte, a sejtjei tétlenséggel lázadnak a minden értelmes gondolatot kiegészítő napsugarak ellen, agya lebénult, akarata szétfolyt, akár egy széttaposott csiga nyálkás kis teste az eltévedt cipőtalp alatt, elkószált hangulatok, tét nélküli dilemmák rugdalták az elméjét, ide-oda, ide-oda, billegés, hintázás, peremen egyensúlyozás, magával vitatkozott, miközben saját tehetetlensége dühítette leginkább, ellőtt szárnyú madár, repülni képtelen, elpusztulni túl erős, de a puskát is az ő keze tartotta és folyamatosan tüzelt, kinevette magát azért, ahogy élt, de különös módon élvezte is, ugyanakkor utálta, hogy élvezzi, élvezni bírja, miközben undorodik tőle, és az utálatot is utálta,

három kövér izzadságcsepp csurgott végig a hátgerincén az inge alatt, megszámolta, rühellte most a napot, izzó sárkánygolyó, marcangolásra kész ragadozópofa

kérdezett és vitatkozott saját magával, a rendszerek rendszerint kivetették magukból, lázadó ősei vére nem hagyta nyugodni, nemcsak a politikai rendszerek, de jóformán minden emberi közösség, különösége előbb-utóbb mindenholnan kilökte, elszigetelte, ezt értette, ám azt fel nem foghatta, hogyan történhetett, hogy évek alatt a saját rendszereit is szétverte, miért, most valóban elveszítette az irányítást sorsa fölött, és csak sodorta az ár, milyen ár, maga sem tudta, dühös volt, a dolgok szétestek, elmállottak a kezei között, már az összes

lehetséges erkölcsi szabályt megszegte, amire nevelték, protestáns családja poros morálja rég csődöt mondott, de romjaiban is szigorúan és elítélően nézett vele szembe minden egyes tilalomfa minden egyes kibaszott nap, a kurva verejtékcseppek már az alsónadrágját ostromolták

ivott, nem dolgozott, drogként fogyasztotta a nőket, néha hármat is egy nap, és nem tudta megenni, nem fáradt el, de azért mégiscsak aggódott, amiért egész napokat és éjszakákat csajozással tölt, ahelyett, hogy rendesen dolgozna, és gátlástalanul használja őket alig néhány órai különbséggel, ugyanabban az ágyban, mert ezt nem lehet úgy csinálni, hogy az ember ne hazudjon folyton, önmagának is, sportot üzött a szexből és a büntudatból, szexet a sportból, a másik drogjából, amihez erotikusan vonzódott, tesztoszteron, adrenalin, oxitocin, endorfin

edzette a testét a hiúság és a menekülés miatt, hogy ne essen szét, hogy értelmet adjon annak a káosznak, amelyben élt, hogy megkapaszkodjon egy-egy benyúló ágban, miközben menthetetlenül sodródott, a számokhoz menekült, kilométereket számlált, másodperceket mért, edzésnaplót vezetett, testsúlymérés, vérnyomásmérés, pulzusszámlálás, táplálkozási napló, edzéstervék készítése, versenyeredmények méricskélése, összehasonlítása, halálra hajszolta magát az országúton, a vízben és az erdőben, egy ideig megnyugodott, ilyenkor úgy tűnt, kézben tartja az életét, tisztában volt vele, hogy önáltatás az egész, de képtelen volt jobbat kitalálni, ez is csak narkózis és illúzió, amit a teste naponta megkövetel, és elkábítja vele a lelkét, negyvenévesen is versenyzett, miközben nevetett az egészen, mégsem hagyta abba, mintha folyton bizonyítani akarná önmagának is, hogy nem kopott meg, nem fáradt bele, életereje a régi, az érmeit vitrinbe tette, lefotózta és kirakta a közösségi oldalra, hogy arasson egy kis tapsot a lájkokkal,

az izzadság utat talált a farpofái közé

magas volt, izmos, jóképű, a nők imádták, imádták, elkényeztetették és menekültek tőle, megértette őket, hiszen egy istenverte Casanova volt, aki könnyedén ágyba visz bárkit, ugyanakkor hiányzott belőle a csábító gátlástalansága, folyton morális dilemmákon rágódott, bár tudta, a nők utálják a morális dilemmákat, főként hogy fogalmuk sincs róluk, ez nem akadályozta meg abban, hogy azt tegye, amit rossznak tart, vagyis fenntartások nélkül vetette bele magát az élvezetekbe,

gyenge érv, hogy a nők akarják, szinte mindig ők kezdeményeznek, az is, hogy nincsenek egyéjszakás kalandjai, akit megismer és megkedvel, ahhoz ragaszkodik, nem akarja megalázni őket, Bori mondja mindig, amiről nem tudunk, az nem fáj, nem feltétlenül van így, fájhat az is, amit csak sejtünk, megérezünk, de nem tudunk, pontosan látja ezt a barátnőin, a szeretőin, a szajháin,

az, hogy állandóan a jóról és a rosszról elmélkedünk, önmagában még nem tesz bennünket jóvá vagy rosszá

evés, ital, nözés, még a versenysporton is rágódott, ügyelt a diétájára, sosem mert jóllakni igazán, nehogy akár néhány kiló súlyfelesleget szedjen föl magára, néha már délután kettőkor elkezdett inni, kedvelte a jó borokat és az erős házipálinkát, de nem szeretett túl sokat inni belőlük, azért leginkább a női aggasztották, felborított jól működő, kicsit unalmas, de szolid házasságokat, kétségbeesésbe hajszolt jobb sorsra érdemes háziasszonyokat, akik kalandot kerestek, és hiába figyelmeztette őket a saját maga veszélyességére, csak még vadabbul kívánták, hogy ágyba cipelje őket, de nem tudta megtenni, hogy nem teszi meg, aztán meg nem beszélt velük, Kékszakáll, ne faggassák a titkairól,

attól rettegett, elhanyagolja és kiöli magából a tehetséget, minden egyes percet hiábavalónak érzett, amikor nem dolgozott a képein, és ez napról napra morózusabbá tette, mivel nem fogott ecsetet a kezébe már egy éve, emiatt volt leginkább büntudata, sikeres festőnek tudhatta magát, az összes képét kiállították már, jó áron el is adták őket a galériák, mégis napokig tartott, míg eljutott odáig, hogy vásznat feszítsen, festéket keverjen és nekiálljon festeni, pedig minden lehetősége megvolt rá, mióta az asszony elhagyta, akár éjszaka is felkelhetett, anélkül, hogy bárkit zavart volna, és napokig dolgozhatott,

eleinte félelmetes volt a szabadság, hogy akkor kel, amikor akar, akkor fekszik, amikor neki tetszik, azzal, aki neki tetszik, és senki nem szól rá, hogy ne igyon túl sokat, azután egyre jobban belejött, elkezdte élvezni, partikat adott, hetekre elutazott a tengerre, vitorlázott a barátaival és ismeretlenekkel az Adrián, semmit nem tagadott meg magától, utólag értette meg, hogy az asszony mennyire korlátozta őt mindenben, évekig lubickolt a felelőtlen agglegény életben, mire rájött, hogy nem tud mit kezdeni a függetlenséggel, amire mindig vágyott, értetlenül nézett végig önmagán, a szabadság súlyos könnyűsége,

néha, csak hogy valami értelmeset csináljon, és ne érezze olyan mocskosnak magát, kitakarította a házat, rendbe rakta a kertet, megnyírta a sövényt, fűvet vágott, fát metszett, bokrot irtott, rendezgette a palettáit, huszadszor is kimosta az egyébként is túlságosan steril ecseteit, növekvő sorrendben dobozba helyezte őket, hogyha végre dolgozni kezd, minden kéznél legyen azonnal, alapvetően szerette a rendet és a tisztaságot, de egyedül képtelen volt sokáig fenntartani, tudta, nem kell semmi különöset tennie ahhoz, hogy kaotikus állapotok alakuljanak ki legénylakásában, ha nem tartott katonás rendet, a tárgyak elkezdtek élni saját életüket, a ház feltartóztathatatlanul elkacatolódott,

az izzadság belefolyt a seggébe

a kis kertés házikó, amelyben élt, nem volt modern, ráfért volna egy alapos felújítás, mindig is rá fog férni, de mindezért kárpótolta a növényzet, a zöld ezer árnyalata, amely körülvette, a fenyők kemény, harapós örökzöldje, a kecskerágó fényes, mélyzöld csillogása, az akác, a szilva, a meggy, az alma, a körte időszakos, megújuló színei, a fügefá hatalmas, emberkéz formájú levélzete, amely alatt észrevétlen növekszik a gyümölcs, a tuják küzdelmes, cikkcakkos zöldellése télen frissebb, forró nyarakon tompább, sárgásabb fénnel csillog a kerítés mellett, a leanderek mediterrán atmoszférája a teraszra vezető lépcsőn, a dracaena, az aloe vera, a japán meggy szívós makacssága, a domboldalról, ahol lakott, láthatta a hegyeket, asszony kellene ide, dűnnyögte néha az orra alá csillagos estéken a kerti asztalnál borozgatva magában, tudta, hogy ő sem gondolja komolyan, újabb terméketlenség, egy sosem teljesülő, vagy már nagyon is teljesült, de rosszul végződött projekt, vajon minden lehetőséget elszalasztott már a normális polgári életre, vajon hányféle irányt vehetne sorsa a különböző nőkkal, akik felkínálkoztak neki az elmúlt időben, lehetne tudós, tanár, zenész, melós, üzletember, gazdálkodó, de talán mégis az a legjobb, ha festő marad,

két éve Heni szinte megkérte a kezét, vitt egy sikeres vállalkozást a város másik végén, gyönyörű, modern lakásban élt, sportkocsival járt, anyagi gondjai sosem voltak, rajongott érte és a képeiért, ideális partner lett volna, talán éppen ezért lökte el magától, az asszony szeretett volna egy babát, az ágyban vadmacskaként viselkedett, és sikeres harmincas nők magabiztosságával követelte ki a neki járó

élvezeteket, mindenre kiterjedő dominanciája azonban nyomasztóan hatott a festőre, ő lassúbb életet akart élni ennél, a nő szervezett, telefonált, irányított, és beszélt, beszélt, beszélt, egyszerre volt férfi és nő, hadvezér és közkatonája, törvényhozó és végrehajtó, Harmath ennél jóval finomabb lányokat kedvelt, akik mellett megmarad levegője és mozgástere, a mívesebb szerkezeteket, lelkileg és fizikailag egyaránt, akiket védelmezni és óvni kell, akik úgy ölelik át, mint egy kislány az erős tölgyet a viharban, vigyorgott magában, mennyire pedofila sikeredett ez a hasonlat,

aztán jött egy kócos kislány, egy finom szerkezetű színésznő, Edna, aki Harmath első gyerekkori szerelmének hét évvel fiatalabb húgaként a közösségi oldalon talált rá, ő is házasságot és gyereket szeretett volna, elkövette azt a hibát, hogy ezt el is mondta Harmathnak egy szerelmi csatározás után, a kérés teljesen érthetőnek, mégis oda nem illőnek tetszett a vizes lepedők között, a kicsi hálószobában, amelyre fenyőfák borítottak árnyékot, Harmath csak mosolygott rejtélyesen, aztán napokig nem hívta fel a színésznőt, Edna tett még néhány kísérletet, mielőtt faképnél hagyta, Harmath kedvenc Pierre Cardin ingét magánál tartotta, talán szerelmi zálogként, a festő nem tudta, így van-e, de nem kérte vissza,

Zsazsa, a heves vérű rendezőasszisztens sokkal hamarabb feladta, néhány hét alatt rájött, hogy nincs egyedül a versenystállóban, és konkrétan megkérte a férfit, hogy csak akkor keresse, ha komolyak a szándékai, vagyis, ha gyereket akarok és házasságot, kérdezett vissza Harmath, pontosan, mondta a lány, és kinyomta a telefont

Eszter azért hagyta el, mert a festő nem akarta elcsábítani a férjétől, ezt ő sosem értette teljesen, vajon valóban azt akarja a nő, hogy szeretője verje szét a nő alapvetően jól működő házasságát, imádot kislánya boldogságát, ezzel veszélyeztetve férjével közösen vitt cégeik működését, és az évek alatt teremtett anyagi jólétet, vagy csak próbára akarja őt tenni, Eszter évekig kitartott mellette, és azt hangoztatta, nem érdeklik a kósza numerák és jövő-menő puncik, amíg ő maga megkapja azt a figyelmet, türelmet és szerelmet, amit igényel, szexuálisan tökéletes összhang működött köztük, elég volt hozzáérnie, hogy a nő felizguljon, a nő üvöltésétől visszhangzott az utca, ha együtt voltak, alkalmanként háromszor-négyszer is, ami gyakran megesett, anatómiailag pontosan illeszkedtek egymáshoz, spontán közös orgazmusaik

gondolata később is felizgatta Harmath fantáziáját, a teljesen kielégítő szex mégsem bizonyult elegendőnek, hogy tartós maradjon a viszonyuk, sorsszerűnek tűnt, hogy a felvételek, amelyeket szeretkezéseikről készített, elvesztek, amikor telefonja, feltehetőleg a túlterhelés miatt tönkrement, Lana del Rey fájdalmas zenéje, közös borozások és a teraszon elszívott éjszakai cigaretták emléke, mesterséges melankólia a túl könnyű életű nők számára, néhány modern, önnevelő menedzserkönyv, egy-két CD, és egy szerelmi kupon a nő fotójával, amit Harmath sosem váltott be,

Helga, a dögös fogorvosnő akkor fogott gyanút, amikor közös karácsonyuk közben a férfit sírva hívta fel egykori-örök szerelme, hogy nem bírja tovább nélküle, a Szilvesztert már külön ünnepelték,

már nem is próbálta számon tartani a hosszabb-rövidebb kalandokat, körülbelül tudta, hány nője volt életében, főleg a válása óta, de kevesen hagytak benne valóban olyasféle nyomot, amelyen el lehet indulni valamerre a sorsa bugyraiba vezető, végtelen ösvényeken, bugyrok, végtelen ösvények, melyik században él, csak egyetlenegybe volt menthetetlenül szerelmes, makacsul hitte, hogy az igaziba, a legbonyolultabb szerkezetbe, akivel valaha találkozott,

a válás utáni időszakot sem élte volna túl Karády Borbála nélkül, a doktornő minden lehetséges módon megmentette a festőt, a szőke doktornő azonban túlságosan ragaszkodott gyönyörű családjához és a polgári jóléthez, amit megszokott, és amit a festő, tudta jól, képtelen lett volna biztosítani számára, a nő nem tudott dönteni férje és szeretője között, pedig Harmath egyetlen nőt vett volna feleségül összes barátnője közül, Borbálát, szilárdan hitt benne, hogy mellette végre megnyugodhatna, és békében dolgozhatna aggastyán koráig, különös módon az jelentette a legnagyobb kihívást kapcsolatuk számára, amikor a férj megelégedte felesége kézzel fogható elhidegülésével, és válni akart, Borbála ekkor pánikba esett, és időt kért a festőtől, aki kínjában más nőkkel igyekezett pótolni a doktornő hiányát, persze sikertelenül, a kalandok többnyire kiderültek, vagy Harmath maga vallotta be őket, és Borbála a rá annyira jellemző finom és tapintatos módon összeomlott ilyenkor, biztosítva a festőt, hogy ő félreáll a férfi boldogságának útjából, ha Harmath ezt kívánja, ilyenkor a férfi még jobban imádta őt, és azonnal megszakította aktuális kapcsolatát, esetleg némi fáziskéséssel, némi fáziskésés,

aztán mindig jött valaki, akit meg kellett szereznie, de a csajok megszimatozták Borbála parfümjét a háttérben, és Ednához hasonlóan, olykor nem hasonlóan szakítottak vele, vagy egyszerűen csak szó nélkül eltűntek az életéből,

Harmath annyira nőfüggő volt, hogy valóságos elvonási tüneteket élt meg, ha néhanapján egyik szeretőjével sem találkozhatott, kedvetlen lett, mogorva, emberkerülő, általában a sportba menekült a tünetek elől, egyik kábulatból a másikba, de az edzések a lelkén csak ideig-óráig segítettek, azt utálta a legjobban, hogy képtelen volt ellenállni a készítésnek, egyik nője hisztijeit és gondjait a másikkal orvosolta, a csajok lelkesen segítettek, általában sejtelmük sem volt, hogy a virágnyelven elmondott történet egyik riválisukról szól, és azzal, hogy megválaszolják az ártatlannak színlelt kérdéseket, egy másik nőt segítenek helyzetbe kerülni, fenét nem volt sejtelmük, csak ő nem sejtette, hogy pontosan tudják,

izzott a telefon a kezében, forrósodott az akkumulátor, ahogy gyakran három-négy szálon csetelt egyszerre, amióta elterjedtek az okostelefonok és általánossá vált a világhálózati elérés, a festő számos növel folytatott virtuálisan erotikus viszonyt, akár a világ másik végén is, némelyik realizálódott, mások megmaradtak virtuálisnak, élvezte hatalmát, hogy a szavaival is képes felizgatni és kielégüléshez juttatni akár idegen nőket, elképesztően időigényes és idegőrlő volt, de ez éltette, valami sötét, vad szenvedéllyel energizálta, Harmath nem kis kéjjel táncolt a borotvaélen, habár nagyon vigyázott, egy kicsit aggódott, nehogy összekeveredjenek az üzenetek, az komoly gondokat okozna, mivel a féltékeny nők nagyon meg tudták keseríteni a napjait, minden elővigyázatossága ellenére azért a technika vigyorgó ördöge néha csúnya viccet csinált vele, amikor egyes mondatok vagy képek mégiscsak célt tévesztettek, alaposan megizzadt az ezt követő magyarázkodásokban,

bárhogy is élvezte a bőség kosarát, melyben a különböző korú, alkatú és társadalmi helyzetű, szebbnél szebb asszonyok és lányok ízletes, lédús, olykor túlérett gyümölcsökként mosolyogtak rá, a festő rettegett attól, hogy kiég érzelmileg, és képtelen lesz alkotni vagy bármi értelmes tevékenységre, pillanatok alatt el tudott csábítani egy nőt, és ugyanilyen gyorsan el is tudta dobni őket, de mire jó mindez, ha nem ad témát, vagy ad, de nem kerül vászonra, ha nem ihleti meg eléggé,

kettőssége örület felé kergette, sportszenvédélye ellenére elkötelezett versenysportolóként éppúgy képtelen volt élni, mint ahogy nem tudta átadni magát latens alkoholizmusának sem, reggel keményen edzett, este ugyanolyan keményen ivott, évek óta várt szerelmére, de közben fűvel-fával megcsalta őt, néha önmagát sem értette, Borbálát megfeszítette különböző stílusokban és technikák segítségével, klasszikus portré olajjal, avantgarde nonfiguratív vegyes technikával, impresszionista akvarell, grafika, rézkarc, olajnyomat, ceruzarajz, kimeríthetetlen témát jelentett számára, nem győzött a nő sokoldalúságában gyönyörködni, de ezeket a képeket soha senkinek nem mutatta meg, még maga a modell sem láthatta, erre nagyon vigyázott,

miközben Borbála a legvadabb szexuális vágyait is kitalálta és örömmel teljesítette, elment hozzá a világ végére is, ha a festő külföldön vagy vidéken dolgozott, és minden szempontból a legodaadóbbnak mutatkozott, más tekintetben érthetetlenül visszafogottnak tűnt, fényképet önmagáról csak szigorúan felöltözve küldött, bárhogy is kérlette Harmath a távollét hosszú napjaiban, hogy füledtebb, erotikusabb fotókkal örvendeztesse meg, közös képet is csak egyetlenegyszer engedélyezett, a közösségi oldalon baráti diskurzusokat folytattak, a kívülálló és ismerősök semmi többet nem láthattak ebben a kapcsolatban, mint két gyerekkori ismerős játékos évődését, ráadásul megtiltotta Harmathnak, hogy viszonyukról bárkinek is beszéljen, szigorúan őrizték titkukat az egész világ előtt,

a doktornő néha szemérmesen elfordult, mint egy kislány, és alig akart levetkőzni előtte, máskor meg buján kitárulkozott, vagy szándékosan nyitva hagyta a fürdőszobaajtót, miközben a legitimebb tisztálkodását, anyagcseréit végezte, és kacéran kikacsintott az ámuló festőre, vagy magához intette parancsolón, hogy fürödjenek együtt meztelen, nem volt szabad közönséges vagy durva szavakat használnia a jelenlétében, ugyanakkor a legkeményebb szexet követelte ki magának, kedvence volt, ha a férfi a keze köré csavarta hatalmas, szőke hajkoronáját, és mintegy kantárként húzta, rángatta, miközben feszes, kerek, alma alakú fenekét és csipőjét csapkodva, mintegy lovagolva a legvadabbul tette magáévá hátulról és oldalról, egy ilyen alkalommal, amikor lopva elutaztak egy vidéki vadászkunyhóba, Borbála úgy ordított az önkívulettől, hogy a kutyák ideges ugatásba kezdtek a szomszéd tanyákon, szakadt mindkettőjükéről a víz, nem csupán az

ágynemű, de maga a matrac is teljesen átázott nedveiktől, másnap a doktornő élete legfinomabb rántottáját készítette a baromfiudvar tyúkjainak friss tojásaiból, Harmath kedvtelve nézegette isteni alakját, amit a hervadás még éppen csak megérintett, ahogy a tűzhelynél tett-vett egy szál fehér csipkekötényben, bugyi nélkül, miközben alföldi népdalokat énekelgetett, tökéletesen boldog volt, pontosan olyan ez, mintha nászúton lennénk, gondolta, és képtelen volt letörölni a széles vigyort az arcáról,

a festőnek időnként eszébe jutott, hogy talán csak ő látja ilyennek, ő maga teremti meg fantáziájával az ideális nőt önmaga számára, akiért rajonghat, és akit lefesthet, aki elérhetetlen és birtokolhatatlan a maga teljességében, talán éppen ez adja fő vonzerejét, és újra meg újra megtermékenyíti vagy elpusztítja, akár felöltözve, akár ruhátlanul állt előtte, szívesen gyönyörködött a nő ízléssel festett korallpiros lábujj-körmeiben és saját kezűleg készített színes bokaláncában, arányos, tornászlányokat idéző karcsú alakja, körte formájú mellei, észbontóan kerek csípője izgalomba hozták a festőt, és nem csupán a férfit mozdították meg benne, de beindították művészi fantáziáját is,

most azonban egyedül ült a hőségben, mint hetek óta mindennap, Borbála megkérte, hogy ne találkozzanak, ne beszéljenek telefonon sem, és az írást is kerüljék, hogy lenyugodjanak az érzései, tisztába jöhessen önmagával, és el tudja végre dönteni, kivel akarja leélni élete hátralevő részét, milyen végtelen harmóniában tudnánk mi ketten élni, gondolta Harmath, reggelente kávéfőzőnek neki, ő elkészítené a reggelimet, együtt ennénk mindennap, mielőtt elindulna a rendelőbe, szeretkeznénk, egyetlen percet sem vesztegetnénk el, este megnéznék, mit festettem napközben, finoman megkritizálná, javaslatokat tenne, ide több fényt, oda egy másik árnyalatot, borozgatnánk a kertben, a fügefafa alatt, elalvás előtt még elmesélné a napját,

lehorgasztotta a fejét, aztán hirtelen felkapta, mélyet sóhajtott, elhessegette magától az emlékeket, nem vezetnek semmi jóra, nem bírta tovább a teraszon, árnyéokra vágyott, belépett a házba, a hűvösben már sokkal jobban érezte magát, és sürgetni kezdte egy elképzelés, bement a műterembe, melyet szűrt fény tett meghitté, és hosszú-hosszú idő óta először felvette a festőkötényt, a falba szerelt csapból kezét mosott, egy ideig csak kábán bámult maga elé, majd elővette eszközeit, révületben vásznat feszített a keretre, automatikus megszokottsággal,

rutinszerűen mozdult, oda sem figyelve keverte a festéket, pakolta ki a palettáit, rendszerezte az ecseteket, bekapcsolta a hifitornyot, a cd-játszóba kedvenc közös lemezüket helyezte, szenet vett elő, ráhunyorított a vászonra, a késő délelőtti fények pont megfelelték ahhoz, amit alkotni akart, nem rakott maga elé fotót, modellre sem volt szüksége, emlékezete képeit használta, ahogy rajzolni kezdett, biztos kézzel, lendületesen, megállás nélkül dolgozott,

három napig ki sem mozdult a műteremből, bent végezte szükségét, olykor kimerülten összeroskadt, és a padlón aludt néhány órát a készülő festmény előtt, néha ivott egy pohár vizet, ételt nem vett magához, azt sem tudta, reggel van-e vagy este, nem is érdekelte, tökéletesen kiszakadt a külvilágból, a második nap már csak olajjal festett, egy különleges színkeveréket próbált ki, amellyel még sosem próbálkozott, de régóta kísérletezett vele, ez a szín mindennél jobban hasonlított az emberi bőrre, a pórusokat és a finom, pihe szőröket is tapinthatóan megjeleníthette vele, a kecses, szőke női alak, amely az egész vásznat betöltötte, kezdett életre kelni, Harmath alig ivott, és egyáltalán nem evett munka közben, szemében különös, lázas csillogással adta át magát az alkotásnak, precízen dolgozott, szenvedéllyel és aprólékosan, minden részletre nagyon ügyelt, tökéleteset akart létrehozni, a harmadik nap végén, éjfél körül elvégezte az utolsó simításokat kis spaklijával, a legvékonyabb ecsettel kihúzott még néhány kontúrt, félrefordította fejét és hatalmasat sóhajtott, hátralépett az állványtól, hogy két lépésről gyönyörködhessen szerelmében, szája megremegett, kezével úgy simított végig a képen, mintha élőlényhez nyúlna, hiszen ahhoz nyúlt, előbb halkán, szaggatottan, majd egyre hangosabban beszélni kezdett a képhez, becézgette, simogatta, átölelte, kérdéseket tett fel neki, fel-felnevetett, mintha a kép válaszolt volna,

leült, majd újra felállt, járkált egy kicsit, széles gesztusokkal magyarázott, nem volt már egyedül, fel-alá lépkedett az állvány előtt, majd megállt, gyanakvó oldalpillantást vetett a még mindig nedves festményre, és a feje elvörösödött, ordítózni kezdett, miért nem, kiáltotta, miért, miért nem, hogy képzeled, körözni kezdett az állvány körül egyre nagyobb tempóban, köténye lobogott, közben folyamatosan beszélt, gesztikulált, arca rángott, végtagjai görcsösen kaszáltak, amikor tizedszer is szembe került a vászonnal, lecövekelte, lábait szétvetette, mint

egy hajóskapitány a tatfedélzeten vihar idején, karjait az égnek lökte, háta ívben megfeszült, állkapcsa kinyílt, arca az ég felé fordult, teleszívta hatalmas tüdejét, nyakán hajókötél vastagságúra dagadtak az erek, üvöltése a harmadik utcában is visszhangzott, percekig ordított, majd ahogy kiürült a tüdeje, és bugyborékolva elhagyta rekedtté vált hangszálait az utolsó hangfoszlány is, megingott, óriás termete megroskadt, aggastyánnak érezte magát, hirtelen elszédült, fekete karikák ugráltak a szeme előtt, meg kellett kapaszkodnia az állványban, hogy el ne essen, tagjai elernyedtek, szilárd pontot kereső kezeivel lerántott egy polcot, csattogva hullottak le róla az eszközei, miközben igyekezett egyensúlyát visszanyerni, majd összeomlott, mint egy rongybábu,

napokkal később, amikor a mentők megtalálták a műterem padlóján, különös mosoly bujkált a száján, tagjai kicsavarodtak, ecsetet markoló ujjait görcs fogta, képtelenek voltak szétfeszíteni, feje utolsó műve felé fordult, meredt tekintetében távolság tükröződött, a mentőorvos nem látott még ilyet, érthetetlen volt az erős ember állapota, a halál okát a nyomozók sem tudták megállapítani, az nyilvánvalónak tűnt, hogy munka közben történt vele valami, de semmilyen külső jel nem utalt rá, hogy micsoda, a test, legalábbis kívülről tökéletesen ép volt, a tárgyi környezetben sem mutatkozott semmi rendkívüli, hacsak az nem, hogy a műhely megszokott kellékei, festékes tégelyek, spaklik, ecsetek, rajzszén, vásznak tökéletes, mértani rendben, érintetlenül és hiánytalanul sorakoztak az állvány előtt, az egyetlen, vadonatúj, kicsiny ecsetet, amely nem a fadobozban, a helyén pihent, a festő kezében tisztán, festékmentesen találták meg,

az volt a legkülönösebb az egészben, hogy a képen, amely előtt a festő hevert, semmi nem volt látható, pontosabban maga a semmi, érintetlen, hófehér volt az egész felület, egyetlen apró terület kivételével a teljes, tökéletes fehérség,

az egyik sarokban azonban mintha mégis látszana valami,

a fiatal rendőrszázados közelebb hajolt az állványhoz, hogy jobban lássa azt a valamit, nem is értette, korábban hogy nem figyelt fel rá, a vászon jobb alsó sarkán ugyanis alig észrevehetően egy kicsiny, meztelen női lábfej volt látható, fotorealista részletességgel kidolgozva, bokalánccal ékesítve, körmei korallpirosak

Szár az Miklós György

ANNA

Egy Buda környéki faluban járunk, a mozi és a helyi érdekű vasút végállomásának épülete közt terebélyesedő hatalmas térségen. A talaj itt esőben sártengerré válik, aszályos időben pedig a székérekerek és traktorgumik által felgyúrt sár csontkeményre szikad, csipkés szegélyű árkok marsbéli tájává változtatva a teret. Június vége van, vasárnap kora délelőtt, hársfaillatú szél fúj a szántóföldek és a halastavak felől, az égen fehér bölénycsorda vonul méltóságteljesen kelet felé. A mozi előtt egy fiú ácsorog, elmerülten bámulja a poros kirakatba helyezett képeket: fehér füstöt okádó mozdony... vasúti töltés mellett vágató lovasok... gözölgő dézsában fürdőző gyönyörű nő, szeme ragyog, bőre fénylik, mellét diszkrét hab takarja... A negyedik képen puskás férfi hajol egy porban elterülő hulla fölé. A *Rio Lobo* című westernt vetítik.

Ennyi biztos. Minden más találgatás. A fiú szerelmes. Vagy csak azt hiszi. A lányt Annának hívják. Szép lány. Feltűnően szép. Ez is biztos: nem csak a fiú látja annak. Innen nézve egyidősek, a lány talán nyolc-tíz hónappal idősebb. A fiú, ha vele van, vagy ha rá gondol, elkomolyodik. Semmit sem ért, még azt sem, hogy semmit sem ért. Három hete, talán négy, hogy megszólította. Most mégsem rá gondol. A porban heverő hulláról eszébe jut egy tíz évvel korábbi délelőtt. Ez is találgatás: hogyan is lehetne biztos tudásunk arról, hogy mire gondol. Elmereng. A fiataloknak tíz év nagy idő. Az édesanyjával sétálni indultak, és itt kötöttek ki, a mozinál. Sütött a nap, ahogy évezredek óta, és futottak a felhők. A kirakat magasan volt neki, ezért anyja felvette a karjára, úgy nézegették a képeket. ...égő gyertyák közt, ravatalon fekvő szakállas férfi... vágató huszárok... gyönyörű nő dekoltált báli ruhában... Hazaindultak, és az akkor még kisfiú megkérdezte az anyjától: „Mit csinált az a fekvő bácsi a képen?” Anyja azt felelte: „Meghalt.” Ahogy lépegetett, a kisfiú érezte a talpa alatt a sár kemény éleit. Elgondolkodott. Tudta a választ, kétsége sem volt fölé, mégis meg kellett kérdeznie: „De te soha nem halsz meg, ugye?” A válasz úgy érte, mintha megmozdult volna a föld. „Egyszer mindenki meghal. Én is.” Elengedte

anyja kezét, és bömbölni kezdett. „Az nagyon soká lesz – guggolt le hozzá az anyja. – Olyan soká, hogy talán sosem jön el.” Magához ölelte volna, de a kisfiú ellökte.

Elhiszik nekem, ha azt mondom, hogy az a kölyök tudta, hogy az édesanyja nem mond igazat? Hogy tévedhetetlenül felismerte a szomorú valóságot: az élet gyorsan elröpül?

A nagy tér most csöndes és üres. Tűz a nap. A fiú bámulja a képeket. A ragyogó szemű, fürdőző nőről Anna jut eszébe. Szeme, szája, nyaka. A meztelen melle. A bőre illata. Ez érthető lenne. Úgy gondol rá, mint... Aki hozzá tartozik? Mint akik... Nem tudom. Ő se tudja. Tizennégy éves. Áll a mozi kirakata előtt, nézi a képeket. Látom őt, emlékszem rá, leírni mégis nehéz. Mert az egészre emlékszem, nem a részletekre. Az emlék zárt és kikezdhethetlen, de az emlékezés töredékes. Egy bukszus illatából, egy légy döngéséből kell megidézmem a hőséget, arcomra hulló langyos esőcseppből a nyári zivatart... Milyen hát ez a fiú? Álmos és lomha, mégis mindig harcra kész. Enervált, aztán gyilkos indulat önti el. Egyszerre csüggedt és lázas álmodozó. Mindenkit bánt, mégis mindig ő sérül meg. Hiú. Önző. Csak magával törődik, aztán megkönnyezi a saját érzéketlenségét. Annyira butának érzi magát, hogy elborzad. Kibírhatatlan magányosságáról panaszkodik a barátainak. Büszkén gyűlöli magát és a világot, unja a gondolatait, arra vágyik, hogy kiszállhasson a fejéből, más agyat kér, hogy ne mindig arra kelljen gondolnia, amire gondol, mindegy, hogy mire gondol, vagy semmire se gondol... Szőke. Haja a nyakába lóg. A nadrágja legyen halványzöld kord farmer. Lee. Szakadt és kopott. Piros trikója legyen fakó a mosástól... Napsütés, vonuló felhők, a szikkadt sár szövevényes rajza... Mozdulatlan, poros csönd. Megállt az idő. Csak a felhők vonulnak rendületlenül. Vajon miért olyan nyomatékosak a felhők? A távlat miatt? Hogy az egészet egyben lássuk? A falut, a templomot, a kálváriát, az erdő alján megbújó kastélyt? A Lee farmert? A képeket? A nő pucér bőrén a habot? A mozi sarkánál szűk utca torkoll a térbe. Valaki közelít rajta. Kilép a napfényre. Megpillant. Elindul felém. Nem figyelek fel rá, a képeket bámulom. Három-négy évvel idősebb nálam. Könnyű zakó, kigombolt nyakú ing, csillogó, fekete nadrágszíj. Báró. Ez a beceneve. A rendes nevét nem tudom. Az apja még kastélyban született. Így beszél. Puhán, nesztelenül mozog. Mellettem két lépésre megáll. Nem érdekli a mozi, nem érdeklik a képek. Cigaretta vesz elő.

Pall Mall. Kipöccint egy szálát. Az öngyújtót egyetlen csuklórántással nyitja, és már gyúl is a láng. Zippo. Rajta az amerikai tengerészgyalogosok jelmondata: *FIRST TO FIGHT*. Rágyújt.

Az öngyújtó csattanására felocsúdok. Elfordítom a tekintetem a mozdonyról, a nőről, a lovasokról. Ránézek. Nyugodtan néz vissza, cigarettája füstjét lassan ereszti ki a száján, és az orrán újra beszívja. Fényes, sárga haját gondosan elválasztva hordja. Látásból ismerem. Vakmerő motoros hírében áll. Azt beszélik, éjszaka száguldozik az üres utakon, és nyaktörő mutatványokra képes az erdei ösvényeken. Nem szólok, végül ő unja el.

- Azt hiszed, vagy valaki? - kérdezi, és rögtön válaszol is. - Senki vagy. Jobb, ha tőlem tudod. A monokliddal együtt. Egy nagy nulla. Ahogy én is.

Számítottam rá, hogy egyszer összetalálkozunk, de hogy épp most? Azzal a kurva véraláfutással a szemem alatt. Nem szólok, visszafordulok a képek felé.

- Azt hiszed, komolyan vesz?

A ragyogó szemű nő igézően néz a koszos kirakatüvegen át, válla, nyaka pucér, mögötte széles bőrvön forgópisztoly lóg az ágy támlájáról. Egy bágyadt légy röpköd a zárt üveg mögött.

- Mit tennél meg érte?

A légy a nő szemére száll. Lábát összedörzsöli. A kirakat aljában kerges por szürkéllik, benne lehullott rajzszegek, hátukra fordult legyek, kiszáradt póklábak.

- Megtennéd ezt?... Nézz ide! Megtennéd ezt?

Nem nézek oda. Tudom, fél éve a bőrébe égette Anna nevének a kezdőbetűit. Cigarettával. A csuklójára. Jó nagy betűkkel. BA.

- Nézz ide! Aztán mondd meg, hogy megtennéd-e érte?

A szemébe nézek. Kék szeme van. Ártatlankék. Az orra tövében, bal oldalt, körömnyi sebtapasz. Akik ismerik, azt mondják, a gyárban kitépett onnan egy darabka húst a gép. Jól áll neki. Azt mondják, naponta cseréli. Minden reggel körömollóval levág egy darabka leukoplasztot. Szinte irigylem. Férfiasnak találom azt a darabka fehér tapaszt. Meg a motort is. De nem mutatom. A csuklójára pillantok. Elég ronda. Behegedt sebek egybeolvadó köröcskéi.

- Nem. Én nem tennék ilyet - mondom őszintén, és visszafordulok a kirakat felé. A légy a nő félig nyílt, nedves ajkán mocorog. Felröppen, neki az üvegnek, még a koppanást is hallani vélem.

- Én megtettem. És megteszem újra. Ugyanott. A begyógyult hegeken.

Nem érdekel. Mennék már. Tartok tőle. Azt is mondják róla, hogy kiszámíthatatlan. De nem akarom, hogy úgy tűnjön, menekülök. Hátat fordítok a kirakatnak. Bámulom a keréknyomokat, a gumik által felgyúrt sár szürkére száradt cirádáit.

- Megbasztad már?

Felnézek az égre, a futó felhőkre. Aztán rá. Tanácstalannak látszik, ahogy áll a mozi fala előtt, két ujjá közt a füstölő cigarettával. Nem látszik veszélyesnek. Inkább elhagyatottnak.

- Ne legyél tapló - mondom, és elindulok. Kettőt-hármat lépek, amikor utánam szól.

- Nem is köszönsz?

Megállok. Visszafordulok.

- Mit akarsz? - kérdezem tőle.

- Mindegy - mondja. - De köszönni azért még lehet. Nem haragszom rád. És rá sem.

Tényleg nem olyan, mint aki haragszik. Inkább, mint aki kibeszélne magából valamit. De én nem akarok beszélgetni.

- Szia - mondom, és újra elindulok.

- Ne gondold, hogy komolyan vesz. Az se számít, ha lefeküdt neked. Gyerek vagy még. Talán éppen ez érdekli. Talán el is hiszi, hogy szeret téged. Igen-igen, így kell lennie.

Nem állok meg, nem fordulok vissza. Tíz lépésre járhatok, amikor még utánam kiált.

- Nem haragszom rád! És rá sem!

*

Mindig úgy éreztem, hogy a görög dráma sűrű homálya lengi körül. Már akkor is, amikor még csak távolból imádtam. Sose láttam a szüleit. Vagy ha igen, nem tudtam, hogy ők azok. Valami végzetes, irtózatosságra gyanakodtam. Ami gyógyíthatatlan, és a családban generációk óta öröklődik. Alkohol. Téboly. Hogy örült az apja. És nyomorék. Ágyhoz láncolt, tébolyult, nyomorék alkoholistá. Az anyját szelídnek képzeltem. Olyan, mint a lánya, csak idősebb. Sokat szenved a férje miatt.

Anna komoly lány volt. Csodáltam és rettegettem tőle. Hogy egyszer majd meg kell szólítanom, beszélgetnem kell vele. Nem láttam nevetni. Nem láttam futni. Kimérten járt a falu utcáin, mintha tíz évvel idősebb lett volna a koránál, és idősebb is volt, legalábbis a tapasztalatait tekintve. Mellette pont olyan éretlen kölyöknek éreztem magam, amilyen voltam is. Az első igazi szerelmem volt. Az első, aki megajándékozott azzal, hogy férfiként bánt velem. Szép volt. Nem azért, mert szépnak láttam: igazán szép volt. Mindenki számon tartotta. Tudtak róla a kisebbek, megbámulták a férfiak. Zárkózottnak tűnt, magányosnak és elérhetetlennek. Nem lófrált barátnőkkel, nem vihorászott a sulis előtt, nem bicajozott, nem láttam őt sem a könyvtárban, sem a moziban, azt hiszem, templomba se járt. Olykor feltűnt mellette egy-egy érettebb fiú, olyanok, akik nekem már férfinak tűntek. Kézen fogva csak a Báróval láttam, és amikor úgy tűnt, hogy ez a tekintélyes rivális végre elkotródott mellőle, megfontolatlanul, vagyis számomra is meglepetésszerűen megszólítottam őt a buszmegállóban. Korábban soha nem váltottunk szót, nem is köszöntünk egymásnak, mégis kedvesen válaszolt. A mosolyából, a hangjából tudtam, hogy minden a legnagyobb rendben van, a világ legtermészetesebb dolga, hogy megszólítom, hogy akarok tőle valamit, hiszen úgy vagyunk teremtve, hogy a fiúk akarnak valamit a lányoktól. Márpedig ha valaki, akkor ő lány, kész nő, aki készen áll arra, hogy az a fiú, aki hetek óta, hónapok óta legelteti rajta a szemét, aki az utcán, a buszmegállóban, a hentesüzletben bámulja, az végre összeszedi magát és megszólítja. Az indító mondatom ellenállhatatlan volt, ravasz és beugratós.

- Hová mész?

Egy fővárosi gyárat vagy hivatalt nevezett meg, de nem az volt az érdekes, hanem a mosoly, ami azt ígérte, „örökké szeretni foglak”, és a hang, amit addig csak a sulis udvarán vagy folyosóján csíptem el, és ami most egészen közélről egyenesen hozzám, kizárólag nekem szólt. Sötétkéék hangja volt. Kissé füstös és nyugodt.

- Ott dolgozik anyám.

Valami gyógyszert kellett odavinnie vagy elhoznia, mindegy volt, egyáltalán nem érdekelt, ha azt mondja, az apja mankóját kell gyertyákkal felékesítenie, azt se hallottam volna meg. Boldog voltam. Vagy inkább elragadtatott. Hogy hipp-hopp, milyen közel kerültem hozzá... kerültünk egymáshoz... Mennyi mindent megtudtam róla!

Például van neki anyja. Aki a Bartók Béla úton dolgozik. Szinte családtag vagyok! Ujjongott a lelkem, miközben azt is éreztem, hogy bárhogy alakul is... az a dolog... vele... a dolgunk... éreztem, hogy valaminek vége, valami végérvényesen eltűnik, más lesz az életem, és valami olyan veszi kezdetét, amire nem számítottam.

Nagy, barna szeme volt. Ahogy megszólítottam, rám nézett. Nem rebbant a tekintete, nem pillantott félre, de nem is meredt rám. Nézett. Magától értetődőn. Engem. Én meg igyekeztem, hogy ne csodáljam őt, ne felejtsem a tekintetem a szemén, az orrán, a száján. A fülén. Barna haján.

- Elkísérhetlek?

- Igen - mondta egy kis gondolkodás után. - De nem jöhetsz be.

Letaglózott a dolgok egyszerűsége. Magától értetődő volt, hogy nem mehetek be, de ahogy ezt mondta, hogy ki kellett mondania, az ismeretlen távlatokat nyitott. Azt jelentette, hogy akár be is mehetnék. Más körülmények közt. Holnap vagy holnapután, vagy egy év múlva. Mit tudom én, mikor. Bemehetnék a gyárba vagy hivatalba vagy akárhova, ahol az anyja dolgozik.

Elkísértem. A busz majdnem üres volt, és mi egymás mellett ültünk. Néha összeért a vállunk. Majd' kibújtam a bőrömből. Nyár volt, napsütéses késő délelőtt. Edzésre kellett volna mennem a fővárosba, a Margitszigetre, a sportuszodába, amit egyszerre imádtam és gyűlöltem. Tehetségesnek tartottak, az edzőm a korosztályomnál idősebbekkel indított a versenyeken. Ez hízelgett, de nehezen viseltem a kötöttséget, a hajnali és esti edzéseket, a buszozást a falu és a főváros közt. És gyűlöltem az uszodát. Nem a faltól falig tempózás végtelen egyhangúságát, hisz az agyam úszás közben is elkalandozott, Tutankhamon kincseire gondoltam, a Tordai-hasadékra, tarsolylemezekre, Messerschmitt és Spitfire vadászrepülőkre, máskor pedig olyasmivel készítettem magam nagyobb erőfeszítésre, hogy elképzeltem, egy gyönyörű indián lányért úszom az örvénylő folyóban, vagy éhes krokodilok üldöznek a Nílusban. Nem a munka riasztott. A síkos csempékből volt elegendő, taszítottak a nyálkás sarkok barna penészfoltjai, a páracsergős üvegfelületek, az öblös kakofónia a gigászi kupola alatt, az ordibálás és a visító sípok visszhangja, a párás és örökké fertőtlenítőtől bűzös levegő, és hogy a forró vizes medencében a nagyok örökké kínozzák a kicsiket.

Aznap nem mentem edzésre.

- Megvárhatsz, ha akarsz - nézett rám a kapunál. - Nem tart sokáig.

Rövid ujjú inget, kék színű kötött rövidnadrágot és barna mokaszint viselt. Ahogy távolodott a betonozott udvaron, hosszan bámultam utána a sorompó fölött. Nem lépett rövideket, nem lépett hosszúakat, nem sietett és nem ment lassan. Nem volt benne semmi kihívó, mégis maga volt a kihívás. Nem tudtuk levenni róla a szemünket. Én meg a portás.

Másnap ismét az anyjához buszozott. A megállóban vártam. Miután végzett, kéz a kézben sétáltunk a Feneketlen-tó körüli nagy parkban, és én azt hittem, a csönd bukás és vereség, így hát harci repülőgépekről, karibi kalózokról, Jacques Cousteau óceáni merüléseiről, csatahajómodellekről és a Great Western vitorlás gőzösről nyomtam a sódert neki, és ő hallgatta zokszó nélkül.

Mindig nyugodt volt. A tekintete, a mosolya, a hangja. És az a nyugalom biztató volt, kábító és andalító. Mégis nyugtalanított, ha nem voltam vele. Ha elképzelttem, hogy másé a türelme, az önuralma, a szelidsége.

A keze puha volt és meleg. Úgy fogta az enyémet, ahogy beszélt és ahogy járt: magától értetődően. Szombaton moziba mentünk. A délutáni előadásra, mert az estire a szülei nem engedték volna el. A poros, nagy faluban olyan volt ez, mintha ország-világ előtt kihirdettük volna, hogy összetartozunk. Amikor leoltották a villanyokat, átkaroltam, és ő azonnal, készségesen a vállamra hajtotta a fejét. A filmhíradó után, amikor a nagyfilm elkezdődött, a térdére tettem a kezem, hol ujjbeggyel érintettem a combja belső oldalát, hol meg széttárt ujjakkal, teljes tenyérrel élveztem a bőre tapintását, és amikor a rövidnadrág kurta és puha szára alá csúsztattam, nem toltta el a kezemet, nem tiltakozott, csak keresztbe tette a lábát, így kényszerítve mozdulatlanságra ünneplő ujjaim.

Nő volt. Egy nő szagaival, illataival, érintésével, puhaságával, figyelemével. Húsával és nedveivel. Titkaival, amik nem is voltak titkok, mert nem rejtegette őket, és amikre rá is kérdezhettem volna, de nem voltak rá szavaim. Nem beszélt róla, de elejtett szavaiból azt raktam össze, hogy az apja ágyhoz kötött beteg. Az anyjának is volt valami baja, amire különféle nehezen beszerezhető gyógyszereket szedett. Egy hét sem telt el azóta, hogy megszólítottam, amikor arra kért, másnap ne várjam a busznál, mert az anyja elkíséri, nőgyógyászati rendelésre

mennek. Életemben először mart belém, nem a féltés, hanem az önző kín, hogy valakit nem láthatok. Alkonyodott, hazafelé sétáltunk, a járdát szegélyező diófák lombja alatt ballagtunk kézen fogva, és már csak két sarokra voltunk a házuktól. Megálltunk. Egymással szemben. Hozzám simult. Térde, combja, ágyéka, hasa, melle. Ajka a nyakamban, a lehelete is, a haja az orromban és a számban. Akkor csókoltam rendesen először. Nyelve, nyála, forró lélegzete... Szédülten öleltem, kapaszkodtam belé. Amikor elengedtem, felnézett rám, a szeme könnyes volt. Ismét hozzám simult, aztán két tenyerébe fogta az arcomat, magához húzott és újra megcsókol. Csukott szemmel, hosszan, odaadóan, és én szinte lebegtem, ájultan úsztam abban a csókban, a női test, a nyál, a haj, a bőr illatában, a női kéz érintésében.

Eljött velem az erdőbe. Megkerültük a kilátót, megmutattam neki az elhagyott homokbányát, ahol régebben kővületek után kapirgáltam a haverjaimmal. Minden érdekelte, amiről meséltem, római legionáriusok, makedón falanx, Priamosz kincse, a Szent István csatahajó – de ő maga keveset beszélt. Csókolóztunk, és egyszer, amikor apai nagyszüleimék gyümölcsösében az ernyőként földig boruló ringlószilva lombjai alatt heverésztünk a fűben, megengedte, hogy félig-meddig levetköztessem. Félkönyéken támaszkodom, tenyerem a hasán, ujjbegyem a köldökében, ajkammal a szemhéját érintem, fülét, nyakát; szája a számat keresi, nyakamon érzem a nyála hűvösét. A mellére hajolok, szaporán veszi a levegőt, kezem a lába közé csúsztatom, és életemben először érzem, hogy ott, a vágásnál csupa lucsok a bugyi. Nedves lesz a kezem, és nem én vagyok ügyes, hanem szinte ő húzza magát tétova ujjaimra, zihál, megvonaglik, újra és újra megrándul, sóhajt, aztán magára húz, a két felhúzott combja közé... – Nem lehet – sottogja, és két kézzel fogja a fejemet, csókol és csókol, és azt sottogja – Nem lehet. Ne haragudj – és nem kérdem, miért nem, hanem elfogadom, hiszen magam sem számítottam rá, és amikor újra a számba csókol, megvonaglok én is, és ott a két lába közt elmegyek, bele a nadrágomba.

Sokat segített az anyjának. Talán az apja körül is voltak teendői, ezért gyakran nem ért rá. Előfordult, hogy azzal érkezett: „Ma csak egy óránk van.” Máskor az öreg Bihariék elvadult sziklakertjében, a lavórnyi tavacska partján ölelkeztünk a japán nád levelei közt megbújó padon, amikor azt mondta: „Mennem kell. Apám miatt. Anyám ma később ér haza.” Bevittem a kórházba is, ahol laktam. A kastélypark

római kövei közt, a díszlépcsőn, a gesztenyefás sétányokon felóvakodtunk az erdőszéli pavilonokhoz. Valaha, meleg nyári éjszakákon, ezekben a nyitott és szellős építményekben altatták a betegeket.

Akkoriban már egyiket sem használták, körbenötte őket az erdő, csak a kórház macskái és rókák csellengtek bennük. Meg mi, kórházi kölykök. Szerettük ezeket a vascsövekből és lemezekből épített, pirosra, sárgára, kékre mázolt házikókat. A zöld volt a kedvencem, mert tavasztól ősziig észrevehetetlenül bújt meg a lombban. Nyáron, ha átverekedtem magam a bozótban, jó volt elheverni a hűvös kőpadlón, tökéletes takarásban, benn az erdőben és mégsem. Csak a legközelebbi barátaimat vittem el oda, kiskamaszkoromban ott tárgyaltuk meg a legfontosabb és legnehezebb ügyeket, Erdélyt és a határon túl élő magyarokat, vagy az ötvenhatos forradalmat, amikről akkoriban nem szabadott beszélni, és persze ott tárgyaltuk meg a lányokat is. Ha nem volt mit mondanunk, cigarettáztunk, bámultuk az indák és levelek szecessziós függönyként aláhulló szövevényét, ahogy a napfény átvilágítja a leveleket, hallgattuk az eső dobolását a lemezfedeleken.

Nem szerette a kórházat. A kastély és a park lenyűgözte, de nem tudta élvezni: félt, hogy elkap valami fertőzést. Ahogy a növények élőfüggönyén át behatoltunk a pavilon tágas, félhomályos derengésébe, mégis megfélemedezt magáról, úgy bújt hozzám, ahogy addig sosem.

- Most kéne meghalni - súgta a fülemben. - Mese. Olyan ez az egész.

Tényleg olyan volt. A meleg nyár, a bogarak döngése, meztelen melle a markomban, pucér fenéke a másik tenyerem alatt, a fenyőillat, a gerlek burukkolása, csorgó könnye a nyakamban, és ahogy puha kezébe veszi herkulesi merevedésemet.

*

Az erdei pavilonbeli délutánt követően már csak egyszer találkoztam Annával. Másnap, a megbeszélte időben kiszaladt hozzám a házukból.

- Nem maradhatok - nyomott a számra egy pusztit. - Kísérj el a gyógyszertárba.

A régi malom előtt csókolt meg utoljára, a villámsújtott jegenye alatt. Úgy éreztem, kapaszkodik belém. Fáj, ahogy a húsemba markolt. Véraláfutásos kis félholdak: a körmei nyomai még este is kéklettek a derekamon.

- Szeretlek - suttogta a nyakamba csimpaszkodva, és hiába próbáltam kényszeríteni, arcát az arcomhoz szorította, nem engedte, hogy a szemébe nézzek. - Szeretlek, szeretlek, szeretlek - suttogta a fülembé, és én magamhoz öleltem, élveztem a nyelvét a számban, a leheletét, a szuszogását, és ahogy a tudóm megtelt a teste édeskés cukrászda illatával, úgy megszüdültem, hogy ha nem nyitom ki a szemem, elvágódtunk volna. Szárazra pöndörödött levél hullott pörögve a hajára, és az utca túloldalán koslató kölyök gúnyosan vigyorgott felém.

Másnap nem találkoztunk, mert versenyre mentem. Péntek volt, olyan döglesztő hőség, amiben az állatkerti víziló ki sem dugja az orrát a medencéjéből. Nem volt kedvem úszni, ráadásul az edzőm megint jóval idősebbek közt indított. „Nincs esélyed - próbált felpaprikázni. - Ezek a nagy lovak akkor is megvernének, ha amputálnánk az egyik lábukat. Magadnak ússz, ne törődj semmivel!” Nem érdekelt a verseny, de gyűlölök veszíteni, így aztán úgy úsztam a selejtezőben, mint akit kannibálok üldöznek, a döntőben pedig már győzni akartam. Azt képzeltem, Anna magából kifordulva visít a lelátón, és a beteg, kedélytelen apja is tombolva buzdít. A testem megnyúlt, a víz készségesen simult hozzám, a medence fenekén a hullámtört napfény ezernyi késpengéje villódzott. Második lettem, és az örömet nem az rontotta el, hogy az ezüst mellé begyűjtöttem egy monoklit is a szemem alá. A győzelem mámorában lebegtem a kismedence forró vizében, amikor a partról egy idősebb fiú, egyike az esélyeseknek, akiket lehajráztam, mosolyogva intett, és amikor kikönyököltem a medence szélére, minden ceremónia nélkül behúzott egyet. Másnapra paradicsomszínűre, harmadnapra érett szilvakékre színeződött a duzzanat a bal szemem alatt. Orvosnő anyám csak rápillantott, nemigen törődött az ilyesféle könnyebb sérüléseimmel, apai nagyanyám viszont feldúltan keringett körülöttem - „Korbácsot érdemelne. Hát sportember az ilyen? Egyesével kaparnám ki az összes szemét.” -, és megpróbált rábeszélni, hogy kötözzünk nyers marhahúst a zúzott felületre. De az örömet nem a monokli rontotta el, hanem az a tragédia, amitől napokig kedvetlenül kóvályogtam, és aminek hatására végérvényesen eldöntöttem, hogy abbahagyom az úszást. Szörnyű volt, elviselhetetlen, hogy amíg én a forró, barna vízben lebegtem és a pára klórszagú felhőin át a nyári eget bámultam szerelmesen, addig a szomszédos műugró medencében, szinte karnyújtásnyira tőlem, megfulladt egy tízéves gyerek. Azt

játszották, amit mi is sokszor játszottunk, amíg kicsik voltunk, hogy ki tud lemerülni az öt méteres, világoskék mélységbe, és ki bírja a legtovább odalent. Az áldozat egy hirtelenszöke fiú volt, akit néhány hónappal korábban kimentettem kínzói karmai közül, és attól fogva szégyenlősen vagy lelkesen mosolyogva, de mindig köszönt nekem. Az edzőnktől később úgy hallottuk, a fürdőnadrágja akadhatott bele a medence leeresztő szerkezetébe. A délutáni versenyeket lefűjták, a nézőket és a versenyzőket kiterelték az uszodából, én pedig nem mentem egyből haza, hanem kibandukoltam a szigetről, átkutyagoltam a Margit hídon Budára, elgyalogoltam a rakparton a Lánchídig, onnan pedig fel a Várba. A második világháborúban rommá lőtt királyi palota oldalában kötöttem ki, a Turul kiterjesztett szárnyai alatt, a fal egyik szédítő magas támpilléren, ahová olyankor másztam ki, ha valami bántott. Ott gubbasztottam egész délután. Az évszázados fal küklopsi köveinek vettem a hátam, bámultam a Víziváros házfödeleit, a lomha vízen úszó hajókat, a túlparti várost, a messzi dombokat, és arra gondoltam, hogy ezek a kövek itt voltak száz éve is, itt voltak ötszáz éve is, amikor Kolumbusz felfedezte Amerikát, és az alattam hömpölygő folyóhoz meg ezekhez az ősi kövekhez képest mi egy emberi élet, az enyém vagy másé, akár Annáé is, meg azé a nevetős, szöke kölyöké, akit nem is ismertem, csak annyira, amennyire a nagyobbak figyelemre méltatják a kisebbeket, vagyis semennyire, és aki magára hagyva küzdött az életéért tőlem tíz méterre a másik medencében.

Mire hazaértem, alkonyodott. Anyám alakja a nyitott ajtó keretében, mögötte a tévé vibráló fényében fürdő, félhomályos lakás. Arcán az aggodalom éleit megkönnyebbülés oldja. Nem szól. Megölel, élém teszi a kórházi étkezdéből hozott vacsorát. A híradóból már értesült a tragédiáról. „Ismerted?” Bólintok, és ő nem kérdez többet, én meg hálás vagyok, hogy hallgathatok, és elvonulok a szobámba.

Szombaton délig hevertem az ágyban, és miután kikászálódtam, nyakamba akasztottam Kormos pórázát, és elmenekültem otthonról. Sötétedésig jártuk az erdőt, mintha abból a céltalan, értelem nélküli világból akartam volna kigyalogolni, amiben – úgy éreztem – nem fogom és nem is akarom megtalálni a helyemet. Amikor este hazaevett a fene, a lakás üres volt. Apám gyakran maradt éjszakára a városban, valamelyik klubban, vendéglőben vagy színházi büfében váltotta a világot a festő, színész és író cimboráival, anyám pedig ügyelt. Egy

cédula várt a konyhaasztalon, és egy nagy tál császármorzsa. „Kisfiam, anyád büszke rád. Ezt az ezüstért kapod. Apád valami jutalompénzt is emlegetett. Majd emlékeztess rá, ha egyszer hazatál. Egyél, mert nagyanyád megnyúz engem; a fejébe vette, hogy éheztelek, és hogy csörömpölnek a bordáid. Kisfiam, ne hagyj cserben, egyél szépen!”

Vasárnap arra ébredtem, hogy a csontjaimban, az izmaimban is Anna hiánya fáj. Elhatároztam, hogy mondok neki valamit. Amit addig nem mondtam. Annyira lefoglalt az érzés újdonsága, hogy nem fogalmaztam meg még magamnak sem.

Azt a vadnyugati filmet nem néztük meg azon a régi vasárnapon, mert Anna estére halott volt. Hogy délután miért ült fel a Bátor motorjára, sohasem tudom meg. Ahogy azt sem, hogy szeretett-e. A temetésére nem mentem el. Szikrázóan napsütéses júliusi nap volt, és én kora hajnaltól alkonyatig az erdőt bújtam a kutyával. Sokáig haragudtam rá, de jóval több időbe telt, míg magamnak megbocsájtottam.

Neurovegetatív disztópia, 2018

Balázs Imre József
KÉT DALSZÖVEG

ÁLRUHÁS VÁGY

Nem várt arc a lépcsőkön
Nem várt öröm a hétfőkön
Nem várt szám a képernyőn
Nem várt irány az iránytűn

Egy találkozás egy álruhás vággyal
Összehozhat ma bárki mással
Fényrobbanás a homlok mögött
A mutató áll csak az idő pörög

Hazakísérnek a lépteid
A fölrepülésünk még repít
Magas álmokba emelkedem
Lezuhanásaim elfeledem

ÉBRESSZÜK FEL

Imecs Anita Tépjük szét című dalára

Csak az enyém az életem, nincs benne végtelen.
A forrást nem találom, kezemet az égbe mártom.
Csak az enyém az életem, hát most beszélj nekem,
Mutass egy ablakot ma, hívj el a léghajódra.
A cipőmet ledobtam, az arcomat lemostam,
Megyek a nyomodban, szaladok a nyomodban.

Ébresszük fel az erdő lusta szellemét,
Ébresszük fel a régi fákba zárt zenét, a fákba zárt zenét.

A fákon túl a fény sárga lánggal ég,
Egy fatörzsből az arcod ma is rám mosolygott,
A fákon túl a fény vörösen int felém.
Ne tévedj el, ne lassíts, a sodrás messze elvisz,
A hangokat add tovább, várjuk az éjszakát,
Ketten - várjuk az éjszakát.

Insomnia, 2018

Bálint Tamás
BAKANCSPRÓBA

Kis tér a kereszteződés mellett,
kopott pad alatt kitaposott gaz,
lábnyomok a porban, amelyeket
újra és újra otthagyt ugyanaz a bakancs,
újratalpalt, de még van benne anyag,
a délutánonként ott ülő ismeretlen férfié.

Talán csak zavart, talán csak pihen,
biztosan valami banális célja lehet,
épp levegőzik, nem áll szóba senkivel.
Talán csak egy blues-zenész,
akit kilenc hete hagyott el a felesége,
aki a lányukat is magával vitte,
talán nem is annyira váratlanul.

Kitartóan ül, talán csak azt teszi,
amit megígért, hogy sosem tenne,
ücsörög a családjá aktuális
albérletére néző rozoga padon,
ezen a fülledt nyári késő délutánon
is, nézi a harmadik emeleti ablakot.

Szorítja közben az egyetlen százast
rongyosra gyűrve a farzsebében,
amit kínkeservesen, a féltett kezeit
beáldozva, napszámban szedett össze,
és ami pont egy százassal több,
mint amit mára remélt, amit ért,
vagy amit magának ítelt volna.

Hiába, nem kapkodnak a munkapiacon
az ötven pluszos, sötétebb arcokért,

főleg, ha semmihez sem konyít,
a tűrhetőnél jobb gitárjátékát leszámítva.
Annak viszont megszállottja volt mindig
a családi zűrök ellenére, vagy épp miattuk.

Eladná a lelkét az ördögnek a sikerért,
ha úgy játszhatna, mint az álmaiban,
melyeket két biztos pont keretez éjjelente:
az olcsó szesz, és pontban éjjel háromkor,
mint az óramű, az emberfia válasza
a természet sürgető hívására. Ebben
a korban ez már elkerülhetetlen.

Mindig sejtette, hogy a lánya is sejti,
már egészen kiskorában rájött,
apjának nem a család, sem egyéb,
a zene volt az első helyen életében,
szenvedélyéhez bárcsak felérhetne
a tehetsége, vagy legalább a jövedelme.

Akkor nem a kínos csend, az üres hűtő,
nem a kifizetetlen számlák tömege
nyomná agyon a köztük levő kapcsolatot.
Az a rohadt pénz, mindennek az eredője,
honnan szerezhetne többet belőle?
Szorította a száját és zsebében a százast,
ahogy a nap meglódult a horizont felé.

Nem akart már sokat maradni,
sem jobban magára vonni a figyelmet,
már ideje indulnia valamelyik klubba,
ki tudja, talán ma valaki egy jó kapcsolattal,
talán igazán, mélyen élvezni fogja a játékát,
és talán az életük gyökeresen megváltozik.

Fellinger Károly
KIS SZÍVEM REMEGÉSE

Kis szívem remegése
vitorlát bont ma hozzád,
madárcsönd bölcsője vagy,
fészeknyi haza, honvágy.

Hulló leveled ágyam,
varázsszőnyeg az égen,
libben-lebben, mint szoknya,
száll a tavaszi szélben.

Szabadságziget vagy hát,
óvnak a hű madarak,
nem sülyeszthet el álom,
nem véd meg hiú harag.

*

A tudásnak kapuján
dörömbölök: palánta,
fogadj fiaddá újra
Mátyusföldje, Galánta.

Kitárultál előttem,
s csillagom lett ezernyi,
mert az igazi titkot
egyszerűsége rejti.

*

Büszke, szomorú fűzfám,
szárnyat növesztesz bajra,
reszket a Sárd vize, s lám,
árnyéka átlép rajta.

Sárdi csikód homlokán
csillagnyi fekhely, jászol,
nem élsz magad, mostohán,
jó tündérekkel játszol.

Kastély mélyén a múltad
bújócskázik a fényel,
nőül kérve a jövőt,
kőfalakon át lépdél.

Táncol a hűség, úgy ám,
menekül romlás, átok,
világvégeire űzik
a Galántai táncok.

*

Kis szívem remegése
vitorlát bont ma hozzád,
madárcsönd bölcsője vagy,
fészeknyi haza, honvágy.

EREDENDŐ BŰN

Térfélcserekor
a labda nem passzol
a szappanszagú naphoz,
izzadt focisták szeretnék
kisajátítani,
szembeszállni
az előttük járó,
menekülő
idővel.

Közben meg véget ér
a könny,

amiben minden benne van.
Az Isten túl gyorsan olvas.

Jogunk van a tisztánlátáshoz,
a kézmosáshoz.
Hozzá kell szokni.

NYOM NÉLKÜL

Első könyveinket apám az
antikváriumból szerezte,
mégpedig ingyen,
amikor a könyveket átszállították
egy új, kisebb helyre,
ami már nem a városközpontban volt.
Apám tudta, az életben mindig a jó helyen
kell lenni, az üzlet befejezési
munkálatainál, így aztán nem csoda,
ha rá tudta tukmálni a
kimaradt, haszontalan magyar
könyveket az antikvárium fiatal szlovák
elárúsítója.
Egy szó, mint száz,
így olvastam én hamarabb
József Attilát, mint Petőfi Sándort.

Balázs Attila

MAGYARFAUSZT 2.

*(Ami a könyvből kimaradt:
eredeti drámai formájában csak itt!)*

Helyszín változatlanul a kis madárfütyös kórház a város peremén, tér és idő szélén, szereplői dr. Hatvani István, dr. Johann Faust, dr. Berkes Beatrix (Psziché), Crescencia nővér, nem utolsósorban Nikola Tesla ápolit & mások. Orvosok, betegszállítók, betegek, takarítónők és egyéb személyzet. Történik (megint) két műtét közötti szünetben. Dr. Hatvani és dr. Faust egy asztalnál kávézgat a pihenőszobában. Dr. Faust levelet olvas, végére ér, hirtelen összegyűri, papírgolyót gyúrogat belőle. Dr. Hatvani felpillant az Újságból.

HATVANI: Kedves Johann, mi az, amit itt ily hévvel formáz?

FAUST: Egy levél.

HATVANI: Azt látom én is, de ki írta?

FAUST *(száját mosolyra húzza)*: Egyik páciensünk fejezte ki háláját, mielőtt meghalt volna.

HATVANI *(arcán árnyék suhan át)*: Eh, már megint az ön páratlan humorérzéke! Komolyan kérdem.

FAUST: Komolyan mondom.

Csend, csak a vastüdők zihálása a szomszédos kórteremből. Dr. Hatvani hörpint, folytatja az olvasást, dr. Faust összevont szemöldökkel szemléli a gömböcöt, majd megtöri a csendet.

FAUST: Érdekes...

HATVANI *(felkapja a fejét)*: Parancsol?

FAUST: Az őrmesterem parancsolgatott a hadseregben. Kicsit túlzásba is vitte, ami azt illeti. Én viszont azon töröm a fejem, hogy miért a gömb az emberi faj, nem kevésbé a kiskutyák és a kiscicák legkedvesebb játékszere?

HATVANI: És a szegény fókákat kihagyja?

FAUST: Persze. Igaza van. Soroljuk őket is ide... Nos, miért? *A másik gondolkodik, majd rávágja.*

HATVANI: Mert gurul.

FAUST: A kocka is gurul. Persze, ha megszámozzuk az oldalait, láthatjuk, hogy eléggé kiszámíthatatlanul viselkedik.

HATVANI: Kiszámíthatatlanul, meg nem is gurul a klasszikus értelemben.

FAUST: Ugyanez elmondható a labdáról is, ha ön rúg bele, drága kolléga. Nehéz kiszámítani, hogy hol köt ki. Láttam, amikor a grundon focizó gyerekek játékszere odagurult a lábához, midőn éppen arra sétált, maga meg átrúgta szegények lasztiját a szomszédba. Aztán behúzta a nyakát, s gyorsan elment. Miféle ember az, kérdem én, aki ilyen mértékig nem vállalja a saját tetteit? Mit gondoljon az ifjúság, amikor ilyen példát lát?

Dr. Hatvani nevet, rosszul nyel, köhög. Dr. Faust mutatja, hogy megveregesse-e a hátát, dr. Hatvani int, hogy nem kell. Visszanyeri a levegőt, nem egészen a hangját, úgy beszél tovább.

HATVANI: Esküszöm, ha a tatamin lennénk, valósággal püfölném, hogy menten megadom magam.

FAUST: De nem vagyunk.

HATVANI: Ez igaz. Viszont ön mikor volt mostanság a játékeremben? Nem megígérte legutóbb is ilyen könnyes szemekkel, amilyen most az enyém, hogy ezentúl messze elkerüli? Hol járt például szerda délután, amikor szabadnapja volt. Ne füllentsen nekem, kérem. Biztos nem önkéntes galambtetésen.

FAUST: Focimeccsen.

HATVANI: Becsület szavára?

FAUST: Becsület szavamra.

HATVANI: Jó, elhiszem. Kétkedésre semmi okom.

FAUST: Annyi sem, mint Descartes-nak?

Dr. Hatvaninak, úgy látszik, most semmi kedve a filozófiához. Hörpint ismét a kávéjából, az ablak felé néz. Látszik, hogy gondolatban valahol az üvegen túl jár. Dr. Faustot ez idegesíti.

FAUST (*ingerülten, miközben az összegyűrt levelet markolássza*): Szóval, a gömb.

HATVANI (*összerezzen, kollégájára néz*): Mi van a gömbbel?

FAUST: Papírral és az amazoni esőerdőkkel... Jut eszembe egyébiránt Brazíliáról, így is feltehető a kérdés, ahová ki szeretnék lyukadni, hogy miért a labdarúgás a legnépszerűbb sportág az egész világhoz képest, nos?

HATVANI: Hát az lenne, tényleg?

FAUST (*legyint*): Ejej, néz, de nem lát, egyáltalán érti, amit olvas? Ott van – abban az újságban, amelyiket a kezében tart – iménti állításomnak a megbízható statisztikai alapja.

Dr. Hatvani próbálja tréfára venni, mostanra már teljesen visszanyert hanggal és lélegzettel.

HATVANI: Odáig még nem jutottam. A szerelmes regénynél tartok.

FAUST: Mein Gott! Hát hány beteget kell még átpterolnunk a másvilágra, mire végignyálazza azt a nyomorult sajtót. Vén kecske, csak ne jöjjön a sóval! A szerelmet hagyja Pszichécske doktornőnkre, neki az passzentosabban áll. Maradjunk a foci kérdésénél: miért is a legnépszerűbb?

HATVANI: Bevallom, fogalmam sincs. Azonban van sejtésem, hogy ön miért szereti.

FAUST: Csupa fül vagyok.

HATVANI: Hát, azért... nem tudja?

FAUST: Halvány dunsztom sincs.

HATVANI: Mert, ugye, ki is mondta?

FAUST: Mindegy, ki mondta. Lényeg, mit mondott.

HATVANI: Aki mondta, úgy fogalmazott, hogy a labdarúgás az olyan sportág, amelyet huszonnégy ember játszza, s mindig a németek győznek.

FAUST: Tyűűűű, ez már annyira szakállas, hogy alvás közben megfojtja a viselőjét. Woody Allen mondta, aztán a mester nyomán Gary Linecker, az az angol focista, aki olyan hálózaggatókat tudott löni. Utána ez a sziporka is szépen bevonult a közhelyek tárházába, és ma már nem is igaz.

HATVANI: Rendben. Ennyit azért én is tudok erről, hogy ma már több a német fociban is a szerecsen meg a török, meg a japán, meg a koreai, meg...

Nem tudja végigmondani, mert egy kis kurta kopogás után kitárul az ajtó, ott áll a küszöbön: Nikola Tesla.

TESLA: ...a szerb. Drága doktor urak, a szerb focisták ott is szép számban szerepelnek. De kérem, ne vegyék zokon, kicsit nyitva volt az ajtó, én meg itt cigiztem kinn az ablaknál. Muszáj volt mindent hallanom.

HATVANI: Foglaljon helyet, Tesla úr, csak hát könyörgök, menjen ki az udvarra máskor, amikor dohányozni akar. Mert ha megérzi a füstöt, nagyon dühös lesz Crescencia nővéreként.

TESLA (*bűnbánó arccal*): Tudom, hogy nem tesz jót a szívének. Meg nekem sem, de ha egyszer annyira izgalmas a disputájuk. Ki akartam mászni az ablakon, azonban a témájuk lebilincselte, valósággal lebilincselte. Ellenben, akarom mondani...

Zsebébe nyúl, kis mágneses sakktáblát húz elő, felmutatja.

TESLA: Orson Welles klasszikus filmjét néztem épp. Közben Berkes doktornőre gondoltam, hogy neki biztos tetszene, ha nem látta még, amikor hirtelen eszembe jutott, hogyan lehetne úgy, hogy hárman sakkoznak egyszerre. Egy táblán, egy asztalnál, megmutassam?

FAUST: Drága uram, könyörgök, a focit még nem fejeztük be.

Tesla gyorsan visszasüllyeszti a sakktáblát, de nem hallgat el.

TESLA: Nézze, óhajuk számomra parancs, csak annyit szeretnék mondani, hogy a labdarúgás a szerbeknél már a Nemanjić-dinasztia udvarában gyökeret eresztett, ha szabad ezzel a képzavarral élnem. Persze, nem szeretnék szmétálni a doktor uraknak...

FAUST: Ha jól tudom, azok még a török hódítás előtt uralkodtak.

TESLA: Ahogy vesszük, de épp ez az érdekes benne.

FAUST (*nem hagyja annyiban, mivel piszkálódni kerekedett kedve*): Én meg úgy tudom, hogy a rigómezei mérkőzésen kezdődött az egész, amikor levágott emberfejeket hajigált egymásra szerb és török.

TESLA: Drága doktor úr, kérem, ne keverjük a kézilabdát ide. Nagyon rég volt, még a török előtt, hogy az egyik Nemanjićunk kalandor rokona Kínában járt. A kínai császár udvarán, ahol nagy népszerűségnek örvendett egy sport, amelyben két csapat rúgja a bőrt egymás ellen. Valamiféle kezdetleges szabályok szerint, amelyek azért némelyest hasonlítanak a mai szabályrendszerhez. Tudjuk, ugye, hogy utóbbi meg a nyolcszázas években, a magyarok számára oly fontos 'negyvennyolcban állapították meg a cambridge-i Szentháromság kolégiumában. Pontosan három alaptényezőre bázizva.

HATVANI: Vajon melyik háromra?

TESLA: A Tehetség-Edzés-Kitartás szent hármására csakis!

FAUST: Fantasztikus. Ön nélkül, drága Tesla úr, nemcsak hogy nem lennének esti mérkőzések, közvetítések, de az elménket is sűrű sötétség uralná. Mint a pokol legmélyét.

TESLA: Köszönöm a bókot. Viszont én csak annyit szeretnék még elmondani, hogy zárjam a történetet, amely szerint ez a kalandor szerb rokon két emléktárgyat hozott magával Kínából. Egy vázát meg egy labdát.

FAUST: Hát aztán?

TESLA: Aztán hát... köztudott, ugye, hogy e két tárgy természetes ellensége egymásnak, így hát maradt a labda. A labda, amelyiket az egyik „gyengekezűnek” titulált Nemanjićunk aztán pszichés kompenzációból maradék idejére úgymond a lábához vett, majd népszerűsítette is a dolgot. Nos, látják, szülei ezért keresztelték Nemanjának a Manchester United egyik mindenkori legjobb védőjét: Nemanja Vidićet.

Dr. Faust tapsol.

FAUST: Pompás!

Dr. Hatvani nem egészen érti az egészet, azonban ő is előbb tétován, majd egyre határozottabban tapsolni kezd. Érti, hogy nem kéne faszentként viselkedve kilógnia e baljós, mégis sziporkázó elmeharcból. Tesla meg annál jobban beleéli magát.

TESLA: Bizony, az az igazság, hogy amikor mi, gyerekek fociztunk a hátsó udvarban, néha apánk is csatlakozott hozzánk. Ő, a köztisztületben álló pápa körbenézett, és ha nem látott semmi gyanúsat, felcsippentette a reverendát, majd beállt közénk. Jó focista volt, nagyon precízen, hihetetlen odaadással passzolgatott, mint például Luka Modrić a Real Madridból. Luka, aki ott született valahol azon a kietlen tájon, ahol én.

FAUST: Magyarán: isten háta mögött.

TESLA (*elereszti a füle mellett*): És amikor véletlenül elszúrta, majd önkéntelenül valami szitokféle hagyta el a száját, apám mindig a szájára csapott és keresztet vetett. Drága édesapánk. Drága édesanyánk meg majdnem elájult, amikor először látta ezt a jelenetet, de végül beletörődött. Akkoriban még nem lehetett sok szava a nőnek. Pszichéscke doktornő ezt biztos nem látná jónak, ám mit tehetünk, így volt.

HATVANI: Pszichéscke doktornő valószínűleg tudja, hogy volt.

TESLA: Persze, hülyeséget mondtam. De Nemanjáról nem, aki jómaga is akkorát tudott durrantani a bőrgömbbe, hogy az maga volt a NAGY BUMM!!! Mint a Lineckeré példának okáért.

Hallgatnak, mintha mindenki szóban forgó játékosok haditetteit próbálná felidézni. A csend nem tart sokáig, mert ha már nála van a mikrofon és éppen beszélhetnékje van, Tesla nem egykönnyen engedi át.

TESLA: Jut erről eszembe Stephen Hawking. Ugye, a Nagy Bumm. Szeretjük a dolgait vitatni, ám arra nem emlékszem, hogy akár egyszer is szóba hoztuk volna, hogy miként is állt ő a focival?

HATVANI: Gúnyt akarunk űzni a fizikumából?

TESLA: Isten ments, isten ments! Ugyan, hallottam kerekesszékes labdajátékokról is, de hát tudjuk, hogy Stephen barátunk nem volt mindig mozgáskorlátozott.

FAUST: Megverte az Ördög.

Tesla hosszan néz a szemébe, majd nemet int a mutatóujjával.

TESLA: Nem úgy volt. Az Úr... az Úr verte meg Stephen Hawkingot.

HATVANI: Miért verte volna meg Hawkingot?

TESLA (*felsóhajt, keresztbe veti a lábát, ráncolja a homlokát*): Ehhez sikerült gyártanom egy fess kis elméletet.

FAUST: Nos, ki vele! Néma gyereknek stb., stb. Ugyebár? Szerb Krajínában is így lehetett ez a néma gyerekkel meg az édesanyjával.

TESLA: Azért verte meg, mert Hawking kizárta a teremtés folyamatából.

FAUST: Unmögliche...

HATVANI: Attól tartok, mégse értem egészen a dolgot.

TESLA: Pontosabban a konfliktus már jóval előtte kezdődött annak, hogy Hawking eljutott volna a végkövetkeztetésig.

FAUST: Én sem értem. Beszéljen egy kicsit világosabban, lenne szíves?

Tesla hallgat, valamin töri a fejét.

FAUST: Helló, kop-kop, van ott valaki?

TESLA (*szemöldöke rándul*): Szóval, tudják, a fekete lyukak.

FAUST: Mi van velük? Tudjuk, hogy léteznek. Ki ne tudná? Még én is.

TESLA: Igen, csak lehetséges, hogy nem gondolt rá ilyen összefüggésben. Ugye, azokban a fekete lyukakban eltűnik az anyag.

FAUST: El. Legalábbis az alapfeltételezés szerint. És akkor mi van?

TESLA: Mi van, az van, Stephen arra gondolt, hogy tényleg mi történik akkor, ha ez a folyamat megfordítható. Az maga lehet a teremtődés, akár maga a Teremtés, amelyet pusztán a matematika meg a fizika törvényei uralnak. És akkor így mi a szerepe Istennek az egész színjátékban?

FAUST (*csettint*): Ejha, ez aztán döfi!

HATVANI: Én már megszűntem matematikával foglalkozni, de a matematikát nem tartom Isten jelenlétét abszolút módon kizárónak.

Dr. Faust önkéntelenül gyűrögeti tovább a papírgömböt, Tesla bólint.

TESLA: Helyes, de most megint csak nem ez a lényeg.

HATVANI: Hanem?

TESLA: Hanem az, hogyan cselekszik az Úr, amikor veszélyben érzi magát.

HATVANI: Hogyan?

TESLA: Pontosan úgy, mint valaki, akit az ember a saját képére alkotott meg: szorongatottságában végül haragra gerjed. Akár ellentámadásba lendül. Út.

HATVANI: Hawking esetében mi ennek a bizonyítéka?

TESLA: Az, gondoljunk csak arra, hogy bár géniusz, Hawking is fokozatosan jutott el a maga jól alátámoogatott meggyőződéséig. Isten pedig nem lenne Isten, ha nem látna bele az emberi fejekbe. Márpedig kétszer is leellenőrizte azt, ami Hawking koponyájából érkezett állandó műsorként hozzá. Duplán letesztelte, majd némi fejtörés után úgy döntött, figyelmeztető lépéseket tesz.

HATVANI: Miféléket vajon?

TESLA: Betegséget küldött rá, több lépcsőset. Drága Stephen barátunk azonban nagyon makacsnak bizonyult. Nem akart figyelni az égi jelekre, meg is lett az eredménye. Bár nem rögtön, ugye, mert hosszú út vezetett a kezdeti járasi bizonytalanságtól a tolokocsiig. Utóbb a gégemetszésig, ami után egy speciális szerkezetet kellett készíteni számára, hogy az emberiség továbbra is hasznát láthassa ragyogó tudásának.

FAUST: *Amitrófiás laterálszklerózis*, avagy Lou Gehring-kór. A mozgatóidegek lassú elsorvadásával jár.

TESLA: Jár, a beteg meg végül nem jár.

FAUST (*elneveti magát*): Büszkeséggel tapasztalom, hogy tanul tőlem.

TESLA: Ragad rám a rossz, így van. Ellenben azt akarom mondani, miközben tudom, hogy Önöknek, doktor uraknak ez nem egy szívhez szóló muzsika...

FAUST: Ki vele, na!

TESLA: ...hogyan bár tényleg hétmérföldes léptekkel halad előre az orvostudomány, rengeteg új életmentő beavatkozás születik, végeredményben mégis az Úr kezében vagyunk mindannyian. És ha Isten úgy

akarja, hogy valamit ne tudjunk meg, akkor nem is fogjuk megtudni. Mérget vehetünk rá.

HATVANI: Például nem tudjuk, mi okozza ezt a fajta szklerózist.

TESLA: Például. És még érdekes ebben a történetben az, hogy mekkora hátszéllel robogott Stephen Hawking még a kerekesszékeivel is a maga Golgotája felé...

Ekkor egy jókora injekcióval a kezében Crescencia nővér jelenik meg az ajtóban. Összevont szemöldökkel méregeti a fecskendőt, tüvel felfelé rutinosan kicsit spriccent, majd az asztaltársaságra néz.

NŐVÉR: Elnézést a doktor uraktól, de úgy látom, itt az ideje beadni Tesla úrnak a napi vitaminadagját. Tesla úr, jönne velem?

Tesla riadtan pislant körbe, mint egy gyerek a szuri előtt, majd a kanapéra mutat.

TESLA (*könyörgőn*): Nem lehetne itt, drága nővérke? Még szeretnék valamit elmondani az uraknak. Kérem! Lehet, holnap már késő.

Nővér a doktorokra néz, azok egymásra, dr. Hatvani bólint.

HATVANI: Rendben. Csak röviden, mert nemsokára indulnunk kell a műtőbe.

Az órájára pislant, miközben dr. Faust blazírt arcot vág, Tesla pedig hasra fekszik a kanapén. Crescencia kissé lehúzza a pizsamanadrágot, alkoholos vattával fertőtleníti a bőrt Nikola Tesla farán, majd döf egyet a legendás feltaláló vastaghúsába. Tesla felszisszen, felrántja a fejét, Crescencia azonban nyugalomra inti, közben kihúzza a tűt, helyére rántja a gatyeszt, megpaskolja a páciens hátát.

NŐVÉR: Kész, nincsen semmi baj. Most maradjon veszteg. Ha már így esett, maradjon még itt egy darabig. Pihenjen egy kicsit. Ne mászkáljon, kérem.

Jelentőségteljes pillantást vet a doktorokra, majd sietős léptekkel el. Dr. Faust ujjaival dobol az asztal lapján, miközben a letett, hógolyónyi papírgömböt szemléli félig lehunyt szemmel. Dr. Hatvani újra felemeli az újságot.

FAUST (*maga elé*): Hát ugye, mégis mozog. (*Teslához:*) De mit akart még elmesélni?

Tesla előbb kissé habozik, majd belekezd egy egyre zavarosabbá váló monológba, amely úgy valahogy lassul le, majd hallgat el, mint Stanley Kubrick legendás Űrodüsszeia c. filmjében a számítógép, amelyből fokozatosan kiszerelelik a tápegységeket.

TESLA: Hát, igen, a foci... a foci-moci... hajaj! *(Sóhajt)* Egyszer néztem egy mérkőzést a régi angol válogatottal. Még olyan térd alá lógó gátyókban szaladgáltak a fiúk. Aztán jött egy szabadrúgás a tizenhatos vonalához közel. Azt hiszem, Butchernek hívták a srácot, aki vállalta az elvégzését. Olyan messziről futott neki azokkal a vastag vádlikkal, hogy az már-már komikus, ám aztán nem láttál semmit. Csak azt, ahogy a dermedt kapus háta mögött valósággal felrobban a háló. Tisztára olyan volt, akárha teleportálta volna azt a fűzős bőrgömböt, esküszöm.

Csend. Most mintha már senki sem figyelne rá oly nagyon. Dr. Faust ásít.

TESLA: Tulajdonképpen ez szolgáltatta nekem annak az ötletét, hogy ha egy tárgynak valamiféle lökettel akkora sebességet tudnék adni, hogy az messze túlhaladja az idő gyorsulási képességét, akkor... Hawking... hm... Édesanyám!

Dr. Faust felkapja a fejét, a kanapé felé néz.

TESLA: Nem tudom, mi van a fejemmel. A nővérke összekeverte volna a vitamint az esti altatódallal? *(Próbál nevetni, halovány eredmény)* Szóval, Butchernek hívták, isten nyugosztalja. Apám... mi van a fejemmel, tényleg... tisztára forog a világ. És mintha beledagadt volna a nyelvem a számba. Furcsa... milyen nyelv ez? *(Tűnődik)* Albert meg mellőlött... pedig ordító helyzete volt.

FAUST: Melyik Albertnek?

TESLA *(megrendülten)*: Nem akartam, egyszerűen hiba csúszott a számításba. És van egy pont, amikor a dolog megfordul.

FAUST *(türelmetlenül)*: Miről beszél?

TESLA: Megfordul. De lehet úgy is mondani, hogy átbillen, és akkor elvitte az Ördög a tréfát. *(Hallgat, aztán csaknem nyöszörögve folytatja)* Én nem akartam... anyám. Azt a szörnyű intarziát. Én annyira sajnálom azt a sok matrózt, aki belesült a fedélzetbe. Megtépem a mellemen az inget, és hamut szórok a fejemre.

FAUST: A Philadelphia-kísérletről van szó?!

TESLA *(zavaros tekintettel néz dr. Faustra)*: A gyakorlat azt mutatja, hogy van egy pont, amelyen túl a rossz képletek kezdik uralni azt a valóságot, amelynek félreértéséből születtek. Ezekből származnak a legkatasztrofálisabb hibák. Így az enyém is. Alberté is. Egy akkora kondenzátor egészen másképp...

Erre dr. Hatvani leteszi az újságot, a kanapé felé néz ő is.

TESLA: ...rendesen csak a Pokol tornácán működik. Felszerelés helye válogatja. Egy akkora izé... de az Ég másmilyen, teljesen másmilyen. Odapörkölni Szibériába, miközben az ember szemöldökfának használja az Eget, kis pisis játék, de ez? *(Némi szünet után)* Én, én... gyakran látom lelki szemeim előtt apám reverendáját. Rajta a kerek gombokat. Mindegyiken hat lyuk. Számolom. Nem négy, hanem hat. Már akkor tudnom kellett volna... ajjaj... egyáltalán milyen nap van ma? Valaki megmondaná? Anyámnak volt egy tyúkjá... kedd lenne?

FAUST: Esetleg ha ezt kihagynánk. *(Odaugrik, igyekszik felrázni Teslát)* Albert Einstein tévedéséről beszélünk az Önén túl? Fogalmazzon világosan, ember!

TESLA: Kerekecske-gombocska, merre szalad a nyulacska...

Böffent, hangja elfogy, feje lehanyatlik, válasz helyett hangos hortyogásba kezd. Dr. Faust dr. Hatvanihoz:

FAUST: Ön szerint ezt Crescencia szándékosan művelte?

HATVANI: Drága kolléga, hát úgy gondolja, hogy injekció nélkül lett volna egyáltalán gyónási kísérlet? Kivizsgáljuk majd mindenképp az esetet. Ellenben, hadd hivatkozzam Önre: ha már egyszer meghalt a páciens, kár az igyekezet a dolgok felfényezésére. Ezért takarjuk be szépen Nikola Teslát, majd siessünk ismét a műtőbe. Munkára fel.

FAUST *(vívódik, de végül biccent)*: Jó, mókára fel. Úgyse tudunk élni varrogatás nélkül.

Betakarják Nikola Teslát, szaporázzák elfele. Illetve dr. Faust még megtorpan egy pillanatra, visszalép, fogja a papírgömböcöt, majd bevágja a papírkosárba. Tökéletes találat.

FAUST: Csont nélkül, hurrál! De ez már egy másik sport.

Doktorok el, Tesla horkol, belopózik Crescencia nővér. Körbenéz, majd egyenest oda a papírkosárhoz. Kihalássza dr. Faust összegyűrt levelét, a hasán kisimítja, majd rövidlátón olvasni kezd. Hirtelen elneveti magát, erre tüstént meg is ijed, de senki sem hallotta. Begyűri a papírt a kötényzsebbe, majd szaporán el, míg Tesla oly eget verőn horkol, hogy majd' leszakad a csillár.

Oláh András
LÁZÁLMAINK

az a beszélgetés már örökre befejezetlen marad
mégis a legváratlanabb pillanatban élém
tolakszol – mindegy hogy kezemben pohár van
vagy határidőnapló színházban vagy autóban
ülök beszélgetek valakivel vagy éppen
álomból ébredek – ott vagy bólogatsz
esetleg gyanakvón ingatod a fejed
de egyre kevesebb a szó – az is hártavékony –
hagyod hogy kívülről nézzelek félretegyelek
s hogy visszajátsszalak ötször-tízszer is és figyeljek
a hangsúlyokra a hallgatásokra a csöndre
ami sohasem hatásszünet csak pillanat ami hagyja
térdre rogygni a ki sem mondott szavakat
a hangsúly persze mindig máshová tevődik
eltűntél – itt hagyva kisimult fényeket
felélted tétjeinket s nem emlékszel a holnapra
amit együtt képzeltünk el... hagyod hogy éhgyomorra
kétkeldek és osszam meg veled ezt a huzatos
éjszakát és lássam be: felgyorsulhatok lassíthatok
az idő csak bennem múlik – te örökre ugyanaz maradsz

ÖNZÉSEINK

a folyón bucskázó vadkacsákra ügyet
sem vetve baktatunk át a Garasos-hídon
ittasultan kanyarog a szűk sikátor
– fűszeres cipóleves illatát keressük
de megbicsaklik a várakozás öröme:
a Szacs vay-szobor bedesz kázva megtört
fogolyként kapaszkodik állványzatába

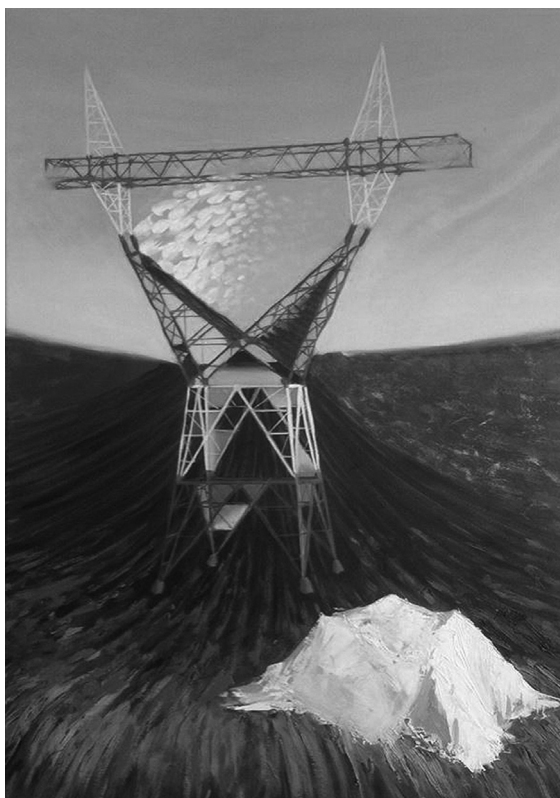

s nincs ott a virágáros sem a
híd lábánál – ilyen se volt még –
a színház előtt is feltúrva a tér
valahogy semmi sincs a helyén
olyan ez mint egy szétszórt bélyeggyűjtemény
viseltes kabátjában vacog az ősz
végtelen szorongást zúdítva
a rosszkor szervírozott álmokra
hirtelen elszürkül minden... zápor támad
nedves hajam a szemembe lóg
most ölelni kellene
de érintésed hideg
látom mélybe zuhanni az érveket
kimenteni talán még lehetne
de tudjuk-e átfesteni a horzsolásokat
s kikalapálni a horpadásokat...
gyógyíthatatlan álmok közt
egyensúlyozunk pihegve lázasan
s hiába engeded hogy felismerjelek
elfordulok
nem kereslek tovább
s már leltárjegyzékemben is csökkent
értékű hiányként szerepelsz csupán

GARANCIA

van abban valami pikáns és álomszerű
ahogy ülsz a kávéház teraszán
és kacér pillantásba mosolyba gesztusokba
fordítod a szavakat
nem kell térerő se fül se hang
az elkoptatott nyelv mégis új életre kel
elég egy mozdulat egy érintés egy összevillanás

begyűröm magam a kávéskanál alá
hagyom hogy finoman szürcsölj
ízlelek én is: már ott vagy nyelvem hegyén
végigfutsz az édesebbnél édesebb mezők
között... karodba dőlnek a báméskodó álmok
játszol velem hozzám simulsz
s megmondod hol vagyok...

Közvetítő, 2016

Soós Amália
RAPSZÓDOSZ-ŐSZ

Kopár törzsekbe menekülő élet
a nap erőtlen pillantásán át,
mint aki épp visszavonni készül
mindazt, mi eddig hordozta nyomát,

a kert végében hadonászó csókák,
a szellő-marta pókhálós zugok,
a fák hegyére költözött valóság,
s bennem te: nyelven túli, eleven titok...

Ne hajtson többé fájdalom, se vágy,
tudás, kíváncsiság, se láz, se vér,
csak üljek itt, mint kinek nincs hazája,
de mindenhol otthon van, mint a szél.

NULLAPONT

A kertben még csorog a napsütés,
a dombtetőn a birkák fehér kövek,
a kerítések a lét feszülő határai.
Idegen ez a pedáns nyugalom,

ha most kezemhez érnél,
súlytalanná válna, mint a tűz,
képlékeny mozgássá, légiessé,
melynek formáját
csak a cél tudja kijelölni,
játékká, aminek ellenállni
nem szabad.

MOIRÁK KÓRUSA

Bolond szív, vajon még mit akarhatsz?
Mért loholsz, izzol, lázadsz, keresel?
Az egyedüllét öblös árnya alatt
bárhogyan vergődj, úgyis elesel.

Bolond szív, mint részeges primás,
rázendítesz minden érintésre,
az álmodott barokk, ábrándos varázs
csak selyemburkolat az éles késre.

Még hazahozod két reszkető lábam,
mihelyt a koncertteremből kivonul,
aztán egyre gyakrabban meg-megállva
kómás dermedtségbe visszahullsz.

Te bolond szív, e lázas őszi báj
a szélhűdésre meddig feleselhet?
Magányod, mint parttalan dagály,
ha nem bírod, hát tedd le ezt a terhet!

FOREVER

Csak amíg átfolyok
a télből a nyárba,
amíg átöltözöm
a pillanatruhámba,

levetközve a vastag, szőtt időt,
csipkés örökkévalóságra váltva
a múltamat, akár a szép jövőt,
mint szélbe öltöztetett vállfa –

csak addig, csak addig szeress,
vagy tégy úgy, mintha éppen,
egy napig csak, hisz gyorsan megy ez...

Csak amíg eljönnek értem.

TÉLIDILL

Befőttesüvegbe zárt gyümölcslevek,
elmúlt nyarak emlékezete
sötét kamráink polcain.
Dunsztolással konzervált meleg.
Havat darál a szél erkélyemen.
Ennyi a tél. Novokain.

Elképzelem, hogy lefekszünk a hóba,
de mert szemkontaktus nem jöhet szóba,
az angyaloknak nem nő szárnya itt.
A puha hóban könnyedség helyett
nyomott testek hagynak hűlt helyet.
Fehér magány számlálja perceit.

Veled csak gondolatban telik.
A képzeletre hólavina leselkedik.
Égő kanóc könnyei hullanak,
közben a világ befeketedik.
Bölcsődalt mondhatnál reggelig,
vagy megehetnéd a lekvárokat.

Mánya Kristóf

I. A NYÁR UTOLSÓ NAPJAI

Túlexponált, fehér mikrokozmosz a Fővám tér.
Oroszlánok üvöltének a hőségben, odébb az igazság
Kőbe faragott manifesztuma ítélkezik bőszen.
A társai még ilyen nagy melegben is Pál apostol
Jelszavait hirdetnék lelkiismeretesen, ha figyelnének rájuk.
Szemben velük egy márványpadon ülve
Szintetikus hamburgert habzsolok, megizzadtam.

II. A NYÁR UTOLSÓ ÓRÁI

A Dürer-kert őserdőiben fülledt nyárszag van.
Illatos füstpamacsok között tántorgunk hárman
És a szájunkat nyalogatjuk, mert kiszáradtunk.
Emberek táncolnak átlebegve a tűzfal-katlanból
Régi emlékeikbe, utoljára végig sétálva a nyár
Egykor végtelennek tűnő gazdag vidékein.
Nem akarok kimerészkedni a kert falain túlra
Az utolsó menedékhelyről, expedícióra indulni
Egy rideg pusztaságba.

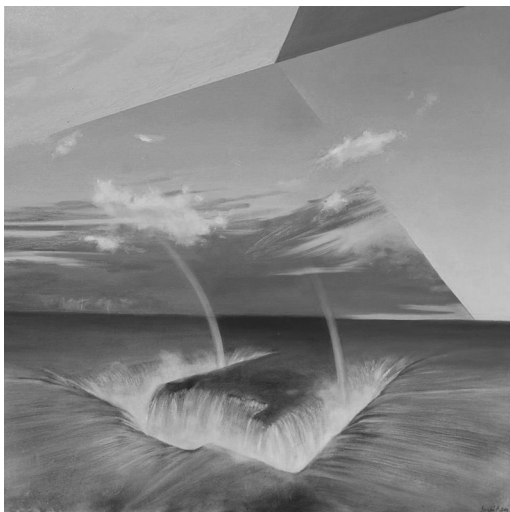
III. A NYÁR UTOLSÓ PERCEI

Ragadnak a busz műbársony ülései.
Szírentáncot jár egy szublimálódó kontinens
Az ablaküvegek mögött, elfordulok,
Becsukom szemem.

MAGNÓLIA-LIGET

hogyan találjuk meg egymás lényegét?
hogyan jutunk el a liget centrumpontjába?
hogyan hódítjuk meg a liget birodalmait,
hogyan fedezzük fel kettőnk parkját,
milyen utak vezetnek el a liliomfák
végtelen térségein át a mindenség
közepéig, egymás lelkéhez?

belépünk a magnólia-liget kapuin,
és engedjük, ahogy az élénk illatú
zsongásban lépteink egyre közelebb
visznek a park közepéhez. közben az idő
eltorzul, napokból ezredévek lesznek,
együtt töltött pillanatok tengelyekké
válnak, melynek pántjain sorsunk
örökkévalósága forog.

Átjárom – a geryeszegi Teleki-kastély, 2016

Ferencz-Nagy Zoltán

HIDEGRÁZÁS,
MAJD ÉLES BIZSERGÉS A VÁLLBAN

a laterna magica fel-felrebben
s megvilágítja a kút mélyét
a kút mélyében alvó mohán csillanó
páragyöngyöket
s akkor nem látok egyebet
csak a derengő mélységet
s mintha a moha oly puha lenne
mint az arcod azon a februári éjjelen
mikor még azt hittem hogy a jégnél
talán a fagyott bükkfacsutaknál
nincsen semmi ami keményebb
tévedtem
talán
mert a NEM keményebb
koppan a levegőben
majd élesen a dobhártyába vág
s nem áll meg az agyig
s ott meg nem valami tág
a hely
és kell
nekem
egy csók
de te azt mondtad nem
persze szabadkozhatnék
hogy a csók-kérésben nem volt semmi testi
lehet kicsit igazam is lenne
de a februári éjben oly édesen nyirkosan
csillogtak
ajkaid
hogy bennük láttam lelked

AZ ILLAT

Kicsit megszedültem.
Hajad illata elég ravasz,
Lassan zárja le pilláim,
S mintha egy kis meleg fuvallat lenne
A novemberi ködben,
Csalogat, mintha körbe akarna tekeredni rajtam,
Mint egy kígyó,
Elcsábítana,
Adna a tudásából,
A fehér vállakról mesélne,
Melyekre ráomlik,
S melyek csak márványul kacsintanak,
Szendén fehérленek ki a ruha alatt
A pici részbe, amely a bőröd s a ruha anyaga
Között van.
Köztem s közted ennél nagyobb a rés.
Be kell érnem hajad illatával,
Mely nehéz, de kellemes,
Ravasz, de szellemes,
Tudja, hol kell bekócosodjon váratlanul,
Hogy egy csomó gyűljön az ádámcsutkám fölé.
Ne kísérts!

RÁNÉZTEM AZ ÉJSZAKÁBAN

Arcán puhán sejlik a hold párolgó csodája.

WERTHER?

Werther, mondom,
Leveled megkaptam,
S azóta is lebegek,
Mint egy céltévesztett angyal;
Mennyek kapujában tántorgok
Cigányjazzt füttyülve –
Füttyülni ha tudnék,
S (főleg)
Hallásom ha lenne.

Elképesztő, mondom,
Sorsod térképésze
Igen értett ahhoz,
Mily hosszú a méter.

Ne fürkéssz sok lányt,
Csak egyet egyszerre,
Az is elég ahhoz,
Hogy elmenj vegyszerrel
Szededetni a mohos pókhálót
Emberlelked dohos odvából.

Pikó András Gáspár

A TÖRTÉNELEM ANGYALA KIKÉMLEL A CSALÁDFA ÁGAI KÖZÜL

– *Családi emlékezet és történelmi múlt viszonya*
Bereményi Géza Legendárium című regényében –

1992-ben Bereményi Gézáról írott irodalomtörténeti tanulmányában¹ Szajbély Mihály a késő-hatvanas évek magyar prózaírodalmának csellengő hősökkel benépesült világa és a prózafordulat ekkor még formálódó vagy színen sem lévő nagy alakjai közötti láncszemekként az elsőkötetes Bereményit és Lengyel Pétert határozza meg. Mindkettejük hősei a csellengés rémisztő perspektívája mellett, abból felemelkedve vagy végül szerencsésen elkerülve fordulnak a múlt keresése mint önmeghatározási, stabilizációs lehetőség – végső soron: a megváltás lehetősége – felé. Mint arra Szajbély rámutat, Bereményi *Irodalom* című, kötetnyitó novellájában² a múlt ilyen jelentősége elválaszthatatlan a karakter írói ambícióitól: feltárása elsősorban azáltal tud a személyes megváltás eszköze lenni, hogy az irodalommal próbálkozó főszereplő számára az egyetlen igazi és hiteles ihletforrást jelenti (adott novella esetében kétszeresen is, hiszen maga a szöveg az írói témára való sorsfordító rátalálást – ezáltal önnön eredettörténetét – beszéli el). A kötet további novelláinak hősei már más- és másféleképpen fogják keserű humorral, ironiával és a „vert ember szabadságával” árnyalni helyzetüket a korábbi „csellengők” egyhangú reménytelenségéhez képest. Ennek Szajbély tézisei szerint kompozíciós jelentősége van, valamint ezáltal Bereményi későbbi pályája kibomlásának, írói érdeklődése formálódásának mintegy előrejelzését adja, amely a történelmi témákon, azoknak változatos aktualizálási módozatain keresztül vezet – a nyitó novellában megalált *irodalmon* keresztül – a

-
- 1 Szajbély Mihály: Irodalomtörténeti tanulmány Bereményi Gézáról, avagy csellengő hősök nyomában az irodalomtól a történetig. In *Kalligram*, 1. évf. (1992) 2. sz.
  - 2 Bereményi Géza: *Irodalom*. In Bereményi Géza: *A svéd király*. Budapest, 1970, Magvető Kiadó, 5–24.

személyes, családi múltig, amely a későbbiekben majd a kollektív múlt újfajta megragadásának eszközévé válik.³

Ennek a fejlődésnek a következő állomása volt a *Legendárium*,⁴ amelynek kapcsán Margócsy István is „a családleírás műfajában rejlő történetírás lehetőségét” említi, mint a regény „nagy kalandját”⁵. A mű címe által is megjelölt, (látszatra) kompilációs természete formailag is a megkezdett úton halad tovább: a szereplők genealógiáját illetően már egységes, családi történetek füzére a kispróza-kötet fragmentáltságát lendíti egy grandiózusabb, kompozíciósan és motívikusan is azzal párhuzamos új megszólalásmód felé. A családi emlékezetből kibomló, nemzeti vagy más, nagyobb látószögű, kollektív történelmi narratíva régóta széles körben elterjedt irodalmi téma, amelyet Bereményi regénye a maga nemében unikális módon ragad meg. Annak tudomásulvétele mellett, hogy a *Legendárium* szépirodalmi szöveg, historiográfiai illetékesség és ambíciók nélkül, a szűzsé történelmi kötődései *poétikai* kérdésként tárgyalva mégis indokolják a benne körvonalazódó történelemfelfogás vizsgálatát.

Ahogy *A svéd király* nyitó novellájában, az *Irodalomban* a nagyanya arca által a családi múlt katalizálja az írói ihlet, ezáltal a hivatás megtalálását, tehát voltaképpen a személyes megváltást – és a novel-láskötet nyitány utáni beindulását –, úgy a *Legendárium* előhangjában a firenzei forgalomban elhaladó autók egyikében tévesen felismerni vélt apai nagyapa indítja el a játékot⁶, amely aztán a könyvet alkotó történetfűzérré eszkalálódik. Hovatovább a sorsfordító pillanat előtt,

---

3 A családi emlékezet és történelmi múlt kapcsolata, egymás általi megismerhetősége a jelenkori kulturális közéletben is jelen van: a *fortepan* adatbázis, valamint a 2019 tavaszán ennek anyagából, a Magyar Nemzeti Galériában megrendezett nagysikerű kiállítás egyaránt ezt példázzák.

4 Dolgozatomban a 2004-es kiadást vettem alapul: Bereményi Géza: *Legendárium*. Budapest, 2004, Holnap Kiadó. A zárójeles oldalszámjelölések erre a kiadásra értendőek.

5 Margócsy István: „Azt te csak hiszed, bébi...” In *Holmi*, 26. évf., 5. sz., 608–612.

6 „1976. április 29-én este Firenzében unalmamban elkezdtem egy játékot, aminek két szabálya volt. 1. Az előttem elvonuló gépkocsik mindegyikében fel kellett fedeznem addigi életemnek legalább egy szereplőjét. A játékot az nehezítette, hogy 2. sohasem választhattam taláalomra, csakis hasonló jegyek alapján, minden egyes alkalommal valami közöst kellett találnom a két személyben, legalább egy bajuszt, egy jellegzetes válltartást, egyetlen mozzanatot, amivel indokolni tudtam, miért éppen azt a bizonyos tulajdonnevet vagy állandó jelzőt illesztem az Arno mentén elrobogó olasz hasonmásra. Ezzel aztán sikerült agyonütnöm az időt.” Bereményi: *Legendárium*, 9–10.

az esőben állva egy „idős férfit” vár az elbeszélő, aki másnap a „kalauza” lesz a városban, sőt még egy „vacsorameghívást” (9.) is remél tőle. A játék folyamán a „helyszíneiket” és „mellékkörülményeiket” is magukkal hozó alakok felvonulása végül „igazi családi összejövetelnek ígérkezik”: még a Szőke Nő családon kívüli karaktere is egy családi históriát idéz fel. Ennyiben a fentebb, az *Irodalom* kapcsán felvázolt képlet minden ponton kontinuitást mutat a *Legendáriumban*: a családi múlt mementói az ihlet katalizálásával egyben szüzsét is szolgáltatnak az irodalmi munkához, amelynek eredménye, az olvasott mű magában foglalja saját születésének körülményeit is.

A művön vagy írói életművön belüli (továbbiakban: belső) és az azokon kívüli (továbbiakban: külső) dialogikus viszonyok kapcsolati hálója még a teljesség igénye nélkül felvázolva is jóval szerteágazóbb. Az apa alakja egy rövid bekezdés erejéig felvillant egy sajátosan ellenpontosító viszonyt Franz Kafka *Az ítéletével*.⁷ Kafka művében a házasodás előtt álló, sikeres fiatal üzletember bemegy idős apjához elújságolni legújabb híreit, és beszélgetésük egy hirtelen fordulat után az apa kíméletlen vádbeszédévé változik, melynek végén „fulladásos vízhalálra” ítéli fiát. A *Legendárium* elején a forgalmas hídon álló fiú ugyanis azt a – később több oldalról is elbeszélte – eseményt idézi fel, amikor belépett az étterembe, ahol a „nője”, Mari, éppen arra próbálja rábeszélni az apját, hogy „adja kölcsön a lakását néhány napra”, noha az „talán nem tudja, hol töltené az éjszakát, ha Mari meg én kiszorítjuk a földszintes szobából” (11.). Mindezek után a lámpa pirosra váltásával – azaz a (Kafka novellájában Georg Bendemann öngyilkosságakor „szinte végtelen”) forgalom elapadásakor – válik nyilvánvalóvá a „feladat” az elbeszélő számára, amelynél az „első kérdést” jelentő színhely az ez utáni, rendkívül sokrétűen összezavart és újrendezett idő-tér viszonyokat működtető genezis-szekvencia⁸ címében is megjelölt *Budapest*.

Ennek bővebb tárgyalása előtt ismét ki kell térnem a szöveg által működtetett, már említett dialogikus viszonyokra: az *Irodalomban* (mely szintén olvasható a kötet egyfajta genezis-szövegeként) az ágyban

7 Franz Kafka: *Az ítélet*. Fordította Tandori Dezső. Franz Kafka: *Elbeszélések*. Fordította Antal László et al. Budapest, 1973, Európa Könyvkiadó, 37–51.

8 A könyv közcímekkel megjelölt részeit – amelyek esetenként maguk számozott vagy címezett részekre vannak bontva – nehéz feladat egyértelműen meghatározni. Erre jelen dolgozatban nem teszek kísérletet: esettől függően fejezetként, részként, szekvenciaként tárgyalom a könyv részeit.

fekvő nagyanya így nyilatkozik a – Dobrovics által saját műveként prezentált – *Nyomorultak*ról: „Hosszú is a könyv. Ha egy város van benne, mindjárt az egész történetét leírod. Mire a végére érek, elfelejtem, mi is van az elején.”⁹ A *Legendárium* felvezetésében, valamint a későbbi helyszínei között is kulcsszerepet játszó Budapest története, ha nincs is végigmondva, de legalábbis – a novellával való kapcsolat szempontjából gesztusértékűen – az elejétől van kezdve az első fejezetben, melyben Kamermayer Károly, a frissen egyesített főváros első polgármestere és társasága járja Budapest néptelen utcáit. Ráadásul Budapest már a könyv *Előhang*jában felbukkan: az Aranycsapat angliai győzelmének napján, 1953. november 25-én végbemenő, ténylegesen első jelenet kapcsán a nagyapa borotválkozása és a meccsközvetítés közben elábrándozó, gyerekkorú elbeszélő a konyhából szétágazó „sugarak” rendszerének leírásával mutatja be utólag rekonstruált, gyermekien primitív képét arról, amit a fővárosból ismer. Ez a leírás aztán egy másik jelentős dátummal, a felvonulás emléke kapcsán felidézett (mindenkori) május elsejével ér véget. (A nagymama motívuma ismét létrehozza a Kafka-novellával való párhuzamot is. Dobrovics ugyanis a következőképpen beszél az egyik délután felszedett alkalmi nőjének a nagymamáról: „tudod, a nagyanyám egy tiszta papírlap. Azt írhatsz rá, amit akarsz.”¹⁰ Erre a szövegben a nagyanya világtól elzárt, ingerszegény élete az indoklás, de – Georg apjához hasonlóan – az utóda által „ágyba dugott” karakter megnevezése az írás tevékenységének felületeként, miközben magában a novellában Jean Valjean paternális figurájának megfeleltettségként szerepel, és elképzelt halála indítja el az ihlet tényleges áramlását Dobrovics számára, tovább erősíti a párhuzamot.)

A nagymama részéről már az első reakció, amit a Dobrovics sajátjának beállított *Nyomorultak*ra ad, a nemtetszésé: „Nem tetszik a könyved. – Miért nem? – Mert franciákról írsz benne. Ez nem érdekli az embereket, és különben is, te magyar vagy. Miért nem írsz Rákócziról vagy Kossuthról? Én adjak neked ötletet?”¹¹ Ennek megfelelően a *Legendárium* második (vagy az *Előhang*gal együtt harmadik) legendája/része *Az anyai ág* című, később a *Jézus újságot olvas* kötetbe

9 Bereményi: *Irodalom*, 13.

10 Uo. 16.

11 Uo. 13.

önálló novellaként bekerült történet, mely az ükapa 1848–49-es szabadságharcban vállalt szerepét meséli el egy végig a történelmi célelvőség utólagos nézőpontjára folyamatosan reflektáló narrátorral, Kossuth és Mészáros Lázár karaktereinek szerepeltetésével. A dorbézoló társaság alatti hidat elfűrészelő ükanya tette „történelmi zsinórmérték”-kel igazolható, az alakok a zuhanás előtti pillanatban a „világból, időből” készülnek kiesni, az ükanya a „reformkorszak földjébe” akasztja tíz körmét, majd a szülésbe belehalva „utolsó feladatát” teljesíti (30–32.). Ez a történelmi teleológia egyfajta hozzáállás is a szereplők részéről: Alexy Lajos, az ükapa az orgia előtt „mintha nem eljövendő események vonzási és taszítási mezején élt volna, hanem valahol a pillanatnyi viselkedés ösztönös tartományában” (29.), találmánya elkészültével pedig „végre felüthette fejét az áramló időből” (32.). Mindezek pedig végül a találmány, az újfajta „hátultöltős” puska königgrätzi győzedelmes bevetésébe és ezzel az Osztrák–Magyar Monarchia megszületésébe torkollnak, mely után végső csattanóként az eszpresszó előtt karddal hadonászó nagyapa képe zárja a fejezetet – kollektív történelmi látószög után ismét a családi anekdota tónusán és témakörében landolva.¹² Az *Irodalom*beli nagymama szavainak fényében ez a zárlat egyfajta gúnyos műfaji kommentárként is olvasható: a történelmi témájú irodalom ugyanúgy vanitatum vanitas, mint maguk a grandiózus történelmi narratívák. Ez a kollektív látószög, ha más fokozaton is, de ugyanolyan identitásképző, nemzeti jelentőségű történelmi eseményt érint, mint a – feltehetően a másik nagyapa szereplésével felidézett – angliai futballgyőzelem. Az első kötetben, mint Szajbély megállapítja, a *Történelem* című novella a kötet közepén helyezkedik el, utalva ezzel az útra, „amely az irodalomra való rátalálástól a személyes múltként felfogott történelemre való rátalálásig vezet”.¹³ Ezzel szemben a *Legendárium*ban rögtön az *Előhang*, majd az idő teljes összezavarását és újrarendezését végrehajtó, „történelmet” már apránként adagoló *Budapest* után, a történelmi és családi múlt

12 Vö.: „Azt az arisztotelészi tételt, miszerint kis okok roppant következményeket képesek érlelni, Polübiosz és Tacitus már argumentatív módon alkalmazták a történetírásban, 18. századi szerzők pedig – például Bayle, Voltaire vagy Nagy Frigyes – nagy nyomattal vetették latba az események középtávú meglódulásának magyarázatára. Az irónia módszerré lépett elő.” Reinhart Koselleck: *Tapasztalatváltozás és módszerváltás*. In *Korall*, 7. évf., 23. sz., 37–38.

13 Szajbély: *Irodalomtörténeti...*

egyik egyértelmű összefonódási pontjáról indul a családfa révén elért-megkonstruált történetek felgöngyölítése.

Kollektív történelem és családi múlt összekuszálódása pedig már a *Budapest*ben elkezdődik. A mikroszkopikus és makroszkopikus látószöveget váltogató, a sejt- és részecskeszintű folyamatokat az emberek világának eseménysoraival összeszövő, idősíkokat átmenet nélkül váltogató és összemosó fejezetben apa és fiú „összeragadt” repülő pontokként érkeznek meg a város fölé.¹⁴ Az eléjük táruló látvány, amikor éppen nem a mikroszkopikus, szürreális, vagy más, történelmileg meghatározhatatlan és neutrális látószögön keresztül jelenik meg, a 20. század második felére utal. Ugyanakkor Kamermayer Károly társaságában a frissen egyesített Budapest néptelen utcáit rová Nagy Virgil¹⁵ látja meg őket – miközben a 20. századi kulisszák szereplői számára láthatatlanok maradnak. Az organikus-természettudományos motívumkészlettel megjelenített „levélér utcák, házfalak, kertek” (15.), a bogarak, rügyek, csírázó növénykezdemények tömege, az óriási nagyítású, folyamatos hemzsegő mozgásban ábrázolt környezet a tavaszi évszakban, a vegetatív ciklus elején van. Burjánzását a szöveg magán is megjeleníti: az ilyen témájú mondatok jóformán minden más szegmens, bekezdés, dialógus között felbukkannak. Néhány passzus mintha Weöres Sándor valamelyik ősvilág-verséből került volna ide – ezt csak a természettudományos szakszavak időnkénti feltűnései árnyalják. A távolodással viszont mindez gyorsan történelmi panorámává alakul: „[E]melkednünk kell, egy domb irányában siklunk, ahol az utat egy sziklafal zárja le. Egy második világháborús német gépfegyverállás őrzi ezt a pontot, betontestében lövések nyomai. A vízmosás meredek oldalfalában bokrokkal benőtt márvány sírkő áll.

14 Ez a kép Daidalosz és Ikarosz mítoszának inverzeként is olvasható.

15 Talán nem túlzás a hidépítő mérnök neve kapcsán még egy lehetséges világirodalmi párhuzamot felvetni: a fiú a profán és tévelygő, a hittudományokhoz sem kapcsolható apafigura hátán repülve érkezik meg a főváros világias forgataga fölé, ahol „a hegy mögül” előtűnve egy Virgil nevű ember veszi őket észre – ez, ha mégoly távolról is, de utalhat az *Isteni színjáték* egyik jelenetére. A teljes egészében csak később leírt menet, amelyben néma, lódenkabátos emberek egymással összefüggéstelen tárgyakat hordoznak a fejük felett, a Purgatórium tetején megjelenő – Barbara Reynolds értő magyarázata szerint a keresztény szellemiség egészét jelképező – menetnek lehet a deszakralizált, karneváli, Budapestet valami zavaros, sűrített esszenciájában jelképező párdarabja. Barbara Reynolds: *Dante – A költő, a politikai gondolkodó, az ember*. Fordította Sajó Tamás. Budapest, 2008, Európa Könyvkiadó, 422–423.

A betűvésetekből kikopott a festék, de én mégis látom az évszámot. 1849. Nem tudom, mit jelent, de érzem, meg fogom tudni.” (14.) Az apa emlékezésében pedig családi és történelmi múlt már elválaszthatatlan: „[K]is híján Wiener Neustadtban születél, de a front gyorsabb volt nálad” (14.). Szétválásuk és külön-külön landolásuk után a környezet is magára veszi a szürreális jegyek egy részét: a Kagyló borozóba tartó apa Kamermayer Károly társaságával, valamint néma, fejük felett véletlenszerű tárgyakat hordozó emberek mindenre elszánt menetével találkozok, utóbbi el is sodorja egy darabon, de jelenlétét ugyanúgy nem érzékelik, mint a 20. század második felének apránként meg-megjelenő, kimerevített mozdulatlanságú emberi közege, mely csak a borozóban kel életre. A saját, személyes életébe kisfiúként megérkezett elbeszélő archetipikus hírvívői szerepbe kerülve az anyja üzenetét viszi az apjának, eközben szemtanúja lesz nagyanyja halálának, végül egy, a város lövetéséről tanácskozó vezérkar mellett is elfutva, már felnőttként találja meg apját a Kagyló borozóban, ahol lefoszlik a dermedtség az emberi elemről, apja egy eleven, táncoló, beszélgető kocsmai közegben fogadja, és meghívja egy pohár borra, noha az üzenetet eddigre elfelejtette. Budapest történelmének jelentős eseményei szolgálnak egy időn kívüli, családi történet kulisszáiként, melyben az üzenetet hordozó kisfiú gyorsított felnövésére is csak az utal, hogy későbbi életének alakjai – majdani felesége, már felnőtt féltestvére – felbukkannak az útja közben.

A szöveg belső heterogenitását a nézőpontok, elbeszélői pozíciók (egykori kisgyerek, majdani felnőtt, az eseménysorok kívülről látott szereplője vagy maga a mindent látó tudat) és hangok sokfélesége szavatolja. A francia új regényre, különösen Alain Robbe-Grillet műveire emlékeztető, monomániás-autisztikus tárgyilagosságú leírások tárgya is a zsánerhez kapcsolható, legyen szó a mikroszkopikus megfigyelésekről vagy szürreális jelenetekről, mint a fentebb említett néma menet, a kimerevedett emberek vagy a „középkorú nő” oktató demonstrációja a nagymama halálos ágyánál: „Látod, ilyen a halál. Tudod, mit kell ilyenkor csinálni? (...) Ez a sírás – kiabál ki a tenyere alól. – Látod, így kell csinálni.” (21.).¹⁶ Mi több: a családi csoportkép,

16 Ezt egy lépéssel továbbvive felvetődhet a hasonlóság a *Budapest*-legenda képisége és a francia újhullámos film, különösen a szintén Alain Robbe-Grillet regényéből készült *Tavalý Marienbadban* között, melyben szintén sűrűn szerepel a mozdulatlanná merevedett környezet és az élő-mozgó főszereplők kontrasztja.

amit a nagymama halála előtt szemügyre vesz, hasonló, origópont-szerű szerepet tölt be a könyvben, mint Robbe-Grillet *Útvesztőjében*¹⁷ *A reichenfelsi csatavesztés*, melynek hol megmozduló, hol újra kimerevedő szereplői beszélnek és játsszák el a regény cselekményét. Többször bukkan fel a szövegben az önreferencia lehetősége: „Betük.” (23.), „Hangsúlyok, felcsattanások, egyhangú okfejtések.” (26.) Az idő-szöveg felbomlása az elbeszélői hang és látószög absztrahálódását, vándorlását vonja maga után: a Kamermayer-társaság alatt metrón elutazó későbbi feleség, Vera képe után feltűnik az előbbi „én”, az üzenetet vivő kisfiú (szintén az *Útvesztőre* emlékeztető) alakja kívülről látva. Az ismét önnön fizikai mozgására reflektáló énelbeszélő áthalad egy termen, ahol a város lövetéséről tanácskoznak – nincs meghatározva, hogy 1945-ről vagy 1956-ról van szó. Ugyanakkor mintha legalább ekkora horderejű vezérkari feladat lenne a fiú történetének zavartalan lefolyását szavatolni: „[A] főhős a Kagyló borozó felé tart, ahol találkozni fog az apjával – jelenti a távcsöves figyelő.” (27.) A korábbi, mikroszkopikus-tárgyilagos hang is a távcsöves vizsgálódó karakterébe mosódik át: „– Kőkockák között hajlékony fűszálak – jelentik az ablaktól.” (28.) A szót ismét átvevő, már felnőtt énjével a történetben szereplő főhős-elbeszélőnek végül „úgy rémlik”, repülve érkezett a városba. A körkörösség, a koncentrikus körökben való visszatérés ugyanígy megfigyelhető a leírások szintjén: a nyitóképből a (későbbi) kapualj két oleanderrel (22.) és a (korábbi) „síkok, illesztések, fedések és felületek” (24.) a leginkább szignifikáns példák. A történelemmel összefonódó családi történet ugyanakkor az álomszerűen összezavart idősíkok között is valamilyen lineáris alapstruktúrát feltételez, a mikro- és makroszkopikus látószög párhuzamának a családi mikrotörténetek és a grandiózus történelmi narratíva együttes szerepeltetése feleltethető meg. Ezután *Az anyai ág* már tárgyalt fejezete vagy legendája következik, amelyben a történelem kerekének továbblendítése és a család továbbélése egymástól szét nem választott feladatként, teljesítendő célként jelennek meg. *Az anyai ág* történetmondói manírokat bőségesen adagoló, egyes szám harmadik személyben elbeszélő, a családi genea-

---

17 Alain Robbe-Grillet: *Útvesztő*. Fordította Farkas Márta. Budapest, 1969, Európa Könyvkiadó.

lógia alapján az eddigi fejezetekével azonosítható énelbeszélője legközelebb a *Korkülönbség* című legendában bukkan fel.

Az *Apám felkeresi anyját, a nagyanyámat* című rész az apa szemszögéből, többes szám első személyű narrációval operál, erre már az elején reflektál is mintegy magyarázó szándékkal: „Az egyedüllet számtalan ilyen hangulatos szertartást eredményez. Magunkkal fejedelmi többesben beszélünk, például: igen, kifestettük a szobát, a padló felsúrolva, nincs egy vasunk se, egyedülálló férfi vagyunk, úgy van, fel kéne keresnünk anyánkat.” (36.) Az apa egy családi esemény, nagyanyja halála kapcsán próbálja számba venni az értesítendő rokonokat, de emlékezése a gyerekkori töredékek után más kontextusú eseményekre tér: „elhessegettük világháborús határátlépéseink mulatságos epizódjait, bácsikra és nénikre akartunk gondolni a hamis okmányok helyett (...) csak bűnös mellékutczák jutottak az eszünkbe, nevetséges mulasztásaink, majd egy pucéran kuporgó nő az egyik lebombázott albréleti szobánkban.” (37–38.) Ennek nyilvánvaló ironikus kifordításaként később, a bérház körfolyosóján, pont az egyik öregasszonnyal való beszélgetés közben jutnak eszébe ismét saját háborús emlékei a hamis okmányokkal való lebukásról. A sírhelyek kiváltása után – nagyanyjának, magának és legidősebb fiának –, miután kötelességét a családi hagyományozódás folytonossága felé megtette, kezd csak el gondolkodni legidősebb fiáról, de ismét azonnal történelmi kontextusba kerül a folyamat, jöllehet, prózai okból. Az apa hiányos memóriája ugyanis stabil támpontokra szorul: „Hogy mennyi idős most, nem tudjuk pontosan, csak annyi biztos, hogy a háború után, egy tizenöt hónapig tartó világpolitikai egyensúlyzavar idején született, amikor az amerikaiaknak már volt atombombájuk, az oroszoknak még nem, és körülbelül egyéves lehetett, amikor Kurcsatov és kutatócsoportja megszüntette ezt a veszélyes stratégiai helyzetet.” (38–39.) Emlékezésmódjának ezen sajátosságára rögtön reflektál is: „Egyre nyakatekertebb gondolatmenetek szükségesek az emlékezésünkhöz, sajnos így állunk.” (39.) A két részre osztott fejezet első, *A ház* című alfejezete ott ér véget, ahol az apa elindul „egy Mari nevű nővel” (45.) találkozni – ez a jelenet nem más, mint ami a firenzei hídon álló emlékező fiú eszébe ötlük az apja hasonmását megpillantva a forgalomban. A második, *Az étterem* című alfejezet ugyanilyen jelentőségű visszakapcsolással és kontextualizálással indít: rögtön az elején kiderül, hogy Budapest egy másik

pontján ugyanezen a délelőttön játszódtott le a nagyapa vagy – az apa szemszögéből – volt após karddal hadonászós jelenete. A rendkívül érzékletesen leírt jelenetben a régen halott, csak a demens nagypapa képzelete számára jelen lévő barát, Tordasi Laci bácsi nyugtató szavai – az elbeszélő, a szöveg számára – ismét csak a történelmi múlthoz köthető viszonyításokkal, összehasonlításokkal bizonyulnak megfogalmazhatónak: „Békés, derűs képeket villant fel hajdani apósunk életéből, óvatosan kikerüli Przemysl, a lengyel erődítmény húscafatos drótakadályait és a 2. Magyar Hadsereg bedöglött gépeit a vízszintesen röpködő hópelyhek között, nyugtatásul elővarázsol egy kertet szabályosan ültetett fákkal, szilva és körte meg dió roskadásig Szabolcsban...” (45–46.) Az idilli képet tételes, háttértörténetekkel ellátott családi névsor (viszonyok által megnevezve, pl.: „legidősebb fiúgyermekünk anyai dédapja”) teszi teljessé. Később ez a morbid humort sem nélkülöző, kontrasztos negatív körülírás is elvész, és a képzelt barát már a privát–kollektív ellentétpárt elválaszthatatlanul összemosó (vagy azokat egylényegűekként kezelő) eleven történelmi lelkiismeretként beszél tovább a nagyapához a „sanyarú esztendőkről”, az ekkoriban elvesztett családtagokról és nyomorúságos túlélési stratégiákról. Az apa narrátori hangja is visszaveszi magyarázó szerepkörét, és a közben megemlített családtagok későbbi, rendszerint rossz véget érő (kitelepités, elmezavar, emigráció, halál) háttértörténeteit is felvázolja.

A *Budapest* kapcsán tárgyalt heterogén elbeszélői hangok jelensége különös módon bizonyul érvényesnek az *Apánk...* fejezetre is. Az előbbi két, talán legjellemzőbb stilisztikai ismertetőjegye az organikus metaforikát használó, élő-mozgó környezeti leírás, és a hatalmas időtávet mintegy kifordítva-átfogó, tobzódóan szürrealista hosszúmondat¹⁸ is felbukkan az apa hangsúlyosan más tónusú mondatai közt, melyek a többes szám mellett egyfajta kenetteljes, túlzóan pedáns megfogalmazásmóddal is el vannak különítve. Az első alfejezetben, az Ilonával lezajlott affér közbeni és utáni leírások a bérházat élő, lélegző entitásként mutatják, hangvételük a fentebb már említett Weöres-párhuzamra

---

18 Érdemes megemlíteni, hogy a *Legendárium* megjelenésének időpontjában már második novelláskötetével jelentkező Hajnóczy Péter írói eszköztárának a kezdetől fogva jelentős eleme a majdnem pontosan ugyanígy alkalmazott, szürrealis, időt megbontó, Heinrich von Kleistet idéző hosszúmondat.

játszik („a lakók szakadatlan vonulása a zárt folyosón az ajtók közt” – 42.). A hosszúmondat pedig a nagypapa-jelenet kapcsán elmondott háttértörténetekbe magát mintegy belelovalló apa-narrátor monológiájából bomlik ki. A nehezen megragadható villamos-motívumot ismét történelmi utalásokban (Pokorny Hermann, Karádi Katalin alakjai, golyónyomok a falon, valamint a *Budapest* ugyanilyen idővesztő hosszúmondatában a majdani feleséget utaztató földalatti építése) gazdagon írja körül, mielőtt a tényleges étteremre váltana a kép. A szürreális jelenségek, események azonban nem kötődnek kizárólagosan az ilyen passzusokhoz: a *Budapest* néma menetéhez hasonló jelenet az, mikor a Tordasi Laci bácsit hallgató nagypapa körül „szilánkokra hasad (...) az ebéd előtti forgalom, hogy csaknem kétmillió lódenkabátos ember zuhogjon ki belőle” (46.), közvetlenül a „sanyarú esztendők” felidézése előtt. A kontextus és a lódenkabátok motívuma a történelmi tematikába való illeszkedést sejtet, de tömörsége miatt ez a kép is nehezen felfejthető.

Az apa hangján elmondott fejezetben így mintha két, egymással ellentétes irányú mozgással lehetne jellemezni az emlékezet működését: kiindulópont és cél is egyaránt a család, annak múltja, jelene vagy jövője, de akár emlékezést segítő támpontként, akár viszonyítási, összehasonlítási, asszociációs alapként, akár a kerülendő témák számba vételeként, a grandiózus – és többnyire viharos eseményeket érintő – történelmi narratívák újra és újra elkerülhetetlenül felbukkannak. Ez az ellentétes mozgás vagy oszcilláció a mű immanens világában is megfigyelhető: nem csak a narrátor, de a nagypapát nyugtató képzelt barát gondolatmenetét is minduntalan magukhoz rántják a hangsúlyosan történelmi traumák. A szürreális passzusok, hosszúmondatok az ezen narratívák közötti, tarthatatlanná váló feszültség kisüléseinek is tekinthetők.

Azt, hogy a könyv végső autoritása a fiúhoz köthető, az egyes vagy többes szám első személyű elbeszélésű, más narrátorokat szerepeltető legendák esetén is ezek címei jelzik. A másik nagypapa énként elbeszélte története ugyanis az *Apám apja mindörökre eltávozik közülünk* címet viseli. A sírhelyeket kiváltó apa alakja után a nagypapa visszaemlékezését egy temetésre való utazással kezdi; ugyanezt az utat idézte fel a fiú is a firenzei hídon állva a Szőke Nő alakja kapcsán. A családi csoportkép is – amelyet a halálára készülõ nagymama a *Budapestben*

az ágya mellé támaszt – itt, a temetés előtt készül el.¹⁹ A nagyapa, miután a ravatalozóban elbúcsúzott halott hűgától, patetikus, önfelmentéstől sem mentes visszaemlékezéseiből kiindulva terjedelmes passzust szentel a család intézményének – ismét bőséges történelmi kontextust működtetve:

„Az életemben sűrűn váltakozó rendszerek és korszakok²⁰ mindegyikében csak ez az egy képződmény, a család bizonyult maradandónak. (...) Vészhelyzetekben az ország családokra bomlott, az egyetlen viszonylag megbízható kapcsolat a rokoni lett, alkudozva, veszekedések közben, búvóhelyért könyörögve a családjukra, anyjukra hivatkoztak az emberek, mint egyetlen fedezettel bíró valutára, ami megmaradt az általános bizonytalanságban. A rádiók beszédek harsogtak széjjel, fegyveresek, igazoltatók jöttek-mentek, s a rossz arról volt felismerhető, hogy a családi érdekeket is sértette, s ez az érdek csöndes együttesében tehetetlen, de mégis szívósan létező véd- és dacszövetségekbe tömörítette az egész hálózatot, és egyetlen biztos értékrendjével elutasította az erőszak jöttment hőbörgőit, gyáva, sunyi embereivel őriztetve az életet.” (59–60.)

A család itt amellett, hogy a nagyapa sajátos értékrendjének és világképének tévedhetetlen morális iránytűjeként is működik („minden aljasságot igazolhattam vele, szentek voltak az ő érdekei” – 60.), túlnövi a tényleges vérségi kapcsolatokon alapuló közösség fogalmát. Az, hogy a család „szökevényeket bújtatott, mert azok is egy családhoz tartoztak”, nem határozza meg pontosan, hogy a család kiterjesztéséről, az üldözöttek valamiféle általános testvériségéről van-e szó, de az ugyanabban a monológban később említett, az „erőszak jöttment hőbörgői”-vel való szembeállítás egyértelműen a történelmi viharok elszenvedőinek, megmentésre jogosult áldozatainak attribútumaként állítja be a

---

19 A képet a nagyapa megkapó elokvenciával írja le egyfajta korabeli magyar társadalmi körképént is: „És a többiek. Szép asszonyok, csúnya asszonyok, dolgos és hűtlen teremtések, különböző korú férfiak, a mostani rendszer tevékeny részesei vagy büszke és fáradt áldozatai, vidám és szomorú részegesek, agyondhányzott kötelességtudók. Sok a csúnya köztünk.” (55.) Az, hogy a kép elkészülte előtt hátráló fényképész véletlenül egy pontosan ugyanilyen családra rúgja rá az ajtót, akár ezen sajátosság ironikus túlhangsúlyozásának, tükör általi felerősítésének is tekinthető.

20 Ez a mondatrész különösen jól illusztrálja, hogy a terjedelmi és tematikus okokból teljes egészében nem idézett passzus milyen erős reminiscenciával bír a *Születtem Magyarországon* Cseh Tamás által énekelt dalszövegével.

családhoz, mint az egyetlen érvényes és morálisan feljebbvaló kollektívához tartozás körülményét.

A gyászmenet, az elhantolás és a visszaút című második alfejezetben olvasható az apa története a nagyapa szemszögéből is: az anyagi javaival büszkélkedő pátriárka homogén és kizárólagos tónusát leszámítva nincs döntő poétikai különbség az apa saját beszámolójához képest: még az öngazolás szólamaihoz is hasonlóan rendelődik az erős családfő szerepe implicit hivatkozási alapként, mint az apánál az elnyúlhatatlan bohémként megrajzolt önarkép. A családi és történelmi múlt összefonódása azonban szinte rögtön ez után meghökkentő új formában jelenik meg. A hazafelé tartó vonatúton ugyanis nagyapa és felesége között egy különös játék játszódik le. Az előbbi, emlékeibe elmerülve, felidéz egy „nagy sértődést”, egy nyaralás miatti családi konfliktust, majd hirtelen kérdezgetni kezdi a feleségét: „Csak hogy beszéljünk valamiről. – Mire emlékszel, mondd? – Sokra. – Mégis – nógattam. – Mindenekfelett egy nagy sértődésre.” (63.) A feleség a történetében benzinben ruhát mos, mikor férje beállít puskával a kezében, bőrkabátosan. A nagyapa szerint azonban felesége rosszul emlékszik, ezt komikusan életszerű mondatokban adja tudtára: „Ez csak álom lehet. (...) Olyanokat találsz ki, amik nincsenek. Nagyon nem ismeresz, ha ezt gondolod rólam, jól tudod, hogy én sosem keveredtem bele semmibe. Már csak miattatok is óvatos voltam világeletemben.” (63.) Az indoklás tovább fokozza az említett abszurd komikumot: a puskáé valójában csak játékpuska volt, amit a fiúunokájuknak szánt karácsonyra, az olaj, amivel be akarta olajozni, pedig valójában a napolaj volt a karján a nagyapa saját sértődésének alapot adó, a puskás történetnél évtizeddel későbbi balatoni nyaraláskor. A család illetén szerepeltetése a fentebb már tárgyalt menedék-szimbolikába illeszkedik: a családi anekdotakészletből merített történetek a traumatikus történelmi epizódok utólagos felmentéséhez, tisztára mosásához szolgálnak alapanyagot, akár a veszélyes, kompromittáló beszéd témák sürgős elkerüléséről, akár az emlékek utólagos elviselhetővé magyarázásáról van szó. A nagyapa az apáénál – sőt: a narrátorénál – egy fokkal erőszakosabb megoldást választ, hogy csak azért is visszaterelje a szót a család belső világára. Ugyanakkor az abszurd túlfokozás ezen szintje miatt az egész inkább a jelenség erőltettségét és morbid komikumát demonstrálja.

Megjegyzendő még, hogy a nagyapa hangja önnön halála utánról beszél: a haláltusájáról szóló beszámolója teszi ki az utolsó alfejezetet. A nővérével folytatott, halála előtti beszélgetésében a felemlegetett régi feljelentéses historiában már ő maga emlegeti fel a saját, családon belülről érkező „történelmi” traumáját. Kérdés, hogy ez a hosszan és érzékletesen elbeszél haldoklás-szakasz a pátriárka életének végső hiábavalóságát hivatott-e bemutatni, annak családi és történelmi vonatkozásaival egyetemben – akár a fényes őstől örökölt karddal hadonászó másik nagyapa alakjának párjaként. Ugyanakkor az, hogy a saját, artikulált traumatikus emlékei dacára milyen következetesen ragaszkodik a problémamentes múlt narratívájához, újabb dimenziót ad a történelmi traumák családi jelentőségének – valamint értelmezhető egyfajta fricskaként is a könyv részéről saját kora felé.

Az *Irén levele*²¹ című, teljes egészében a nevezett levélből álló rész kevésbé szembetűnő, de hasonlóan jelentős kapcsolódási pontokkal bír jelen vizsgálódáshoz. Egyrészt a múltján és élete értelmén, értelmes folyamatként való megragadhatóságán gondolkodó nővér – mintegy a korábban színre lépett nagyapa képzel barátságának szavaira reagálva – maga is számot vet az elmúlt „sanyarú esztendőkkkel”:

„Éjszakánként felébredtem, és a félbeszakadt álmaimból vontam le a következtetéseket. Sorra vettem apát, anyát, felmentettem az egyiket, elítéltem a másikat, aztán fordítva. (...) Beszámítottam, hogy anya mennyit nélkülözött, majd eszembe jutott, hogy én nem véletlenül szöktem el annyiszor otthonról, aztán azt mondtam, azok olyan idők voltak, nehéz idők, senki sem tehet semmiről, csak azok az idők. Ezt követően megbocsátottam azoknak az időknek, mindegyik időnek, ami csak volt és lesz, felmentettem minden embert, mindent megnéztem innen is, onnan is, és ezzel minden elfogadhatóbb lett ugyan, viszont magamról volt meg a véleményem.” (92.)

Amellett, hogy jelentős mértékben egyezik az előző fejezetbeli nagyapa meglátásaival, aki felesége emlékezetének „rossz irányba” kalandozását magyarázza a sok múltbeli szenvedéssel, erre a gondolatmenetre található egy párhuzam Reinhart Koselleck *Az emlékezet*

---

21 Életművön belüli dialogicitás szempontjából jelentős, hogy a *Legendáriummal* azonos évben, 1977-ben jelent meg a Cseh Tamás és Másik János által előadott, Bereményi által dalszövegíróként jegyzett első lemez, a *Levél nővéremnek*, melynek szövegeiben a nővért szintén Irénnek hívják.

diszkontinuitása című előadásában. Koselleck itt a vészkorszak elkövetői oldalával szembeni általánosítást és egyszerűsítést vitatja, a kor történelmi konfigurációjában összeálló kollektív struktúrák működésére, valamint a parancsuralmi rendszer sajátosságaira terelve a figyelmet. Koselleck az egyéni felelősség elvitatása helyett egy árnyaltabb, differenciáltabb, a komplex morális szituációkra nyitottabb megközelítést hirdet az individuális elkövetőkkel és áldozatokkal szemben egyaránt, melynek főként a nemzeti emlékezetpolitikák összefüggésében volt (lehetett volna) jelentősége.²² Továbbá Irén naiv apológiája saját szülei felé szintén párhuzamra találhat a kosellecki gondolatmenetben: még ha utóbbi az általában vett leegyszerűsítő megoldások ellen beszél is – a megbocsátás gesztusa, melyben Irén feloldja a saját műltfeldolgozási folyamatát, a Koselleck által az elkövetők, sőt kollektíven a németek által egyedül lehetséges megnyilvánulásnak nevezett bocsánatkérésre reagál –, valamint az elkerülhetetlen általánosítás mozzanatát is tartalmazza. Koselleck szerint a bocsánatkérés nem pusztán az egyetlen, morálisan elfogadható gesztus a náciizmust megélt németek részéről más nemzetek felé, de elkerülhetetlenül a bocsánatkérés kategóriájába is esik minden egyéni megnyilatkozásuk: „Minden érv, melyet annak magyarázatára hoz fel valaki, ami a Harmadik Birodalomban a háború alatt történt, nem mentes a bocsánatkérés gyanújától. Hiszen erkölcsi értelemben a bűnököt nem lehet megmagyarázni. Akár bevallja valaki, hogy »én is gáztetteket hajtottam végre«, akár azt állítja: »nem tettem semmi rosszat«, mindenképpen bocsánatkérés íze van a dolognak. Ez alól a logika alól senki sem vonhatja ki magát, amíg csak élnek olyanok, akik már a Harmadik Birodalomban is éltek. (...) Ha pedig a német önazonosság jól ismert kérdését teszik

---

22 „Aztán voltak persze olyanok is, akik nem akartak tudni semmiről, holott részesei voltak a gáztetteknek, vagy akik visszatértek, és félték a győztesek jogi lépéseitől, és voltak olyanok is, akik alámerültek, hogy túléljék az egészet. És ezek a csoportok természetesen nem álltak elő az emlékekkel: aki mondjuk az SS tagja volt, és visszatérve egyetemen szeretett volna tanulni, biztosan nem verte nagydobra, honnan jött. Elkezdett tanulni, és hallgatott; miközben nem biztos, hogy valóban bűnököt követett el, hiszen személy szerint nem minden SS-katonára volt gyilkos. Az, hogy nem akartak tudni semmiről, egyfajta védelmi stratégia volt. És azt is jól tudjuk, hogy a visszatért valódi gyilkosok közül nem nevezhetünk mindenkit köznapi értelemben bűnözőnek, visszatértük után megint normális polgárokká váltak, és büntetőjogi értelemben egyáltalán nem voltak visszaesők. Eppen ez a probléma: hétköznapi polgárok követték el a bűnököt.” Reinhart Koselleck: Az emlékezet diszkontinuitása. In *2000*, 11. évf., 11. sz. 3–8., 5.

fel – melyet időközben divatos lett újra feleleveníteni – csak azt mondhatom, menjenek külföldre, beszélgessenek külföldre, beszélgessenek külföldiekkel, azonnal észre fogják venni, miben áll az önazonosságuk.”²³

A családi szféra szintjén Irén láthatóan hasonló eredményre jut, mikor azt sugallja, hogy morális síkon valóban ez lehetne (lehetett volna) az egyetlen elfogadható gesztus a szülei részéről – ahogyan a sajátjáéről a megbocsátás.

Fontos kiemelni, hogy Irén körülményeskedő mondataiban élete fordulópontjáról számol be, a saját életét meghatározó paradigmaváltásról, amikor elhatározta, hogy életét ezután értelmes, valahová tartó folyamatként fogja élni, többé nem „marad ki” az eseményekből, és többé semmi sem fog vele „véletlenül” történni: „Mert rendet tudok teremteni. Tudom, mi mire megy. Mert az egész egy sor, van eleje, iránya és – akár hiszed, akár nem – jelentése.” (77.)²⁴ A fenti számvetés és megbocsátás gesztusai a céllal és értelemmel rendelkező élet elengedhetetlen velejáróiként, egyaránt feltételekként és következményekként tűnnek fel. Kompozicionális szempontból jelentőségteljes lehet az, hogy a levél a regény felénél helyezkedik el, és az Irén által csupa nagybetűvel kijelölt „KÖZEPE”, ahol életének fordulópontjához ér, egyben a regény közepe is.

Ez a fordulópont ontológiai problémákkal való szembesülésekkel is jár. Ha a nagyapa meggyőzte feleségét, hogy rosszul emlékszik, és ragaszkodott saját, mulattatóan tekervényes verziójához a múlt valójában ártatlan eseményeiről, Irén a szavak, a nyelv saját szerepére való alkalmasságát, valamint az ember általában vett ágenciáját vitatja:

„(...) ne személyeskedjünk. Ez itt nem az emberek összeesküvése, hanem a dolgoké. A dolgok nem engedik, hogy helyesen nyúljunk hozzájuk. Nem engedelmeskednek a módszereinknek. Ezért tartottam én mindig mulatságosnak minden szót, amit körülöttem rájuk akartak húzni, amikor Skultéti azt mondta: »érintkezési szakadék«, anyánk azt

---

23 Uo. 5.

24 Érdekes adalék, hogy mindez a megvilágosodás egy hosszúra nyúlt hajszáritás közben éri, miközben a haja „már valósággal lángolt” (84.), „forró” volt (86.). Ez a *forrófejűség* képzetét kapcsolja a tudatosságra, rendszerességre és higgadtságra irányuló revelatív pillanatokhoz.

mondta: »a sötét lelkű apátok«, vagy azt: »megértés«, vagy a tévébemondó, hogy »erőfeszítések« (86.).

Irén itt még nem a korábban idézett megbocsátó álláspontról, inkább egy keserű, görcsös felülemelkedési próbálkozásról beszél. Jelen vizsgálat szempontjából mégis jelentős, hogy a családi élet sötétebb oldalának bevett formuláit, hazugságig túlzott eufemizmusait egy kalap alá veszi a korabeli tévébemondó „erőfeszítések”-ről szóló beszámolójával, mindezzel pedig a szavak valóság megragadására való elégtelenségét, valamint az ember általában vett tehetetlenségét akarja példázni. Családi és közélet ezek szerint egyaránt csak elviselhetetlen kompromisszumok, a „semmi sem az, aminek látszik” axiómaként való elfogadása, valamint nyelvről és önálló cselekvésről való kvázi lemondás által lehetséges. (Maga a levélben írott beszámoló létjogosultsága, egyáltalán, az események egymásutániségének megragadhatósága ugyanilyen kérdéses: „Ugye, el lehet mondani azt, amit akarunk, ha rendesen sorra vesszük a dolgokat?” – 88.). Nehezen megállapítható a történeti kontextus jelentősége ebben a gondolatmenetben, viszont az, hogy Irén felsorolásában pont a Kádár-kori propaganda egyik, tipikusnak mondható frázisát említi, mégis kölcsönöz neki valamelyes jelentőséget.²⁵ Ennyiben a nagypapa fejezeténél tárgyalt, a könyv saját korára vonatkozó, az olvasóhoz címzett ironikus kikacsintások sorát gyarapítja, noha a nagypapáénál jóval diszkrétebben.

A jelentésadás és a megszerzett célirányosság viszont paradoxikus eredményekkel jár: Irén élete innentől kezdi elveszíteni hétköznapi értelemben vett kereteit és szervezettségét: az iskoláiból kimarad, mert „mindig történt (...) valami a felénk vezető úton” (92.), mindenhol „különös hívójeleket” és egymásra utaló dolgokat vesz észre, véletlenszerű, bizarr eseményeknek tulajdonít sorsfordító jelentőséget. Eszerint a saját, szuverén élet megszerzése csak összefüggéstelen, véletlenszerű események rögeszmés túlmagyarázása által lehetséges, mely újabb véletlenszerű események kiváltója lesz, és – mint arra Irén levelének későbbi passzusai utalnak – a sikernek így sincs túl nagy

---

25 Említhető lenne még a saját életében megélt kivüliséget érzékeltetni hivatott kém-hasonlat: „hasonlítani akarok, mint egy beépült kém, aki már elveszítette a megbízóit (...), házasságot kötök, gyereket szülök, esti iskolákra járok, nehogy észrevegyenek, közben se itt, se ott.” (85.) – de annak, meglátásom szerint, inkább az *Irodalommal* újfent létesített dialogikus viszony miatt van jelentősége.

esélye. Ugyanakkor Irén törekvése, hogy céllal és értelemmel ruházza fel a saját életét, a saját koruk nehézségeivel szemben tehetetlen ősökre nézve is megváltói szándékúnak mondható.

A *Korkülönbség* fejezetben a könyv visszaér a fiú egyes szám, első személyű beszámolójához – noha az első alfejezetet a fivér katonaszökevény-története teszi ki. A könyv időrendisége itt utoléri saját origópontját, és a legendák közlésének legfőbb autoritásaként működő fiú a firenzei hídon történt visszaemlékezése után, már íróasztalánál ülve tűnik fel a második alfejezetben, noha az nem tisztázott, hogy tanulmányt ír vagy valami mást, esetleg a firenzei hídon megállapított „feladatot” végzi (mely minden bizonnyal magának a regénynek a megírása.). A fejezet – Irén életéhez és leveléhez hasonlóan – rendelkezik egy definitív időbeli fordulóponttal, ez pedig a fivér látogatása a fiúnál és Marinál: „A pillanat köré kisebb-nagyobb köröket vonhatunk.” (103.)²⁶ A narrátor beszámolója kitér a generációs korhangulat felvázolására, demonstrálja a család intézményével szembeni fenntartásait,²⁷ de a fejezet igazán a dialogicitás és a temporalitás szempontjából kapcsolódik ide. Az időbeli fordulópont hangsúlyozása mellett a narráció kitér egy másik fordulóra is: a munkájával az *Irodalom Dobrovicsához* hasonlóan zsákutcába jutott fiú ugyanis fivére története által inspirálva hirtelen megvilágosodást él át:

„– Ez egy regény²⁸ – szoltam hátra Marinak. Ő megkérdezte, miért? Nem válaszoltam neki, mert hirtelenjében nem tudtam összefoglalni, miért is érzem, hogy összeállt minden, hogyan látom a jellemek végzetének egyedüli útját, és Mari se faggatott tovább (...). Én pedig sebtében nekiláttam, hogy részekre bontsam hirtelen megvilágosodásomat.” (120.)

---

26 Ebből a szempontból lehet jelentősége a napszaknak is: a „hőség egyik napjának déli tetőfokán” történik. A *Budapest* genezis-szekvenciája a reggeli napszakban indul, az utolsó fejezet, az Anna szintén reggel ér véget. A koncentrikus körök kapcsán lásd még a *Budapest* fejezet fentebb tárgyalt szerkesztési sajátosságait.

27 „De a fivéremnél sosem lehet tudni. Ez a levél lehet egy rokoni levél unalomból írt paródiája is. Azt hiszi, fontosnak tartom a családi kapcsolatok ápolását, és engem utánoz ezzel a szerető négy oldallal?” (105.)

28 Ismét az életművön belüli dialogicitás szempontjából vö. a *Levél nővéremnek* kezdetével: „Ez egy levél...”

Az *Előhangban* a firenzei hídon lejátszódó revelációval *metonimikus* viszonyban áll az utána következő szövegegyüttes: nincs egyértelmű bizonyítéka annak, hogy valóban az utána következő szövegeket írta meg a fiú az élmény hatására, de utolsó mondatával a „színhely” kijelölésének feladatát tűzi ki, az ez utáni, kvázi első fejezetnek/legendának pedig *Budapest* a címe, az *Irodalom* pedig egyértelműen saját eredettörténetét meséli el. Itt jóval lazább a kapcsolat: az elképzelt regény a fivér és a volt feleség feltételezett közös történetét mondaná el, amit utóbbi beszámolója később részben vissza is igazol. Ugyanakkor az, hogy az íráshoz mindhárom esetben a család szolgáltatja az ihletet és legalább részben a szüzsét is, a belső dialogikus viszonyok erősítése mellett a szerzői önreflexivitás visszatérő megnyilvánulásának tekinthető.

A fejezet – feltételezhetően a fivér kopogásának pillanata után – időben előreszalad a könyv megjelenési idejéhez viszonyított jövőbe is: a végén a viszontlátás jelenete már az 1980-as években játszódik. Ehhez hűen az utolsó rész, az *Anna* 2025-ben kezdődik, noha a másik fivér emlékezései által rögtön vissza is kapcsol az 1970-es évekbe. A rész atmoszférája álomszerű, nyelvezete poétikailag rendkívül telített: a fivér, János megszállottan ecseteli elhidegült feleségével való kapcsolatuk történetét, vele kapcsolatos benyomásait, emlékeit, képzelgéseit, másoktól szerzett információit, rá való asszociációit a helyszínről szolgáló, kastélyból átépített állami gazdaság épületeiről és szociális környezetükről – mindezt a feleség, Anna újraházasodásának előestéjén. A megszólaló többi szereplő – Anna szülei, Sebők Miklós könyvtáros, Vértés igazgatóhelyettes, az idősotthon egyik gondozója, Gelei doktor – beszámolóiból nyilvánvalóvá válik, hogy Anna jóformán mindenki életében hasonlóan központi szerepet tölt be. A *Budapest* szekvencia poétikai heterogenitásától némileg eltérően itt minden egyes esetben reflektáltan kap szót a többi szereplő, akik nem János rögeszmés túlfűtöttségével, de szintén az emelkedettség különböző módozatain szólnak a láthatóan legfőbb beszédtemát jelentő Annáról, vele összefüggésben az állami gazdaság sorsáról, múltjáról és kilátásairól. Több ízben kvázi mitikus lényként jellemzik: Anna anyjának története a férjével való megismerkedéséről, terhességéről, majd Anna fiatal felnőttkorig cseperedéséről végig a népmese/őstörténet/eredetmítosz, valamint a szocialista fejlődésregény tónusa és motívumkész-

lete között ingázik.²⁹ Sebők Miklós története az Anna kézfejen lévő sebről (melyről Jánosnak is van egy külön története) leginkább a 20. század első felének műdalait és operettslágerait idézi – főként, hogy a forma és a művészeti ág követelményei legalább részben teljesülnek is a bárénekesnő, Dibusz Klára által időnként közbeénekel, refrénszerű sor által: „[K]icsi, babos szoknyácskája felcsúszott...”. A mitikus karaktert erősíti az is, hogy Anna tényleges származástörténete legalább ennyire illékony és megfoghatatlan: noha külsőleg hasonlít a törvényes apjára, Szabó Ferencre,³⁰ a szociális otthon egyik idő lakója magáénak vallja az apaságot, Sebők Miklós pedig a nyelvbe és világba való bevezetés révén tartja magát Anna „igazi” apjának³¹ – ennyiben az, hogy túlfűtött erotikus vonzalommal beszél róla, és talán ő Anna gyerekének apja, archaikus-mitikus kvázi-incestusnak tekinthető. Anna saját gyereke is megállapíthatatlan apaságú: Vértés és Sebők Miklós egymást nevezik meg, és az új vőlegény sem az apa. Anna maga többször látszik átlényegülni, még fizikai, materiális mivoltában is – egyé válik János szemében az esküvőjükön vetített század eleji „úri pornográfia” szereplőivel, egyé válik az „osztályerkölccsel”, növényként, „csak test”-ként említi, valamint egyszer magával egylényegűként beszél hozzá: „Mintha csak tükörbe néznél, ha engem nézel. Két egymással szembeforduló tükör vagyunk, ha azt kérdezed, milyen ember vagyok.” (159.) Anna leggyakoribb megfeleltetettje ugyanakkor maga az állami gazdasággá alakított kastély: a szenvedélyesen képzelődő-leskelődő volt férj az „architektúrából” próbálja „kiolvasni” Anna történetét (143.), a berendezési tárgyakban Anna „mozdulataira ismer” (136.), még Sebők is közli egy ponton, hogy „ha lebontják a kastélyt, Anna elmegy innen” (143.). Anna viszontagságos élettörténetének és

---

29 „Este a parkban csupa olyan villámtréfát adott elő tábornúznél a jutagáriai kultúrcsoportja, amit én írtam; válaszul a falusi fiatalok táncsal, nótával kedveskedtek nekünk. Ekkor pillantottam meg először a férjemet, aki a magas lángok megnyúlásakor fénybe, csökkenésükkor árnyba borítva állt a több száz éves fa alatt, és mosolyogva figyelte az előadásunkat, körülötte a barátai, akikkel együttműködött földosztás idején. (...) a hetedik hónapban rosszul lettem, amikor a kulákok egyik vasárnap délelőtt belöttek az ablakunkon; bizalmatlanság és gyenge terméseredmények nehezítették a munkánkat.” (135.)

30 „Apád lép be, leül közénk, egyezik a pofacsontja és az álla.” (136.)

31 „Mert mit gondolsz, kicsoda Anna igazi apja: aki Szabó Ferencnéteq teherbe ejtette, vagy aki felnevelte, mint én, akitől a szavakat tanulta, aki megteremtette, értelmezte a világot, ahol felcseperedett, a valójára ébresztette, aki tudja, ki ő, és miért olyan, amilyen.” (144.)

a kastély történelmi múltjának artikulációi között ugyanolyan párhuzam fedezhető fel, mint a Jánossal való megromlott kapcsolata további esélyeire vonatkozó kérések, latolgatások, jótanácsok, és a – részben ugyanezek az emberek által – a fejezet elején a kastélygazdaság átépítési terveire, jövőjének helyes útjára vonatkozó monologikus, egymásnak úgyszintén ellentmondó javaslatok között. Annát Sebők Miklós a „népből fakadó örök forrás”-ként jellemzi, aki nem felejt, „honnan vétetett” (142.), más beszámolók szerint társadalmi felelősséget vállaló, jövőbe tekintő szocialista, aki „igyekszik megtalálni a helyét ebben az egyelőre átmeneti, formátlan állapotban, a mezőgazdasági, ugyanakkor ipari, termelési és értékesítési, nagyüzemi és háztáji viszonylatrendszerben” (147.). Ezzel párhuzamosan a kastélygazdaság képében „múlt és jelen találkozásáról van szó” (127.): a „lebombázott szárny helyébe épült különös toldalék (...) egy gyors munka eredménye, melyben az állami gazdaság irodái helyezkednek el”, és a „régii barokk épületrész, benne az arcképcsarnok, a Méthey-relikviák, a szociális otthon, valamint az a helyiség, ahol te laksz, Anna.” (126.) (Presszó is van, ahol az éjjeli, ugyancsak szürreális és álomszerű danse macabre-jelenet lejátszódik, és a gazdaság férfijai, köztük Jánossal, az „unikum buta ízé”-vel [140.] szájukban, egyaránt valamilyen kétes nő karjaiban végzik, és ami a tényleges zárlatban a kegyvesztett János menedékévé válik a következő évekre.) Már a nyitány grandiózus történelmi tablójában is Anna egykori mozdulatait keresve tárja fel János az épület egész múltját, az 1849-es síremléken túl a „rizsoporos parókák”-ig és a kastély átadásáig.³² (126.) A továbblépés ugyanúgy sürgető szükség – skanzen épüljön a szociális otthon helyén, amely a „természetes, ősi életnek (...) a szigete” (154.), vagy keltetőüzem? –, mint az újrakészítésre készül Anna életében.

Mindezek alapján tézisem szerint nemcsak hogy Anna a kastély lelke, de a kastély a Kádár-kori, áporodott múlt és hirtelen összetakolt jelen között megrekedt, kiszolgáltatott Magyarország metaforája. Anna és János diszfunkcionális kapcsolata az örökké megosztott magyarság

---

32 Itt ismét megbújik egy kritikus kiszólás az államszocializmus történelmi „hagyományáról”: „A szájhagyomány, mely szerint azt [az ágy piros baldachinját] 1897-ben a földosztást követelő cselédek harci lobogónak vitték magukkal, szintén a régi szárnyon található, az egyik kiállítási teremben, üveggel leborított, ritkán gépelt papírlapon.” (126.)

allegóriája: a felszabadult, de tévelygő Anna és a rá vágyakozó fantaszta-idealista János egyaránt leképezik a népi-urbánus, konzervatív-progresszív, valamint a cselekvő szocialista és a dekadens értelmiségi közötti ellentéteket. Anna gyermeket vár: Vértessel való beszélgetésében utóbbi „rugalmas anyaméh”-ként jellemzi a kort, amelyben élnek. (148.) Az átépítés egymásnak ellentmondó tervei, valamint a „végtelen” tehervonaton sorban érkező traktorok jelképezhetnek egyfajta materiális, szocialista-termelési eszkatológiát, de Anna gyermekvárása és megkötendő frigye, amelyhez a vőlegény érkezése előtti utolsó pillanatokban zárul a könyv, egyértelműen egy spirituális dimenziójú, zsidó(kezes) megváltás-motívumot is idekapcsol (ezzel mintegy ellenpontozva az Annáról szóló, helyenként parodisztikusan népies beszámolókat, és feloldva az allegóriában a magyar-zsidó ellentétpárt is). Továbbá a kézfogóra egy többszörös ünnepen kerül sor: az öregek aznap költöznek át a szociális otthonból a „volt magtárba”, aranylakodalmat és ezüstkodalmat is tart egy-egy idős pár. Az egész eseménysorra „álom és álmofejtés között” (126.) kerül sor, János saját, voyeurisztikus vonzalmát Annához „álmofejtésnek” nevezi: „Az egész köröd szerveződő látvány képrejtvénnyé változott, és máris a leskelődést választottam, vagy inkább álmofejtésnek nevezhető ez a mindig feléd tartó, makacs figyelmem, ami újabb és újabb álommá változtat téged. Mintha azt álmodnám, hogy az álmodat fejtem.” (129.) A rész megközelíthető egy, az örült elbeszélő alakjára fókuszáló olvasattal is, nézetem szerint azonban a példázatként, mitologikus kor- és társadalmi körképnek való olvasat több létjogosultsággal bír. Privát történet, magánélet és kollektív történelem viszonya itt metaforikus. A belső dialogicitás is jelen van: a végén, a vőlegény érkezése előtt a presszóba „néhány évre” beköltöző János utolsó szavaival az íráshoz való hozzáfogását dokumentálja.

Család, történelmi múlt és az írás aktusának ilyen konzisztens együttállása mellett megalapozott a történetelméleti fogalomkészlet és irodalom valamelyes használata a műben körvonalazódó történetfelfogás(ok) vizsgálatában. A megszólaltatott más hangok révén a fiú a domináns narrátori autoritás mellett egyfajta forrásközlő minőségre is szert tesz. Első fokon olvasható mindez egy mellérendelő, additív számvetésként, amely a nézőpontok, egyéni emlékezetek, személyiségek és szituációságok sokszínűségének hangsúlyozása által tesz kísérle-

tet önmaga pozicionálására a késő modern örökséghez és az ekkorra szintén kiüresedett kiábrándulás-irodalomhoz képest. Ezzel a történelmi események és nyelvi reprezentációik közötti örök, termékeny feszültség kosellecki maximája³³ bizonyulna a legfőbb történetfilozófiai párhuzamnak. Amellett, hogy ez érvényes olvasat, és a mű valóban termékenyen aknázza ki a beszélő hangok polifóniáját, a kompozíció további lehetőségeket is felvet.

A kompozíció ugyanis túlmutat ezen a gesztuson: az egymásutániség, a sorrendiség történetmondási, múltrekonstrukciós paradigmaváltások sorozataként engedi olvasni a *Legendáriumot*. Nem a családtagok történelemfelfogását: a családi és egyéni életről való felfogásaikat mutatja be. De ezeknek mindig van valamilyen történelmi vonatkozása. A fiú, mint domináns narrátor és forrásközlő, voltaképpen ezt a folyamatot rekonstruálja – visszamenőleg, és a fivére hangja által előre tekintve is. Az események egymásutániségében ugyanakkor mindig hangsúlyt kapnak az ok-okozati viszonyok is: nem pusztán egymás után, hanem *egymásból* is következnek az egyes figurákat fókuszba helyező egységek. Erre retorikailag erősen rá is játszik *Az anyai ág*, amelynek narrátora minden apró eseményt egy történelmi célelvőség nagy és szent ügyével való összefüggésben beszél el, az összes nagyívű cél és eredmény között említve a számvetést végző, írógyerek megszületését is: „[De] Alexy Lajos mit sem törődött az én későbbeni megszületésemmel” (29.). Irén levele előtt az „ősök” szerepelnek, a benne tematizált, az életet mindenáron értelmes, elbeszélhető folyamatként megragadni akaró fordulat mellett Irén levele a jelenbe (a fiú generációjába) való átlépés is. Annak, hogy utolsóként a fiútestvér üdvtörténelmi narratívája kap szót, mindenképp komoly kompozicionális jelentősége van: ez ugyanis az egyetlen, ahol személyes és kollektív történet (minden átfedéssel egyetemben) egy egyértelmű, végső konklúzió, a Völegény érkezése felé halad. Ez a Megváltás persze számos szempontból

---

33 „[Thuküdidész] [B]ebizonyította, hogy egy tény kiderítése nem azonos a róla mondottakkal és hagyományozottakkal.”; „Thuküdidész elsőként ismerte föl azt az ellentmondást, amely a tényszerű történelem és annak nyelvi értelmezése, megragadása közt újra és újra felszakad, sőt azt is belátta, hogy ez a különbség egyenesen konstitutív a történelem megtapasztalása szempontjából.”; „nyelv és történelem, beszéd és tett nem hozhatók egymással résmentesen fedésbe. Minden szöveg egyszerre mond többet és kevesebbet is, mindenesetre mást, mint ami ténylegesen megtörtént. (...) történelmet írni annyi, mint átírni.” Koselleck: *Tapasztalatváltozás...* 42., 44.

ambivalens: a fivér ötven év távlatából emlékszik vissza rá, elérkezése előtt önkéntes száműzetésbe vonul egy presszóba, és a könyv a várakozás pillanataiban lezárul.³⁴ De a fénytörés, amibe a zárlat a könyv egészét utólag helyezi, a novellákhoz képest új szinten kapcsolja össze a múlt nyelvi rekonstrukcióját a megváltás képzetével. A célelvűség, az élet értelmes, valahová tartó folyamatként való megfoghatósága, amellet hogy Irén terjedelmes passzusokban dokumentálja érte folytatott küzdelmét, jóformán mindegyik ős összefüggésében előkerül. Találmányának sikertelensége után Alexy Lajos „figyelmének iránya a szabadságharcos emigráció reményeinek körkörös,³⁵ az idő lidérces múlásával egyre inkább saját középpontja felé zsugorodó forgását követte” (35.), és a későbbi siker is hangsúlyosan csak újabb történelmi katasztrófákhoz, eredeti szándékainak ellentétéhez vezet, mindez pedig a fent már elemzett, elborult elméjű nagyapa karddal hadonászós jelenetének privát groteszkjével zárul. A nagyapa patriarchális, saját erejében és tekintélyében feltétel nélkül hívó karaktere (amellet, hogy saját, eszményített családképével is többszörös, reflektált ellentmondásba kerül) végül erejétől és tekintélyétől megfosztva, nyomorultul hal meg egy hosszan és részletesen elbeszél haláltusa keretében. Az apa elnyűhetetlen bohémként, groteszk optimizmussal dokumentálja kudarcot kudarcaira halmozó életét, amelyben az események fényében csak az ironia eszközének tekinthetők az olyan kijelentések, mint: „[A] sorsunk szorgalmasan építkezik, mint az algák.” (25.) Irén abszurd és ambivalens „fordulatára” egy hasonlóan abszurd és ambivalens megváltás-narratívába torkollik – ez viszont az ősökre is visszamenőleges érvénnyel bír az egymásból következő jelleg, a genealógia és főként a kompozíció, valamint az írás aktusának a megváltás eseményéhez kapcsolása révén. Irén, a fiú és János, mint a könyv jelenének cselekvő korú emberei próbálják a maguk ereje és képességei szerint értelmes

34 További előjele lehet ennek az ambivalenciának János beszélgetése Anna apjával, amelyben volt apósa megrója, amiért „rosszul gazdálkodott” Anna „jó tulajdonságaival” (137.) – ez ugyanis a Máté evangéliumában szereplő, a talentumokról szóló példabeszédré alludál: János rosszul gazdálkodott, tehát maradnia kell a kastélyban, ami ezáltal a külső sötétséggel kerül párhuzamba, mintegy belső száműzetésként. Az, hogy Annával való együttlétre és a mástól származó gyerek felnevelésére kéri, ugyanilyen inverz párhuzamban áll a kincsek rábízásával.

35 A körkörös képzelet szintén az időhöz kapcsolódik annál a pillanatnál, amikor a fiúhoz bekopog katonaszökevény fivére: „[A] pillanat köré kisebb-nagyobb köröket vonhatunk.” (103.) Ez ugyanakkor inkább az időbeli fordulópont kijelölését szolgálja.

folyamattá tenni életüket, és ezáltal felmenőik életét is. Erre pedig, ha nem is minden ponton, de a Walter Benjamin által *A történelem fogalmáról*³⁶ című írásában felvázolt materialista történetírás a legközelebbi történetfilozófiai párhuzam.

Benjamin a historizmus általa konformistának nevezett móduszával, a korok és események önmagukban való, beleélést indukáló leírásával szemben, az osztályharc összefüggésében határozza meg a materialista történetírót: szerinte a történetíró forradalmi tevékenységet végez, amikor a múltat mindig következményeivel együtt, de a sorozatos kauzális összefüggéseken is túl a mindenkori Mosttal való összefüggésében és konstellációjában írja le. Benjamin szerint nem a „hogyan is történt valójában” meghatározása, hanem a múlt „hatalmunkba kerítése” a cél. A most élő generációnak tartozása van a múlttal, a „leigázott ősökkel” szemben: az osztályharc győzelemre vitelét utóbbiak hiábavaló életének tudata kell hogy segítse. A mindenkori Most generációja ezért a múltban előre bocsátott, „gyenge messiási erővel” bírt, és tartozása van a „leigázott ősökkel” szemben: csak a „megváltott” emberiség kapja örökbe egész múltját, hogy annak „bármely pillanatát felcitolja”. Benjamin szerint a marxizmus voltaképpen a teológia automatonjaként működik, és önnön tudtán kívül teológiai választ fogalmaz meg a vallásként felfogott kapitalizmussal szemben. Az osztályharc ugyanakkor a megváltásra való törekvés által minden anyagi valósága mellett rendelkezik spirituális dimenzióval. Benjamin a történelmi haladás képzetét elválaszthatatlannak tartja a „homogén és üres idő” képzetétől: ez az események és a haladás végtelen, lineáris, ok-okozati kontinuum, melyet a középkori, isteni gondviselés által meghatározott és a „vég előttiség” tudatával átítatott egyidejűség időfelfogásával szemben határozott meg. A „messiási idő” egy „Most-tal kitöltött”, újfajta idő, amely kiugrik a végtelen kauzális láncolatból, és a megváltás (értsd: az osztályharc győzelme) összefüggésében aktualizálja a múlt valamennyi forradalmát, ezáltal megtöri a történelem lineáris, additív menetét. Benjamin szerint a múlt megragadása egyedül ebből a pozícióból lehetséges. A messiási idő egyfajta kvalitatív, kivételes állapot a mennyiségelvű „homogén, üres idő” folyásával szemben.

36 Walter Benjamin: *A történelem fogalmáról*. Fordította Bence György. Walter Benjamin: *Angelus Novus. Értekezések, kísérletek, bírálatok*. Fordította Bence György et al. Budapest, 1980, Magyar Helikon, 960–974.

A történetírásnak a lineáris idő szövetét megtörő messiási idő instan-
ciáira, ezek konstellációira kell fókuszálnia.

Bereményi szövegét nehezen lehetne összefüggésbe hozni a történel-
mi materializmussal, az osztályharcos elkötelezettséggel vagy bármiféle
historiográfiai ambícióval. Ugyanakkor a benjamini materialista történet-
író programja és sajátosságai jó támpontot adnak a műben körvonalazódó
történelemfelfogás megragadásához. A fiú legendáriuma nem az elnyomás
és az osztályharc materialista kategóriáiban, hanem a hiábavalóság-meg-
váltás kettősségében értelmezhető a benjamini kitételekhez kapcsolva: az
ősök tragikusan vagy tragikomikusan hiábavaló életének elmondása vagy
hangjaik megszólaltatása egy mégoly árnyalt és sokféleképpen értelmez-
hető messianisztikus narratíva által érheti el poétikai kiteljesedését. Az
ősök megszólaltatásának vagy életük elbeszélésének nem-lineáris, sze-
lektív természete – az emlékezés rekonstruálásának prousti gesztusa
mellett – szintén lehet egy szépirodalmi poétikán belüli modell a korok
és események megváltás-célzatú történeti újrakombinálására. Az *Anna*-
fejezet egy pontján János így beszél Annához: „te sajátos vagy, Anna. (...) Ebben a jellegben összpontosul az összes fájdalmas és mégis életben tartó
tapasztalat, amit a történelem, a múlt üzeni tud a jelennek. (...) Az
anyaság jut még eszembe róla. Az anyaságod, Anna. Nem tudom, kitől
van a gyereked, nem is érdekel, csak az a kiteljesedésed foglalkoztat...
ami a jövődő anyaság.” (155.) A fejezet időkezelése a benjamini messiási
idő abszurd kifordítása ugyanazon minta mentén, amely Irén fordulatát
és a fivér megváltását is abszurdá teszi. Elvileg történnek a dolgok az
állami gazdaságban, gyakorlatilag viszont mintha egyetlen (láz)álomszerű
tudatállapotban állna az idő, mert a dolgok vagy már megtörténtek, vagy
meg fognak történni, de beláthatatlan, hogy mikor, és mindezekről
rendszerint kiderül, hogy az ellenkezőjük is igaz: valójában nem úgy, nem
akkor történt, nem az és nem akkor fog történni. A téblábolás és a jövőbeli
potenciális jelentések limbusszerű vadonja: nemcsak hogy bármi lehet a
messiási törvény, de már van is rá számtalan ellentmondó verzió.
Benjamin értő magyarázója, Benedict Anderson szerint a messiási idő
„múlt és jövő egyidejűsége a pillanatnyi jelenben”:³⁷ az *Anna* indítása
mintha ezt szó szerint véve előbb dekonstruálná a „homogén, üres idő”

---

37 Benedict Anderson: *Elképzelte közösségek. Gondolatok a nacionalizmus eredetéről és
elterjedéséről*. Fordította Sonkoly Gábor. Budapest, 2006, L'Harmattan, 34.

múlt-jövő-dichotómiáját (előreugrik a jövőbe, ahol a fivér visszaemlékszik a múltra),³⁸ majd „a szerelem legmagasabb pontján” (126.) elkezdődik jelen idejű elbeszélése a Messiás várásáról.

Amennyiben elhozza a megváltást a könyv, annyiban ez a hiábavaló életű elődök, a benjamini „leigázott ősök” hangjainak megszólaltatásán keresztül, valamint a sokszorosán ambivalens fordulópont és záró szekvencia pozicionálása által teszi meg. Nincs jel arra nézve, hogy a fiú az írói ihlet, vagy – ettől elválaszthatatlanul – saját gyökereinek megismerése és megszólaltatása által elérné személyes síkon a megváltást. A zárlatból egyaránt kiolvasható egy minden körülményen túli hit és egy azt kiforgató groteszk ironia hangja is. De az – igazi vagy hamis – Messiást váró zárlat a könyv egészét is mintegy visszamenőleg ebben az összefüggésben tájolja be. Az pedig, hogy a végső szót megkapott fivér a könyv záró mondataiban, a völegény érkezése előtti percekben az íráshoz kezd hozzá, szintén kapcsolható az írás által elérni vágyott megváltás motívumköréhez – mely így, a fiú legendáriuma záró részeként, családi-genealogikus, és ezáltal kollektív, nemzeti-történeti érvényességre tesz szert.

Titánok, 2016

38 A vertikális, térbeli magasság-mélység-viszonyokat a fejezet nyitóképei mintha ennek megfelelően szceníroznák: a fivér vonata befut a Kékes, Magyarország legmagasabb hegye alatti alagútba, majd – mintegy magasság és mélység között, ötven évvel korábban – a dombtetőn áll, a „szerelem legmagasabb pontján”.

Péntek János

ŐSHONOS MAGYAR NYELVKÖZÖSSÉGEK A KÜLSŐ RÉGIÓKBAN: HELYZETEK, FOLYAMATOK, PERSPEKTÍVÁK¹

1. AZ ŐSHONOSSÁG TÖRTÉNELMI FOLYAMATOSSÁGA

A magyar nyelvközösség *történelmi őshonosságának és mai, kulturális nemzeti (ott)honosságának* két közös eleme van: maga a Kárpát-medence (a történelmi szálláshely) és az anyanyelv. A nyelvközösség őshonosságát nem szakította meg sem önálló államiságának megszűnése és három részre szakadása 1526-ot követően, sem a Habsburg Birodalomba való betago­lása a 18. századtól, sem a jelentős peremrégiók leválasztása és elszigetelése a száz évvel ezelőtt meghúzott államhatárokkal. Viszonylagos egységének megőrzésében és erősítésében az évszázadok során éppen a nyelvnek volt egyre jelentősebb szerepe. A közös hazát egyre inkább a nyelv­haza jelképezte. A nyelvtörténetnek az 1526-ot követő közép­magyar korszakában a reformációnak köszönhetően egyre nagyobb teret nyer az írásbeliség anyanyelvűsége, a magyar nyelvű könyvnyomtatás és oktatás, a szép- és tudományos irodalom. A háborúkat és egyéb pusztulásokat követő át- és betelepítések a nyelv konvergens mozgásával jártak együtt: a nyelv viszonylagos egysége nem gyengült, hanem inkább erősödött. Ezek a népmozgások legkevesbé a nyelvterület keleti és északi régióit érintették, keleten a székely régiót, amelynek népessége sajátos katonai státuszának és autonóm közigazgatási szervezettségének köszönhetően, ameddig tette, ellenállt a feudális megosztottságnak, a be- és kitelepítéseknek. Így megmaradhatott, és sajátos karakterét is megőrizhette. A 16. század második felében és a 17. században lazább függőségében az Erdélyi Fejedelemség válik a magyar nyelv központjává, státusza mintegy hivatalossá a hivatali és a protestáns egyházi használatban. A 18. században a birodalmi német nyelvi expanzió is kevésbé érinti a távolabbi régiókat. Már a 17. század utolsó évtizedétől beindult a

---

1 A szerző a kérdés tárgyalásában közvetlenül és külön hivatkozások nélkül használja a témához kapcsolódó korábbi tanulmányait (2008, 2010, 2013, 2017).

török alól felszabadított magyarországi területek betelepítése, amelyek korábban szinte teljesen néptelenek voltak. A bécsi kormány stratégiáját három cél határozta meg: (1) a gazdasági, ti. az, hogy ezeket a területeket munkaerőként, nyersanyagbázisként és felvevőpiacként hasznosítsa; (2) az etnikai, ti. az, hogy német és más, lehetőleg nem magyar népeiséget telepítsen be; (3) az egyházi, ti. a (re)katolizálás. Ez volt az a stratégia, amely máig hatóan alakította a Kárpát-medence etnikai és nyelvi viszonyait.

Az I. világháborút követő hatalmi átrendeződésnek azonban éppen a korábbi népmozgásoktól kevésbé érintett peremrégiók estek áldozatul: elveszítették lábuk alól a talajt. Az elszakíttóság, az elszigeteltség, az államnélküliség azonban újra az anyanyelvet és annak helyi változatait értékelte föl, a közösség benne találta meg – mintegy menedékként – identitásának zálogát, folyamatosságának biztosítékát. Kétségtelen azonban, hogy ez a helyzet – az elszigeteltség és az államnelyvek dominanciája – megnehezítette az anyaország és a peremrégiók nyelvének közös mozgását: óhatatlanul távolodtak egymástól, használatuk korlátozásában a nyelv kisebbségi változatai funkcionálisan és állományukban is leszűkültek, regionálizálódtak, kontaktuselemekkel telítődtek.

Az elmúlt száz évben két alkalommal az utódállamok helyzete is jelentősen megváltozott: először Trianonnal, majd legutóbb a '90-es években Ukrajna önállósulásával, Csehszlovákia szétválásával, illetve Jugoszlávia felbomlásával. A kelet-közép-európai térségnek ez a dekolonizációja, amelynek leglényegesebb eleme a szovjet „fennhatóságtól” való megszabadulás volt, megállt a nemzetállamok határainál, nem terjedt ki a nemzetállamokon belüli magyar régiók státusára. Így a posztkolonálisnak tekinthető mostani, 21. századi időszakban – az Európai Unión belül vagy kívül – ezek többnyire továbbra is kolonális helyzetben vannak. Nyelvileg és más, közösségi jogok tekintetében ez alárendeltséget, másodrendűséget jelent. Ebben vannak ugyan kedvező változások, de maga az alaphelyzet az elmúlt negyedszázadban sem változott.

A mai hét környező országhoz tartozó régiók: a Romániához tartozó Erdély (maga az elnevezés köznyelvi jelentésében a mai helyzethez igazodott), Ukrajna részeként Kárpátalja, a Szlovákiához tartozó Felvidék, Ausztria keleti csücskében Őrvidék, Kelet-Szlovéniában a Mura-

vidék, Horvátországban Szlavónia és Drávaszög, Szerbiában a Vajdaság. A kérdés az, hogy a mesterséges elkülönítésük óta eltelt közel száz év alatt milyen mértékben és értelemben szerveződhetnek régióvá ezeknek az államoknak a magyar nyelvközösségei, megfelelnek-e valamilyen vonatkozásban azoknak a kritériumoknak, amelyek a releváns szakirodalom szerint jellemzői egy régiónak: „...területi alapon szerveződő közösség, amelyre az önalkotás, az önreflexió, az innováció és a hálózatok rendszere jellemző...”.² Vajon az önkényesen létrehozott államiségekben szerveződhetnek-e a külföldi magyar nyelvi régiók, peremrégiókként beépülnek-e a teljes magyar nyelvközösségbe, az adminisztratív integrálás keretében megőrizhetik-e nyelvi és etnikai önazonosságukat?

2. ÓSHONOSSÁG – AZONOSSÁG – OTTHONOSSÁG

Az *óshonos* jelzőt eredetileg csak a biológia használta 'valahol természeténél fogva honos, oda nem betelepített növény- és állatfaj' jelölésére (ÉKsz.). A humán populációra, az összetartozó emberi közösségre vonatkoztatva – a történelmi idő folyamatosságában – négy tényező kapcsolódik össze benne: a szülőföld (anyaföld), az anyanyelv, maga a nyelvközösség és a (kulturális értelemben vett) nemzet. A Kárpát-medencei magyar nyelvközösségek óshonossága ilyen értelemben nem vonható kétségbe. Sőt ezt az óshonos „státuszt” gyakorlatilag minden itt élő nyelvközösségre el lehet és el is kell ismerni, függetlenül megtelepedése történelmi idejétől. Emiatt aztán úgy tűnhetne, ebben a kontextusban triviális, tehát fölösleges a rá való hivatkozás. Tekintettel azonban a szorosabbá váló európai és globális folyamatokra, jogi szabályozásra, a megkülönböztetésre mégis egyre inkább szükség van. És ezzel részben összefüggően a szórvány és a diaszpóra megkülönböztetésére is.

A Kárpát-medencei magyar nyelvközösség demográfiai helyzetét a legutóbbi, 2011–12-es népszámlálás adatai tükrözik. Ezek szerint „a Kárpát-medencei magyar nyelvközösséghez tartozók száma [...] 10 409 567, melyből 8 409 048-an Magyarországon, 2 089 518-an pedig a szomszédos országokban élnek.”³ Régióként a következőképpen osz-

---

2 Tolcsvai Nagy 2014. 191.

3 Tóth P. 2017. 133.

lanak meg: Erdélyben 1 216 666, Felvidéken 458 467, Vajdaságban 251 136, Kárpátalján 141 000, Muravidéken 4000, Órvidéken 10 000, Szlavóniában és Drávaszögben 8249.⁴ A számok alapján két megállapítás tehető: az egyik, hogy a magyar nyelvközösségen belül is nagyságrendileg nagyon eltérő az egyes régiókban élő magyar anyanyelvűek száma, a másik az, hogy a három legkisebb régióban olyan alacsony a számuk és az arányuk, hogy az alatta van annak a kritikus szintnek, amely fölött biztosítható a nyelvközösség szerves élete és hosszú távú megmaradása.⁵

Ezek a magyaron belüli, de Kárpát-medencére és Európára is jellemző aránytalanságok jelzik azt, hogy egy meghatározott ideológiára épülő, uniformizáló, nivelláló jogegyenlőség nem biztosíthatja kielégítően minden őshonos közösség speciális jogigényének érvényesülését. Ez a formális, ideologikus egyenlőség éppen azáltal válik diszkriminatív, hogy nincs tekintettel az egyes közösségek jelentős mértékben eltérő nagyságára, önállóságára, korábban szerzett jogaira, hagyományaira. A jelenlegi uniformizált szabályozás európai szinten és az egyes országok szintjén is a legnagyobb közösségek számára jelent folyamatosan hátrányt.

Az 1990 után végzett folyamatos vizsgálatok, amelyeknek legfontosabb eredményei *A magyar nyelv a XX. század végén* sorozat régiómonográfiái,⁶ általánosan a következőket állapíthatták meg a magyar nyelv kisebbségi változatainak a magyarországitól eltérő sajátosságai-ként:

(1) Az egyre inkább általánossá váló kétnyelvűségben az egyes országok államnyelveinek fokozottabb hatását a nyelvhasználatban megmutatkozó kontaktuselemekben, -jelenségekben. Ebben a hatásban egyaránt jelen vannak azok a „természetes” kölcsönzések, amelyek a kontaktushelyzetből adódnak, és fokozottan azok is, amelyek az államnyelvi dominancia következményei.

4 Kapitány 2015. 239.

5 Ez annak ellenére elmondható, hogy éppen kicsinységük okán ezek a leginkább elfogadottabbak a többségek részéről annak a ki nem mondott elvnek az alapján, hogy *minél kevesebb, annál kedvezőbb*.

6 Csernicskó 1998, Göncz 1999, Lanstyák 2000, Szépfalusi et al. 2012, Fancsaly et al. 2016, Péntek-Benő megjelenés alatt.

(2) A kiterjedt kétnyelvűség jelentős részében a többség érdekének megfelelően államnyelv-dominanciájú és szubtraktív (felcserélő) jellegű, és ez zsilipként viszi át a beszélőt egyik nyelvből a másikba.

(3) Ezek a nyelvváltozatok fokozottabban archaikusak, és ebben szintén szerepe van annak, hogy a peremrégiók nyelvileg és kulturálisan általában is archaikusak, és annak is, hogy a hét évtizedes elszigeteltség fokozottabban konzervált régi(es) nyelvi formákat, megakadályozta a nyelv természetes megújulását.

(4) Az előbbiekkal összefüggésben ezek a régiók nyelvileg is regionálisak, és ez is egyaránt jelenti a hagyományos nyelvjárások folyamatos tovább élését, és azt a regionalitást is, amely az országhatárok, a kiterjedt kétnyelvűség természetes következményeként alakult ki.⁷

Az egyes régiók egymástól és az anyaországtól való elszigeteltségének mértéke – a szabadság és a magyarellenesség éppen aktuális szintjétől függően – történelmi korszakonként és régióként változott a 20. század folyamán: az egyes országok különbözőképpen szabályozták, akadályozták vagy könnyítették állampolgáraik kapcsolattartását, utazási lehetőségeit, a sajtó és a könyvek terjesztését, a rádió- és televízió-műsorok vételét. Az állami oktatást is egyre drasztikusabban az államnyelvűség irányába terelték. A nyelvhasználatban kivételesen és gyorsan történt meg az egyes személyek *önazonosságának elbizonytalanítása* („tulajdonba vétele”) nevük (főképpen a keresztnév) államnyelvűsítésével, valamint a szülőföld *otthonosságától való elidegenítése*, a szülőföld állami birtokba vétele a földrajzi nevek államnyelvűsítésével.

A hét utódállam jelenleg is eltérő módon szabályozza a névjogot: a névválasztás és a névhasználat jogát, a személynevek hivatalos nyelvi formáját, a család- és keresztnév sorrendjét és transliterációját (a cirillírást használó országokban). Romániában például mindkét háborút követően a keresztneveket gyorsan „lefordították”, 1968 óta viszont itt a legliberálisabb mind a névválasztás, névadás, mind a névhasználat.⁸

---

7 Ezek a sajátosságok a szabaddá vált kommunikációs kapcsolatokban a laikusok számára is kölcsönösen feltűnőek voltak, és stigmatizáló megnyilatkozásokat is kiváltottak.

8 A részletekre lásd Vörös 2019.

Trianont követően a berendezkedő új államok gyorsan kialakították a magyar régiók települései nevének addig esetleg nem is létező államnyelvi megfelelőit, a húszas évek végén és a harmincas években pedig már egyre inkább megtiltották a magyar helységnevek használatát. 1990 után, a változást követően minden régióban általánossá váltak a helységnévtáblák magyar felirataival kapcsolatos „táblaháborúk”, ezek aztán 2000 után egyre inkább elcsitultak, de még mindig nem szűntek meg. Gyorsan megtörtént, de napjainkban sem szűnt meg a belterületi nevek, az utcák, terek magyar nevének románra cserélése vagy háttérbe, peremre szorítása.⁹ Reliktumjellegűknél és a közvetlen tájékozódásban betöltött szerepükönél fogva legvédezetebbek a mikrotoponimák, a külterületek határnevei. Vannak új fóbiák is, mint amilyen az, hogy Romániában „hivatalossá” vált a *székely régió* és a *Székelyföld* név jogosságának tagadása. Elfogadhatatlan az a mód is, ahogyan a történészek a mai államnyelvi táj- és helységneveket anakronisztikusan a múltba is visszavetítik, hasonlóan a magyar történelmi személyiségek románosított nevéhez.¹⁰

3. A NYELV BELSŐ VÁLTOZATAINAK VISZONYA „HATÁRON INNEN ÉS TÚL”

Az anyaországban a 20. század a magyar nyelv standard változatának a százada volt. A nyelvnek az új határokon belüli egységesülése – miután a fokozottabban regionális régiók kívül rekedtek az országhatáron¹¹ – jelentős részében a társadalmi változásokkal összefüggő spontán nyelvi mozgás következményének tekinthető. Mégsem csak erről van szó. Ebben benne volt a tudatos egységesítés is, a fő változat „kiművelése”, amellyel mintegy velejárt a standard szűkítése és merevítése, a nyelvjárások és más „szubstandard” változatok háttérbe

9 Bartos-Elekes 2011. 498–499.

10 Hasonlóképpen megtévesztő, anakronisztikus és emiatt elfogadhatatlan az az eljárás is, amelyet Anonymus és Rogerius mester latin szövegeinek angolra fordításában mai tudós fordítók (J. M. Bak, M. Rady, L. Veszprémi) alkalmaztak, az ti., hogy a korabeli, eredeti (magyar) földrajzi neveket a fordításban a mai hivatalos, államnyelvi névformákkal helyettesítették arra a pragmatikus szempontra hivatkozva, hogy a mai térképeken csak ezek alapján igazodhat el az olvasó (Anonymus and Master Roger 2010, XXXVIII).

11 „A tíz nyelvjárási régió között egy sincs, amely csak mai magyarországi volna. Ezzel szemben három is van, amely Magyarországon kívül helyezkedik el: a mezőségi, a székely és a moldvai nyelvjárási régió (mindhárom Romániában van, az első kettő Erdélyben).” Kiss 2017. 206.

szorítása. A nyelvjárásoknak a rendi arisztokratizmusból örökölt, majd a polgári elitizmussal folytatódó lenézettsége átment abba az ideológiába, amely a nyelv esetében is a fejlődést szorgalmazta, és azt a nyelv egységében, egységesítésében látta. A nyelvjárások intenzív kutatása, a fel nem becsülhető értékű nyelvföldrajzi, lexikográfiai szintézisek sem ellensúlyozhatták a standard fölényes dominanciáját a többi nyelvvaltozattal szemben, a nyelvjárási beszéd tovább öröklődő lenézettőségét az elitek részéről. A magyar nyelvet leíró kézikönyvek és a magyar nyelv szótárai pedig jelentős részben csak a magyarországi nyelvvaltozatra voltak tekintettel.

A határon túli magyar nyelvi régiókban a 20. század a nyelvjárásokba való menekvés százada: az ott élő közösségek kényszerűen elszigetelődtek és bezárkóztak saját nyelvjárásaikba. Több külső tényező függvényében különbözőképpen alakult a regionális köznyelvek és a nyelvjárások használati aránya.

Az 1990 utáni új helyzetnek ez a határon inneni és túli kettőssége fokozottabban ráirányította a figyelmet a magyar standard és a nyelvi norma kérdésére (ami egyébként elméleti megfontolásból is indokolt volt).¹² A magyar standard szűk és merev értelmezése, valamint az „egynormájú” szemlélet alacsonyabb szintűnek, mintegy „helytelenek” láttatta a határon túli magyarok nyelvhasználatát. Az új helyzetben jelentősen módosult a magyar nyelv „szerkezete”, a belső nyelvvaltozatok viszonya. Ezek a változások, amelyekben a jelentős társadalmi átrendeződésen kívül az elektronikus kommunikáció, az elektronikus nyelv megjelenésének és gyors elterjedésének is szerepe volt, nem bontották meg a nyelv egységét, noha ez az egység, az egységesülés ma másképpen valósul meg, mint korábban, és másképpen is gondolkodunk róla.

Az egyre inkább gyarapodó, technikailag tökéletesedő beszélt nyelvi vizsgálatok már ezt megelőzően kérdésessé tették, hogy „hangalakja, hangállománya, hangzása tekintetében *van-e egységes vagy egységesült köznyelv* (köznyelvi kiejtés)”.¹³ És ha ilyen tekintetben nincs, akkor milyen tekintetben van, hiszen a köznyelvet általánosan beszélt nyelvi kategóriának tekintették? Az alapvető kérdés az, hogy az egységet

---

12 Az akkori viták jelentős anyagát tartalmazza a Kontra-Saly (szerk.) kötet 1998-ból.

13 Wacha 1992. 52.

uniformitásként értelmezzük-e vagy a változatosság viszonylagos egységeként, nem kizáró és zárt egységként, nem mereven stabilizált egységként, hanem a változatosságot közösségiként elfogadó, rugalmas és nyitott egységként.

Noha utólag triviálisnak tűnt annak kinyilvánítása, hogy minden nyelvváltozatnak van normája, a *nyelvi norma* többnyire mégis ebben a határozott névelős formában, egyes számban volt használatos, a köznyelvhez kapcsolódott mint egyetlen normatív változathoz. Lényeges pontosság volt ebben a tekintetben az, hogy a köznyelv nemcsak normatív, hanem normalizált is.¹⁴ Még fontosabb az, hogy erről ne lezárt tényként beszélhessünk, hanem állandó folyamatként, azaz normalizálásként, kodifikálásként, standardizálásként. Ez jelentheti a nyitottságot, a folyamatos befogadást a standardba.

A *normával* gyakran összekapcsolt *központi* jelző utólag indokolatlannak bizonyult: a *közös* jellege viszont mind a múltra, mind a jövőre nézve sokkal fontosabb. A *standard* mint szociolingvisztikai kategória inkább egyértelmű, mint a köznyelv, a többi nyelvváltozat *szubstandard* minősítése viszont olyan értelemben problematikus, hogy ezeket nem mellé, hanem alárendeltnek tekinti az előbbihez viszonyítva. Ez legkevésbé éppen a kisebbségi változatok megítélésében fogadható el. Az 1990 óta eltelt időben a mozgás és a nyelvhasználat szabadságával kedvező folyamatként közeledés és kiegyenlítődés indult el. Ennek egyik veszélye, hogy a külső régiókba is átterjed a nyelvjárásellenesség. Ennek már vannak jelei az oktatásban és a médiában is. Pedig kétségtelen, hogy a regresszív nyelvi folyamatokban a nyelvjárás az őshonos közösségek otthonosságérzetének és nyelvmegtartásának utolsó menedéke. Nincs semmi alapja annak a szinte közhelyszerű vélekedésnek, hogy a „kisebbségi helyzetben”, azaz a határon túli régiókban hátrányt jelentene az anyanyelv és többszörös hátrányt a nyelvjárás. Hátrányt csak diszkriminatív, lingvicista rendszerben jelenthet, és ezt az ideológiai, nyelvpolitikai keretet kell lebontani.

A magyarországi és a kisebbségi (külső) nyelvváltozatoknak az 1990 előtti évtizedek divergens, elkülönülő mozgása 1990 után némelyek számára annak lehetőségét és félelmét vetítették előre, hogy az egyes utódállamokban kialakult változatok elvileg önállósodhatnak, és több

---

14 Kiss 1993. 12. A nyelvi norma átfogó (újra)értelmezésére lásd Tolcsvai 1998.

önálló magyar nyelvvé válhatnak. Voltak nyelvészek, akik ennek látták nagyobb valószínűségét, és voltak, akik a mozgási irány változásának, azaz annak, hogy a konvergenciát elősegítő nyelvi tervezéssel közössé tehető a magyar standard. Az ezzel kapcsolatos viták végül annak belátásával zárultak, hogy „A »nyelvi önállósodás« mondvacsinált veszélyénél sokkal nagyobb és reálisabb fenyegetést jelent a *nyelvléépülés és nyelvvesztés* lehetősége.” (Lanstyák 1995/1998. 344). A tények, a kutatások adatai nem igazolták a vészes szétfejlődést, az 1996-os nagy közös kutatásnak a felvidéki vonatkozásait összegző monográfiában a szerző, Lanstyák István írja: „Szerencsére a magyar nyelv állami változatainak szétfejlődése csekély mértékű, a magyar *standard* állami változatai közötti eltérések csak egy-két szakregiszterben számottevők.” (Lanstyák 2000. 229). További évtized elteltével még nagyobb biztonsággal lehetett kijelenteni, hogy „... a magyar nyelv egységének megbomlásától való félelemnek nincs, és még nagyon hosszú ideig nem is lesz semmi alapja”. (Szilágyi N. 2008. 107) Evidenssé vált, hogy a belső és külső régiók nyelvváltozatainak mozgása irányt váltott: konvergenssé vált, a távolodás helyett a közeledés vált jellemzővé.

Nem arról van tehát szó, hogy bármilyen valószínűsége volna nagyobb történeti távlatban annak, hogy a magyar nyelv több nyelvvé osztódjék. A nyelv megtartásában, a beszélőknek a nyelvhez való ragaszkodásában nagyon sokat jelent az őshonosság tudata, saját nyelvváltozatuk presztízse, az a tudat, az az érzés, hogy az ő nyelvváltozatuk is része az egységes és közös magyar nyelvnek. Ez egyaránt vonatkozik azokra, akik a külső régiókban az ottani kontaktusváltozat, regionális köznyelv beszélői, és azokra is, akik a nyelvterület bármelyik részén a helyi nyelvjárást beszélik. A kisebbségi beszélők számára szimbolikusan is fölértékelődik az anyanyelv, azonosságtudatuknak legfontosabb eleme, és ehhez föltétlenül társulnia kell a nyelvi otthonosság érzésének és tudatának is. A viszonylagos egység fenntartásának van egy fontos feltétele, és ezt Szilágyi N. Sándor így fogalmazta meg: „A mostani nyelvtörténeti korszakban (...) a magyar nyelv egységét csakis úgy lehet fenntartani, ha tudomásul vesszük, hogy magyarul beszélni többféleképpen is lehet, és ez így van rendjén. Ez nem azt jelenti, hogy már nem érvényes a „csak egy magyar nyelv van” tétele. De csak akkor maradhat az, ha úgy fogjuk fel, hogy ezen

az egy magyar nyelven az emberek különbözőképpen beszélnek, helyzetüknek megfelelően.” (Szilágyi N. 2008. 115)

4. A HATALMI DOMINANCIÁK KÖVETKEZMÉNYEI

Az 1990 óta eltelt három évtizedben, amely a nyelvtörténet új korszakának is tekinthető, a magyar nyelvnek a külső régiókra is kiterjedő mozgásában két nagyon fontos körülmény változott meg kedvezően: az egyik az előbbieken tárgyalt közeledés, a másik, ami ennek is feltétele volt, a nyelvhasználat szabadsága. Ennek a szabadságnak továbbra is megvannak azok a régióként eltérő korlátjai, amelyeket a többség hatalmi dominanciája és az asszimilációs ideológia határoz meg, a lingvicizmus sem tűnt el, a beszélő mégis elsősorban anyanyelve használatában élheti meg nyelvi otthonosságát, saját nyelvközösségéhez való tartozását.

Ez a szabadság, amely nemcsak a nyelvhasználatra terjed ki, hanem a beszélő ember mozgására, mobilitására is, nem ellensúlyozhatta, hanem inkább fokozta a magyar nyelv, a határon túli magyar nyelvközösségek egy évszázad óta tartó térvészését, regresszióját. Ennek a térvészésnek a három fő komponense: a demográfiai, a földrajzi térvészése, valamint az, amely a lehetséges nyelvi funkciókat korlátozza. A földrajzi térvészés a születések alacsony számával is összefügg, de annál is nagyobb mértékben a belső mobilitással és az elvándorlással. Nem teljesült ugyanis az az elvárás, hogy a szabadversenyben kizárólag a gazdasági érdek lesz a meghatározó, hogy a magyar nyelvnek, a magyarok kétnyelvűségének is megnő az értéke, és hogy legalább a vállalkezési szférában eltűnik minden hátrányos megkülönböztetés. Sem az általános tapasztalat, sem az erre irányuló kutatás nem igazolja, hogy mindig ez történne. Sorbán Angella saját kutatásai alapján kérdésként fogalmazza meg a helyzetre jellemző paradoxont: „ha a kétnyelvűség a kulturális tőke egyik formája, ráadásul munkapiaci előny is, a többségi társadalom pedig jobbra egynyelvű, miért van [mégis] strukturálisan hátrányosabb helyzetben a kétnyelvű kisebbség, mint az egynyelvű többség?” (2014. 30). A 80-as és 90-es években még Magyarország jelentette a vonzóerőt a külső régiók magyarságának, legtöbbször oda vándoroltak ki, aztán egyre inkább Európa nyugati része, általában a nyugati világ. Igaz ugyan, hogy akik Magyarországra kerültek, megmaradhettek, megmaradhat-

nak anyanyelvükben, de hiányuk ugyanúgy gyengíti szülőföldjük magyar közösségeit, mint azok hiánya, akik a nyugati diaszpórába kerültek.

Viszonylag jól ismertek a demográfiai apadás adatai. A magyar anyanyelvűek aránya folyamatosan csökkent a többségiek javára, noha voltak időszakok, amikor számbelileg helyileg gyarapodott. Romániában például az előző század folyamán a magyarok száma a '70-es évek végén érte el a csúcspontot: 1 713 928 (7,9%).¹⁵ 1990 előtt általában jellemzőbb volt a földrajzi térvesztés: a legtöbb utódállamban a mezőgazdaság átszervezésével és az iparosítással drasztikusan csökkent a magyarok aránya az általuk is lakott, ott éppen többséget alkotó városokban, apadtak és szórványosodtak a falvak helyi közösségei, ipartelepi és lakótelepi szórványközségek jöttek létre. 1990 után következett be aztán a drasztikus demográfiai apadás: ennek a legtöbb régióban az elvándorlás lehetősége és a helyi gazdasági pangás volt a legfőbb kiváltója, Romániában az is, hogy megszűnt a korábbi évtizedek abortusztilalma, csökkent a születések száma. De része volt ennek a folytatódó asszimiláció is.¹⁶

Ez a népességcsökkenés Tóth Pál Péternek a népszámlálási adatokra alapozott értékelése szerint a régiók többségében évtizedenként 10%-os vagy annál is magasabb volt. A magyarok száma „...a 2001-ben és 2002-ben végrehajtott népszámlálás szerint a tíz évvel korábbihoz viszonyítva csupán Ausztriában (2001) nőtt 21,2%-kal, a többi országban csökkent. A csökkenés mértéke Horvátországban (2001) 26,2%, Magyarországon (2001) 6,6%, Romániában (2002) 11,7%, Szlovákiában (2001) 8,2%, Szlovéniában (2001) 27%, Szerbiában (2001) 14,7%, Ukrajnában (2001) 4% volt. A helyzet a következő tíz évben sem változott. Romániában a 2011-es népszámlálás alkalmával már csak 1 217 000-en vallották magukat magyarnak, vagyis tíz év alatt közel 200 ezer fővel (13,6%) csökkent a magyar nyelvközség Romániában élő tagjainak száma. Szlovákiában is hasonló folyamatok játszódtak le. Itt ugyanis azoknak a száma, akik 2011-ben is a magyar nyelvközséghez tartoztak, 62 ezer fővel (közel 12%-kal) lett kevesebb, mint

---

15 https://www.wikiwand.com/ro/Istoria_demografică_a_României

16 A folyamat egészére és a romániai részletes adatokra nézve l. Szilágyi N. 2005. Vö. https://ro.wikipedia.org/wiki/Istoria_demografică_a_României#Recensămîntul_din_5_ianuarie_1977

amennyi 2001-ben volt. Szerbiában [...] 2001 és 2011 között mintegy 40-45 ezer fővel (14%-kal) csökkent a magukat magyarnak vallók száma. Ukrajna esetében [...] is 10% körül lehetett a csökkenés aránya. Horvátországban 14 048-an, Ausztriában kb. 10 ezren vállalták magyarságukat. Szlovéniában pedig mintegy négyezer főre tehető az ott élő magyarok száma. Mindez azt jelenti, hogy a magyar nyelvközösség szomszédos országokban élő tagjainak száma a 21. század első évtizedének végére 2 089 518 főre csökkent. Abban az esetben, ha csak a környező országokban élő magyarok 2000 utáni létszámának alakulását nézzük, arányuk a velük együtt élő nem magyar nemzetiségűekhez viszonyítva a 2001 körüli 14,2%-ról tíz év alatt 12,2% lett.”¹⁷

A térvesztés tehát egyaránt jelenti a kisebb vagy nagyobb régiók, peremszigetek valóságos földrajzi határainak szűkülését és ennél is nagyobb mértékben a helyi nyelvközösségek számbeli apadását, ritkulását, előregedését. Csökken a közösségek kohéziója, ritkulnak az anyanyelvi kommunikáció alkalmai, az a háló, amely lehetővé teszi a nyelv megtartását.

Az anyanyelvi beszélőknek, illetve közösségeiknek a sajátjuktól eltérő nyelvi környezete alapján tekinthetjük helyzetüket nyelvi szórványhelyzetnek vagy szigethelyzetnek. A magyarban a *szórvány* az őshonos beszélők helyzetére vonatkozik, a *diaszpóra* a migránshelyzetre. A szél-ső régiók és a peremek nyelvközösségeinek szórványosodása korábbi évszázadokra visszanyúló történelmi folyamat. A 20. században ez a folyamat – az utódállamok stratégiájának megfelelően – felgyorsult, az erőltetett urbanizációval városi, lakótelepi szórványok jöttek létre, és ebben a helyzetben jelenleg jóval többen vannak, mint az elszórványosodott helyi közösségekben. A fogalom fontos ismérvei közül mindenképpen releváns az, amely azt a csoportot, kisközösséget tekinti szórványnak, amely egy tőle eltérő nyelvű, etnikumú, vallású környezetbe ágyazottan nem képes fenntartani önmagát, nem képes olyan önszerveződésre, amellyel biztosíthatná folytonosságát. Arra azonban nem lehet objektív, minden helyzetre érvényes választ adni: milyen közösségi szerveződés életképes, hol a határ, honnan kezdődik az, hogy a közösség nem képes az önreprodukcióra. Helyzetenként lehet hivatkozni számokra és arányokra, ezeknek azonban nincs abszolút érvé-

---

17 Tóth P. 2017. 131–132.

nyességük. Vannak szerzők, akik a 200-300-as népességszámban látják a határt (talán ez a legáltalánosabb vélemény), vannak, akik a 10, 20 vagy 30%-os arányra hivatkoznak. De az arányok sem függetlenek az abszolút számoktól, a tágabb régiótól, a település típusától, a közösség belső kapcsolati hálójától. Az arány a nyelvhasználat hivatalos szabályozásában is fontos, Romániában az erre vonatkozó törvény a 20%-os arányt tekinti olyan mércének, amely fölött engedélyezett a helyi kisebbség nyelvének hivatali használata. A paradoxona ennek a szabályozásnak éppen az, hogy a közösség nyelve éppen ez alatt az arány alatt válik fokozottan veszélyeztetetté.

Az államnyelvi dominanciájú kétnyelvűség kialakulásában, majd az anyanyelv feladásában/megtartásában két tényezőnek lehet meghatározó szerepe: a nyelvileg vegyes családnak (amelyben szintén kimutatható az államnyelv dominanciája) és a tannyelv-választásnak. A szórványhelyzet megnöveli a nyelvileg exogám párválasztás valószínűségét, a tannyelv-választásban pedig elérhetőbbé és elfogadhatóvá válik az államnyelven való tanulás. A nyelvhasználatot közvetlenül befolyásolja, meghatározza a dominánsan államnyelvi környezet, ezzel összefüggésben az aktív kétnyelvűség, gyakran a másodnyelv dominanciájával, az intenzív államnyelvi hatás, a beszédhelyzetnek megfelelő kódváltás. Vannak ugyan példái a kiegyensúlyozott, kölcsönös kétnyelvűségnek is, gyakoribb mégis az egyoldalúság, az aszimmetria: az, hogy a magyarok kétnyelvűek, a többségiek egynyelvűek. A másodnyelv dominanciája gyakran azzal is együtt jár, hogy a beszélő anyanyelvén nem tud írni-olvasni (ezt az oktatás nyelve határozza meg). A kétnyelvűségnek ez a felcserélő, instabil jellege vezet el a nyelvcserehez, mivel pedig a Kárpát-medencei magyarság számára a nyelv az azonosság meghatározó eleme, a nyelvcserevel kezdődik el az identitásváltás, az asszimiláció (Péntek 2007. 56–61). Ennek folytatása a nemzetiségben megmutatkozó bizonytalanság, majd – amennyiben a domináns környezet vallása is más – a vallási identitás feladása.

5. AZ ANYANYELVI SZOCIALIZÁCIÓ (CSALÁD, KÖZÖSSÉG, OKTATÁS) LEHETŐSÉGEI

Az az elsődleges szocializálódás, kultúrába és anyanyelvbe való belenevelődés, amelyet iskoláskor előtt csak a család és a szűkebb közösség biztosíthat, jelentős mértékben meghatározza a nyelvmegtar-

tás felnőttkori esélyeit. Vetési László, ismert erdélyi szórványkutató, ezt etnikai immunizálásnak nevezi, tudatos nevelési folyamatnak, és a következőképpen írja le: „az interetnikus és szórványkörnyezetben élő gyermekeket kicsi koruktól kezdve a többségtől leválasztó információkkal látják el. ...Egy egész sor jelkép, egy szimbólumrendszer, szókészlet és eszköztár kíséri ezt, melynek összegyűjtésével és (...) működésével még adósak vagyunk.”¹⁸ Az identitás, a nyelv megtartásának, az etnikai folyamatosság fenntartásának az is fontos feltétele, hogy legyen meg a lehetősége az áthagyományozásnak. A legfontosabb ilyen feltétel a nagycsalád, a nemzedékek, korosztályok természetes aránya, egyensúlya, és a kapcsolat is a nemzedékek között. A demográfiai adatok és a kutatások mind a helyi közösségek eloregedéséről számolnak be: nincs kinek áthagyományozni a nyelvet, a kultúrát.¹⁹ Városi környezetben pedig rendszerint éppen a nemzedékek között következik be a törés a tannyelv-választással, a párválasztással.

A nyelvörzésnél, a nyelv megtartásánál, a nyelvben való megmaradásnál azonban többről van szó: a nyelvközösség életképességéről, a közösség és minden egyes beszélő versenyképességéről. Ennek feltételeit jelentős mértékben az anyanyelvi oktatásnak kell biztosítania. A nyelv tekintetében ez nyelvi műveltséget, nyelvi kompetenciát jelent, kettősnyelvűséget, magas szintű, anyanyelv-domináns, hozzáadó két- és többnyelvűséget, a nyelvváltozatok és nyelvek közötti spontán kódváltás képességét. Minden régióban jelentős mértékben bővült mind a közoktatás, mind a felsőoktatás intézményrendszere: iskolák újultak meg vagy önállósodtak, új iskolák, felsőoktatási intézmények jöttek létre. Ezek azonban az anyanyelvel, az államnyelvel és egyéb idegen nyelvekkel kapcsolatos elvárásoknak nem képesek eleget tenni. A sokféle ok közül most előljáróban egyet említünk: az anyanyelvi nevelés szemléletét. Az oktatásban elsősorban a standard és a szaknyelvi regiszterek vannak jelen: eszközként is, oktatási tárgyként is. Az anyanyelvoktatásban sokkal természetesebbnek kellene lennie, és jelen kellene lennie a nyelv változatosságának, különösképpen a tanulók és az adott nyelvi környezet vernakuláris változatának. A változatosság elismerése és felismerése a kodifikált változat fontosságára is felhívna

---

18 Vetési 2001. 19.

19 Bodó 2009. 205.

a figyelmet, természetessé tenné a nyelven belüli folyamatos mozgást, a spontán kódváltást.

Nem hallgatható el az sem, hogy továbbra sem kielégítő a kisebbségi közösségek iskolázottsági és műveltségi színvonala, pedig elsősorban ettől függ az életképessége, a versenyképessége. Az oktatási rendszerben kétségtelenül meglévő korlátozáson²⁰ és hátrányos megkülönböztetésen kívül több más tényező is rontja az anyanyelvi oktatás esélyeit. Legtöbbször, teljesen indokoltan, a gyermeklétszám csökkenésében látják az oktatás legsúlyosabb gondját: leginkább ez teszi folyamatosan bizonytalanná iskolai osztályok vagy éppen iskolák fenntartását. De az oktatás eredményességével kapcsolatos statisztikák is a gyengülést tendenciáját mutatják, különösen Erdélyben. Ezekben a statisztikákban azonban nem is az a legaggasztóbb, hogy sorsdöntő vizsgákon évről évre csökken a jegyek általánosában kimutatható színvonal, hanem az, hogy véstesen polarizálódik az egyes iskolák teljesítménye: kiváló az eredményük a nem túl nagyszámú nagyvárosi elitiskoláknak, és egyre gyengébb a falusi iskoláké, a szakiskoláké, a lakótelepieké stb. És ez amiatt van így, mert Romániában az oktatási rendszer egésze, a magyar is, jelentős mértékben szegregált: szegregálja a hátrányos helyzetűeket. Az integrált oktatás szinte teljes hiánya közvetlenül összefügg a társadalom nagyfokú polarizálódásával, a társadalmi olló folyamatos nyílásával. Az oktatás versenyképességének egyik legközvetlenebb mutatója a korai iskolaelhagyók aránya, azoké a gyermekeké, akik már a kötelező oktatás korhatára előtt abbahagyják a tanulást, vagy pedig be sem kerülnek az oktatásba. Az EUROSTAT statisztikái szerint 2017-ben a Kárpát-medence uniós országai közül Romániában volt a legnagyobb a korai iskolaelhagyók aránya (18,1%, közel 400 ezer tanuló, a kontinensen is egyike a legnagyobbaknak), Szlovákia és Magyarország a középszinthez áll közel (9,3, ill. 12,5%), Horvátország és Szlovénia pedig az alacsonyabb arányúak élvonalához tartozik (4,3, ill. 3,1%-kal). Nincs okunk azt feltételezni, hogy ezekben az országstatisztikákban a többségiekétől lényegesen jobbak volnának a magyar oktatás mutatói: a magyar oktatásban is jelentős a tanulók lemorzsolódása, a tehetséges gyerekek elkallódása.

---

20 Napjainkban ennek legkirívóbb példája Ukrajna nyelvoktatás-politikája.

Az oktatás polarizáló, szegregáló rendszerén kívül régióként eltérő mértékben és különböző módon mutatkoznak meg a pedagógusokkal kapcsolatos gondok: a pálya alacsony presztízse, fontos szaktárgyak esetében a tanárok elöregedése, képzés nélküliek alkalmazása különösen a falusi iskolákban, a pedagógusképzés gyengeségei. Ezen sokat rontott a pedagógusképzés integrálása a felsőoktatás bolognai rendszerébe. Mindezek miatt a pedagógus személyiségében ritkán teljesül az a három alapvető elvárás, amely meghatározóvá tehetné az oktatás-nevelés folyamatában: az alkalmasság, a kiváló szakmai és pszichopedagógiai felkészültség és az elkötelezettség.

6. A NYELV SPONTÁN MOZGÁSA ÉS A TUDATOS NYELVALAKÍTÁS

Három évtizede már, hogy összehangolt szociolingvisztikai, élőnyelvi kutatások folynak a magyar nyelv és a nyelvváltozatok jelenkori helyzetéről és mozgásáról, adatbázisok is létrejöttek és bővülnek közös erőfeszítéssel. Annak is már közel húsz éve, hogy akadémiai háttérrel létrejöttek és fokozatosan együttműködő hálózattá kapcsolódtak az egyes régiók magyar nyelvi kutatóállomásai.²¹ A vizsgálatoknak az előbbieken részletesebben kifejtett fontosabb megállapításai összegzéseként a következőket állapíthatjuk meg:

(1) A magyar nyelv *jogilag alacsonyabb, de* – Ukrainát kivéve – *javuló státusú* minden környező országban; *presztízse* némileg *emelkedett*; továbbra is ellentmondás van a belső megítélésben: szimbolikusan magas, a nyelvválasztásban alacsony. Az alárendelt jogi státus és a lingvicizmus, a többségiek magyarellenessége fenntartja az államnyelv dominanciáját, folyamatosan jelenlevő nyomásként a természetesnél nagyobb arányú és gyorsabb ütemű nyelvcsere és asszimilációt.

(2) A nyelvnek és a helyi nyelvváltozatnak egyaránt fontos, domináns szerepe van a beszélők és helyi közösségek identitásában. Ugyanakkor a régiók többségében folyamatosan gyengül a nyelvközösség kohéziója, a társadalmi megosztottság mélyülésével a belső diffúzió jelei mutatkoznak. Ezeket a kisebbség politikai képviselője saját megosztottsága miatt nem képes ellensúlyozni.

---

21 Ennek első évtizedéről lásd Benő–Péntek (szerk.) 2011.

(3) A kétnyelvű környezet velejárója a *kontaktusváltozat*: kontaktusjelenségek és sajátos kétnyelvűség-típusok jellemzik, jellegének és mozgási irányának jelentős meghatározója a hatékony kétnyelvű oktatás hiánya.

(4) A múlttal és a jelennel, magával a peremléttel is összefügg *a nyelvjárások* nagyobb, *a köznyelv* kisebb mérvű jelenléte, a fokozott *nyelvjárásiasság*.

(5) Továbbra is jellemzője a helyzetnek fontos *szaknyelvi regiszterek* és a *hivatali, közigazgatási nyelv* leépültsége (a nyelvi hiány) és az ezen a szinten nagyon zavaró elkülönültség.

(6) A globalizálódás a nyelvhasználatot is befolyásolja, az egész térségben átértékelődött az idegen nyelvek, a világnyelvek korábbi jelenléte, szerepe. Ennek velejárója az orosz, a francia regressziója, az angol, a német expanziója (régióként különböző múlttal és kulturális háttérrel).

(7) Lehet szerencsés véletlen is, hogy a Kárpát-medencében egyszerre következett be az a nyelvi szabadság, amely a politikai változásnak köszönhető, és az, amelyet a technikának. Elektronikus, digitális dimenziójában, halmazállapotában a magyar nyelv is bekerült a kibetérbe, abba a határtalan, metaforikus térbe, amelyet a számítógép-rendszerek és -hálózatok alkotnak, és amelyben elektronikus adatok tárolódnak, amelyben folyamatos az online adatforgalom, valamint a kommunikáció.²² Ebből a külső régiók magyar nyelvközösségei sem maradtak ki, és nem maradtak le az anyaországtól. Ebben már benne van a nyelvi kommunikáció határtalansága, és annak lehetősége is, hogy a nyelvi korpuszt és a nyelvhasználatot is megszabadítsuk a korábbi határok által kialakított korlátoktól. Azt viszont lehetetlen előre látni, milyen lesz ennek a kommunikációnak a hatása magára a nyelvre, és milyen a nyelvközösségre, a régiókra, az őshonosságra és az otthonosságra. Ma leginkább a nemzedéki megosztottságot tapasztalhatjuk. De olyat is, hogy ebben a nyelvi világban elkülönül egymástól az „offline” és az „online” identitás.

A külső régiók magyar beszélői ezekkel a jellemzőkkel épültek be, épülnek be a közösségbe, akadálytalanná vált, azonos mintákat követő

---

22 Az elektronikus kommunikációban elsősorban a nyelv írott változatai használatosak, valamint a köztés, ún. írott beszélt nyelv. A kérdés egészének áttekintésére lásd Prószéky 2017.

magyar–magyar kommunikációba. Ennek a magyar nyelv egészére hatása volt és hatása van: fokozódott a változatosság, folyamatosan ez egyre inkább elfogadottabbá tette a regionális változatokat, többé-kevésbé a kontaktusváltozatokat és a kontaktusjelenségeket is; általában is fontosabbakká váltak a nyelv szimbolikus funkciói, de a gazdasági értéke is. Általánosabb európai és globális kontextusban kiterjed a két- és többnyelvűség, ám a világnyelvekkel szemben a magyar egészében is védekező helyzetbe került.

A helyzetre és a folyamatokra irányuló kutatások résztvevőit az is folyamatosan foglalkoztatta: milyen szerepe lehet a tudatos nyelvalkításnak, nyelvi tervezésnek, nyelvstratégiának a spontán folyamatok befolyásolásában? Ennek nyilvánvalóan arra kell irányulnia, hogy minél kedvezőbbek legyenek a feltételei az anyanyelv használatának, perspektivikusan pedig a megtartásának, a nyelvközösség versenyképességének. Ezeket a feltételeket a következőképpen határozhatjuk meg:

(1) Magukban a beszélőkben, a közösségekben legyen meg a tudatos szándék és akarat, hogy meg akarjanak maradni a magyar nyelvben és magyar identitásukban.

(2) Legyenek meg a jogi, politikai, nyelvkörnyezeti feltételei a nyelvválasztásnak, illetve az anyanyelv szabad, teljes körű használatának, beleértve ebbe a kívánatos kétnyelvűség anyanyelv-dominanciájú, hozzáadó (additív) jellegét, valamint azokat a nyelvi regisztereket, amelyek sérültek az elmúlt évtizedekben. A beszélőknek minden támogatást meg kell adni ahhoz, hogy ismerjék nyelvi, nyelvhasználati jogaikat, hogy éljenek, élhessenek velük, és legyenek érzékenyek minden korlátozásra vagy hátrányos megkülönböztetésre.

(3) Legyenek meg a feltételei, forrásai és eszközei annak, hogy a beszélők folyamatosan gazdagíthassák anyanyelvi műveltségüket, birtokába juthassanak nyelvük főváltozatainak; legyen meg a lehetőségük a nyelv áthagyományozására nem csupán a családban, hanem a teljes körű intézményes oktatásban is.

(4) Elengedhetetlen, hogy a magyar köznyelv minden további korszerűsítése, szabályozása, a szaknyelvek bővítése és anyanyelvűsítése a magyar nyelv egészében történjék, mindig tekintettel a külső régiók nyelvi változataira; ilyen értelemben kellő szakmai egyetértésben folytatni kell a Kárpát-medencei magyar nyelvi tervezés legfontosabb

programját, a határtalanítást. A nyelvi otthonosságot, a használt nyelvváltozat által is kifejezett közösségi szolidaritást csak a vernakulárisok (nyelvjárások, helyi változatok) használata biztosíthatja; ennek megfelelően a regionális és kétnyelvű változatok beszélőit is elsősorban bátorítani kell arra, hogy használják anyanyelvüket, beleértve a helyi változatot, és tartózkodni kell attól, hogy bárki is megbélyegezze e változatok beszélőit.

(5) Minden eszközzel javítani kell a magyar nyelv presztízsét, külső megítélését.

Ezeknek a feltételeknek a megvalósítása messze meghaladja a szakmai kompetenciákat és lehetőségeket. Ehhez föltétlenül szükség van az érintett szakpolitika, tudománypolitika és közpolitika összehangolására a kompetens szakemberek részvételével.

SZAKIRODALOM

ANONYMUS AND MASTER ROGER

2010 Anonymus and Master Roger. Anonymi Bele Regis Notarii GESTA HUNGARORUM – Anonymus, Notary of King Béla THE DEEDS OF THE HUNGARIANS (Edited, translated and annotated by Martyn Rady and László Veszprémy). Magistri Rogerii EPISTOLA IN MISERABILE CARMEN SUPER DESTRUCTIONE REGNI HUNGARIE PER TARTAROS FACTA – Master Roger’s EPISTLE TO THE SORROWFUL LAMENT UPON THE DESTRUCTION OF THE KINGDOM OF HUNGARY BY THE TATARS (Translated and annotated by János M. Bak and Martyn Rady). Budapest–New York, Central European University Press.

BÁRDI NÁNDOR – FEDINEC CSILLA – SZARKA LÁSZLÓ (szerk.)

2008 *Kisebbségi magyar közösségek a 20. században*. Budapest, Gondolat Kiadó – MTA Kisebbségkutató Intézete.

BARTOS-ELEKES ZSOMBOR

2011 Románia földrajzi nevei. In Benedek József (szerk.): *Románia. Tér, gazdaság, társadalom*. Kolozsvár, Nemzeti Kisebbségkutató Intézet – Kriterion, 481–500.

BENŐ ATTILA – PÉNTÉK JÁNOS

2016 Hungarians in Transylvania: Language policy and mainstream language ideologies in Romania. In *Sociolinguistic Transition in Former Eastern Bloc Countries. Two Decades after the Regime Change. Series: Prague Papers on Language, Society and Interaction / Prager Arbeiten zur Sprache, Gesellschaft und Interaktion*. Ed. by Marian Sloboda, Petteri Laihonon and Anastassia Zabrodskaja. Peter Lang International Academic Publishers, 185–205.

- BENŐ ATTILA – PÉNTEK JÁNOS (szerk.)
2011 *A Termini Magyar Nyelvi Kutatóhálózat tíz éve. Tanulmányok, beszámolók, kutatási programok.* Kolozsvár, Gramma Nyelvi Iroda – Dunaszerdahely, Szabó T. Attila Nyelvi Intézet.
- BODÓ BARNA
2009 *Szórvány és nyelvhátár.* Budapest, Lucidus Kiadó.
- CSERNICSKÓ ISTVÁN
1998 *A magyar nyelv Ukrajnában (Kárpátalján).* Budapest, Osiris Kiadó és MTA Kisebbségkutató Műhely.
- DEME LÁSZLÓ
1993 Standard, regionalitás, provincialitás. In Bolla Kálmán (szerk.): *A köznyelviség problémái a magyarban.* Budapest, Egyetemi Fonetikai Füzetek 8. 65–71.
- FANCSALY ÉVA – GÜTI ERIKA – KONTRA MIKLÓS – MOLNÁR LJUBIC MÓNKA – OSZKÓ BEATRIX – SIKLÓSI BEÁTA – ZAGAR SZENTESI ORSOLYA
2016 *A magyar nyelv Horvátországban.* Budapest–Eszék, Gondolat Kiadó – Media Hungarica Művelődési és Tájékoztatási Intézet.
- FÓRIS-FERENCZI RITA – PÉNTEK JÁNOS
2015 Hungarian Public Education in Romania, with Particular Attention to the Language(s) of Instruction. In *21st Century Hungarian Language Survival in Transylvania.* Ed. by Judith Kesserú Némethy. Helena History Press, 139–189.
- GÖNCZ LAJOS
1999 *A magyar nyelv Jugoszláviában (Vajdaságban).* Budapest–Újvidék, Osiris Kiadó – Fórum Könyvkiadó – MTA Kisebbségkutató Műhely.
- KAPITÁNY BALÁZS
2015 Külhoni magyar közösségek. In *Demográfiai portré 2015.* Budapest, KSH Népeségutományi Kutatóintézet.
- KISS JENŐ
1993 Köznyelv és regionális nyelvváltozatok. In Bolla Kálmán (szerk.): *A köznyelviség problémái a magyarban.* Budapest, Egyetemi Fonetikai Füzetek 8. 11–16.
2017 A nyelvjárások. In Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.): *A magyar nyelv jelene és jövője.* Budapest, Gondolat Kiadó, 199–221.
- KOCSIS KÁROLY – KOCSIS-HODOSI ESZTER
1998 *Ethnic Geography of the Hungarian Minorities in the Carpathian Basin.* Budapest, Geographical Research Institute – Minority Studies Programme.
- KONTRA MIKLÓS – SALY NOÉMI (szerk.)
1998 *Nyelvmentés vagy nyelvárulás? Vita a határon túli magyar nyelvhasználatról.* Budapest, Osiris Kiadó.
- LANSTYÁK ISTVÁN
2000 *A magyar nyelv Szlovákiában.* Budapest–Pozsony, Osiris Kiadó – Kalligram Könyvkiadó – MTA Kisebbségkutató Műhely.

PÉNTEK JÁNOS

- 2008a A magyar nyelv erdélyi helyzete és perspektívái. In Fedinec Csilla (szerk.): *Értékek, dimenziók a magyarságkutatásban*. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottság, 136–152.
- 2008b Hungarian Language in the Carpathian Basin: Status and Perspectives. In *Eurasian Studies Yearbook* (Bloomington, Indiana) 80. 71–88.
- 2010 Változatok és változások a mai magyar nyelvben. *Magyar Nyelv*, 106. évf. 1. szám, 14–23.
- 2013 Változások a változatosságban. A nyelvváltozatok és beszélőik az „átmenetek” korában. In Tóth Szergej (szerk.): *Társadalmi változások – nyelvi változások. Alkalmazott nyelvészeti kutatások a Kárpát-medencében. A XXII. MANYE Kongresszus előadásai. Szeged, 2012. április 12–14. (A MANYE Kongresszusok előadásai 9.)* Budapest–Szeged, MANYE – Szegedi Egyetemi Kiadó Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó, 25–31.
- 2017 A külső régiók. In Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.): *A magyar nyelv jelene és jövője*. Budapest, Gondolat Kiadó, 179–198.

PÉNTEK JÁNOS – BENŐ ATTILA

- 2019 *A magyar nyelv Romániában (Erdélyben)*. Megjelenés alatt.

PRÓSZÉKY GÁBOR

- 2017 A számítógép, az elektronikus kommunikáció és az internet hatása. In Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.): *A magyar nyelv jelene és jövője*. Budapest, Gondolat Kiadó, 321–335.

SZÉPFALUSI ISTVÁN – VÖRÖS OTTÓ – BEREKSZÁSZI ANIKÓ – KONTRA MIKLÓS

- 2012 *A magyar nyelv Ausztriában és Szlovéniában*. Budapest–Alsóőr–Lendva, Gondolat Kiadó – Imre Samu Nyelvi Intézet – Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet.

SZILÁGYI N. SÁNDOR

- 2005 Asszimilációs folyamatok a romániai magyarság körében. In Péntek János – Benő Attila (szerk.): *Nyelvi jogi környezet és nyelvhasználat*. Kolozsvár, A Szabó T. Attila Nyelvi Intézet Kiadványai 2. Anyanyelv-ápolók Erdélyi Szövetsége, 24–94.

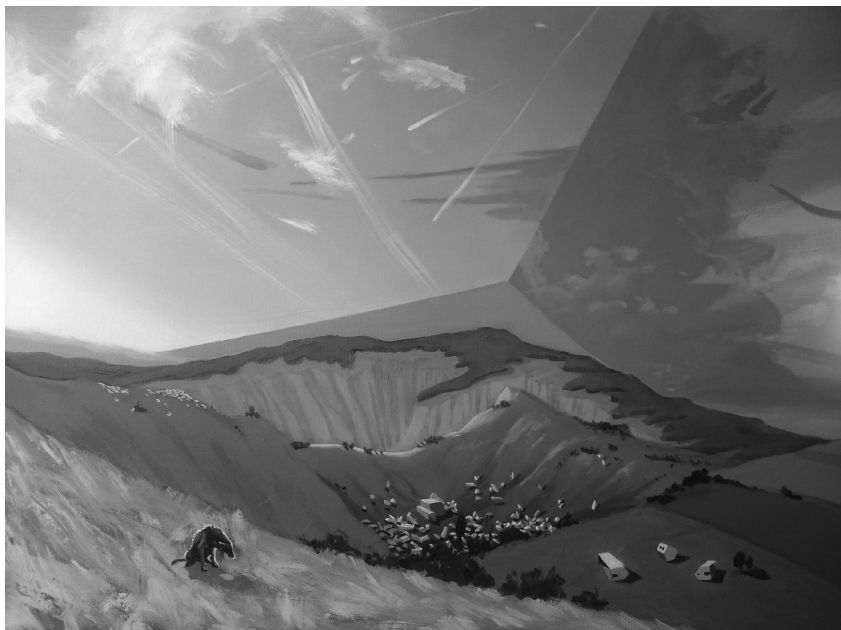
- 2008 A magyar nyelv a Magyarországgal szomszédos országokban. In Fedinec Csilla (szerk.): *Értékek, dimenziók a magyarságkutatásban*. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottság, 105–117.

TOLCSVAI NAGY GÁBOR

- 1998 *A nyelvi norma*. Nyelvtudományi Értekezések 144. sz. Budapest, Akadémiai Kiadó.

- 2014 A magyar nyelvi térség és régiói az ezredfordulón. In Fazakas Emese – Juhász Dezső – T. Szabó Csilla – Terbe Erika – Zsemlyei Borbála (szerk.): *Tér, idő, társadalom és kultúra metszéspontjai a magyar nyelvben. A 7. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus két szimpóziumának előadásai. Kolozsvár, 2011. augusztus 22–27.* Budapest–Kolozsvár, ELTE Magyar

- Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai, Dialektológiai Tanszék, Nemzetközi Magyaraságtudományi Társaság, 187–198.
- TOLCSVAI NAGY GÁBOR (szerk.)
2017 *A magyar nyelv jelene és jövője*. Budapest, Gondolat Kiadó.
- TÓTH PÁL PÉTER
2017 Népesedési viszonyok. In Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.): *A magyar nyelv jelene és jövője*. Budapest, Gondolat Kiadó, 109–136.
- VETESI LÁSZLÓ
2001 *Juhaimnak maradéka. Anyanyelv, egyház, peremvilág: sorskérdések a nyelvhatáron*. Ariadné Könyvek, Kolozsvár, Komp-Press Kiadó.
- VÖRÖS FERENC
2019 Kárpát-medencei névpolitikai seregszámla. In Vörös Ferenc (szerk.): *Nevek a nyelvpolitikai küzdőtérben. A 2019. június 8-i révkomáromi névföldrajzi tanácskozás előadásai*. Szombathely, Savaria University Press, 9–52.
- WACHA IMRE
1992 A nyelvi rétegződés kérdései. In Kemény Gábor (szerk.): *Normatudat – nyelvi norma: Linguistica Series A, Studia et dissertationes 8*. Budapest, MTA Nyelvtudományi Intézet, 49–105.

Ciklus, 2019

Dr. Kiss László

A KOLERA HUNYAD VÁRMEGYÉBEN, 1831-BEN

– *Lugosi Fodor András megyei főorvos elfelejtett irata a koleráról* –

Az első nagy kolerajárvány 190. évfordulójáról emlékezünk meg 2021-ben. A századik évforduló évében Pataki Jenő feldolgozta az erdélyi kolera történetét¹. Ebben írja: „*Július közepe táján Hunyad megyében s Szászvárosszéken² a gyilkos kór jelentkezett. Csakhamar utána következett Brassó, Kóhalomszék, Felső-Fejér megye, Bardóc-szék, Fogarasvidék.*” Sajnos nemcsak Pataki, de más orvostörténész figyelmét is elkerülte, hogy a Hunyad vármegyei kolera lefolyását a legilletékesebb személy, a megye főorvosa, fizikusa, Lugosi Fodor András feldolgozta, és ki is nyomtatta 1832-ben. A kolera-centenárium ürügyén nem csak Pataki nyúlt a tollhoz. A sajnós fiatalon elhunyt, tehetséges orvostörténész, Bálint Nagy István (1893–1931) is megírta az 1831-es járvány történetét, összpontosítva az akkor használatos gyógymódokra³. Irodalomjegyzéke ábécérendben feltünteti a kolera idején megjelentetett kiadványok címeit. Az „F” betűnél szerepel Lugosi Fodor András „*Leírása azon járvány cholera nyavalyának, a melyly tek. ns. Hunyad vármegyében 1831. esztendő Julius 27-én ütött ki*” című, Pesten 1832-ben kiadott könyve.

Bálint Nagy István egy másik munkája, a könyv alakban 1928-ban kiadott *Kolerajárványok Csanád vármegyében* című monográfiája – címe ellenére – az egész országra vonatkozóan tartalmaz értékes orvostörténeti adatokat. Tőle tudjuk, hogy a járvány lezajlása után, 1832. március 6-án Lenhossék Mihály országos főorvos rendeletet adott ki, amely szerint „*minden orvos köteles megfigyelését záros határidőn belül a Helytartótanáccsal közölni, melyből a pesti egyetem orvosi kara a lefolyt*

---

1 Pataki Jenő: Az erdélyi kolera 100 éves évfordulója. In *Orvosi Szemle*, 4, 1931, 12. sz., 404–407.

2 Az idő tájt a Hunyad vármegyében található Szászváros (ma: Orăștie) székhelye volt a 435 km² területű, kb. 22 000 lakosú Szászváros-széknek. (Pallas Nagy Lexikona XV. kötet, 1897, 454.)

3 Bálint Nagy István: Az első cholerajárvány története és gyógymódja. In *Orvosi Hetilap*, 1931, 51., 52. sz., 1217–1219, 1233–1235.

kolera történetét fogja elkészíttetni".⁴ (Nem készült el.) Nem tudjuk, mennyire ösztönözhetette Lugosi Fodort a „másik magyar haza” protomedikusának felhívása. Azt viszont tudjuk, hogy könyvének előszavát a megyeszékhelyen, Déván 1832. június 27-én keltezte. Művét „nemes Hunyad Vármegye nagyrdemű administratorának⁵ méltóságos felső szilvási Noptsa⁶ László úrnak” ajánlotta. Ajánlásában köszönetet mond Noptsának, aki mint „Egéségi Főbb Biztos” segítette Lugosi főorvosi munkáját, együtt látogatva meg a kolerás betegeket is.

Könyve előszavában a főorvos bemutatja az addig magyar földön ismeretlen „*cholera nyavalyát*”. Hangsúlyozza, hogy mivel a kór „*mi úton és módon lehető elterjedésének természete esmérletlen vala*”, a kezdeti járványellenes intézkedéseket (vesztegzár) kétkedve fogadták a megyében. Sokan „*kikoholt politicus Cholerának*” tartották.⁷ A valóság azonban hamar megmutatkozott: A kolera „*tudtom szerint Nemes Hazánkban [értsd: Erdélyben – dr. K. L.], és pedig először is Nemes Megyénkben, Nagy-Rápolton [ma: Rapoltu Mare – dr. K. L.] ütött ki.*” Ő lehetett tehát az első, aki „megismerkedhetett” az új nyavalyával. Ezért kötelességének érzi, hogy „*Országunk Főbb Kormányzója... báró Josika (!) János*⁸... *Octob. 15-én 12,885 Szám alatt költ Praesidialis meghagyó rendelete következésül mindeneket feljegyezve*” leírja a kolerával szerzett tapasztalatait. Tisztában van azzal, hogy Bugát Pál és Schedel Ferenc szerkesztésében Pesten megjelenő *Orvosi Tár* havilapban 17, a Főkörmányszék⁹ által 6 „észrevétel, utasítás” jelent meg a nyavalyában követendő orvosi lépésekről. E bőség inkább zavaró, mint segítő, ezért „*azokat elmellőzve egyenesen tulajdon észrevételeim tiszta leírásába fogok*”.

A könyv első fejezete *Leírása a Járvány Cholerának* címet viseli. Érdemes felfigyelni a címre, hiszen a koleratörténettel foglalkozó orvostörténészek tudják, hogy az 1831-es kolerajárvány egyik legtöbb

4 Bálint Nagy István: *Kolerajárványok Csanád vármegyében*. Makó, 1928, kiadja Csanád-Arad-Torontál vármegye közönsége, 17–18.

5 Vagyis a megyében a főispáni funkciót 1831-ben a főispán-helyettes, az adminisztrátor látta el – lásd Jókai *A kőszívű ember fiai* című regényének Rideghváry Bence alakját.

6 Báró Noptsa/Nopcsa László Jókai *Szegény gazdagok* című regényében a Fatia Negra modellje.

7 Nem akarom erőltetni a hasonlatot, de gondoljunk 2020 januárjára, a koronavírusról hallott/olvasott hírek európai „könnyed” fogadtatására.

8 Báró Jósika János (? – 1843), 1822-től a főkörmányszék elnöke.

9 Főkörmányszék (Gubernium) – Erdély központi igazgatási szerve (a magyarországi helytartótanácshoz hasonló szerv).

vitát kiváltó kérdése az volt: ragályos-e (fertőző-e, járványos-e), vagy sem a kolera? Lugosi Fodor jól ismerte az *Orvosi Tár* hasábjain (is) zajló diskurzust, melyben a szerkesztő, Schedel a „ragályelleneseknek”, a pesti koleraházak igazgatója, Pólya József pedig a „ragály híveinek” volt a szócsöve.¹⁰ Lugosi Fodor is megkülönbözteti a kolera „népenes (epidemicus)”¹¹ és „járványos (sporadicus)” formáit. Az előbbit így határozza meg: „minden helységet minden különbség nélkül meglep”. A sporadicus formáról azt írja, hogy „tsak valamely környékben vagy helységben uralkodik” – nos, erre a „sporadicus” (szórványosan, itt-ott előforduló) kifejezés nem megfelelő, ezen forma jelzője az „endemicus” (valahol honos) és endémiának¹² nevezzük.

Következik a „jelenetek” (szimptómák) leírása. Ebből idézünk: „Middön első nap a betegeket megtekinteni kimentem, mindenikét udvarán vagy kertjében hasra, gyomrok égedelme végett, feküve találtam – szomjok ilyenkor kiolthatatlan.” Ez utóbbit „savanyított ugorka” levével enyhítették, ám e lé hányást váltott ki. Ezt követte a „kezeknek, láboknak görtsös egybehúzódása.” Érdekes észrevételt tett a kolera egyik fő tünetéről, a hasmenésről, melyet néha „hasmenet”-nek nevez. „A hasürület [értsd: a széklet] fejr és olly tiszta, hogy ha a bémázolt lepedő, ing vagy lábravaló megvizsgáltatott, azon a nedvességnél egyebet látni nem lehetett.”

Leírja néhány betege kóresetét is (kazuisztikáját), főleg azért, hogy ezekkel indokolja végkövetkeztetését a kolera lefolyását illetően: „Én részemről tökéletesen meg vagyok győződve, hogy a Cholera nyavalya nem olly öldöklő, mint képzelteik... nagyobb része az illy betegeknak azért holt el, mivel diaetai¹³ hibákat követtek el...”, pl. hideg vizet vagy alkoholt ittak, friss és/vagy éretlen gyümölcsöt, „török búzát” (kukoricát) ettek.

Állást foglal abban a kérdésben is: „Természetére nézve vallyon ragadó-e?” Megtörtént, hogy a betegek „hányataikba, hasüreleteikbe” lépett vagy a beteg „üterét” tapintva, a beteg lehányta őt. Nemegyszer

---

10 Kiss László: Diskurzus a kolera ragályosságáról az Orvosi Tárban – hatása a Semmelweis-tan elfogadására. In *Orvosi Hetilap*, 2020 – közlésre elfogadva március 30-án.

11 A szó alapja a görög „démosz”, azaz „nép” szó, vagyis az epidémia „nép között terjedő”, Lugosi szóhasználatával népenest jelent.

12 A teljesség kedvéért jegyezzük meg, hogy az 1831-es kolerára – és a most zajló koronajárványra – használható a „pandémia” (világjárvány) elnevezés is.

13 Ez nemcsak étrendi, hanem életviteli, életmódbeli hibát is jelentett – pl. nem évszaknak megfelelő öltözet stb.

ő kezdte a beteg bőrét „dörgölni” – példát mutatva így a hozzátartozóknak a segítségnyújtásra –, vagyis igencsak megérintette a beteget. Ezek ellenére „hamar meggyőződtem a felől, hogy ezen nyavalya nem mindenekre nézve ragályos természetű... hanem olly járvány, mint akármí más népenes betegségek p. o. a hólyagos charlát,¹⁴ veres himlők, vérhas, nátha.” Hogy tehát valaki ezen nyavalyát elkaphassa, arra „a testben elfogadható gerjnek is kelletik lennie, és testi elrendelésnek...” Ha jól értelmezzük Lugosi szavait: a levegőben van a gerj (miazma), a beteg testében pedig fogékonyság a betegségre – ma úgy fogalmaznánk: nincs védettsége (immunitása) a szóban forgó „gerj” (kórokozó) ellen. Jómaga eleinte „véd-szer”-ként „chlor olvasztmányt” hordott magával, de ez állandóan köhögésre ingerelte, így a klórt félretette, és csak a „szokott diaetával” védekezett. Végül is, saját tapasztalataira támaszkodva, így sommázza véleményét a „ragadósságról”:

„...megmásolhatatlannak állítom... hogy a cholera hathatós reánk befolyó ereje, jóllehet a Légben vagyon, valamint a himlőé, az mindenkor legelőször az illy fertézzettel (Miasma) elkészült Lég csipőssége a bélehelet által oltódik belénk.” Ugyanakkor elfogadhatónak tartja, hogy a kolera nemcsak a levegő (lég) útján, hanem más módon is terjedhet. „Talán nem lett volna hiba azt [értsd: a kolerát] egynéhány megítéltetett rabokba hányat, hasürület, és izzadtságból oltani, melly próbatétel megbizonyítaná, mit lehessen felőle ítélni.” (Mi viszont ne ítélkezzünk elhamarkodottan a 21. századi orvostikai normák ismeretében ezen antihumánus ötlet felett, inkább lássuk meg Lugosi Fodor korát megelőző gondolkodásmenetét egy kór terjedési módját illetően.)

Az eddig elmondottak ismeretében nem meglepő, hogy a következő, *A Cholera okairól* című fejezet ezzel az állítással indul: „Főbb okául a légnak egy általunk még eddig esméretlen ártalmas részekkel megterhelt... kigőzölgését¹⁵ tarthattuk.” A fő okon kívül „előkészítő ok” lehet a megerőltető munka, romlott étel/ital, éretlen gyümölcs, éhezés, dorbékolás és a „bú, bánat, boszszúság, elcsüggedés, félsz.” „Gerjesztő ok” lehet a hirtelen időváltozás, megfázás, a már említett „rossz” étel/ital. A megye főorvosaként, Hunyad megyében „ezen nyavalya elkészítő s kivált gerjesztő okául, a köznépek, a közelebb elmúlt télen, a gabona szűke

14 Valószínűleg elírás, a hólyagos himlőről lehet szó (a skarlát nem okoz hólyagokat, hanem vörös, azaz skarlát kiütéseket.)

15 A kigőzölgés görög neve a „miasma”.

miatt származott szükségét tartom.” Ráadásul rövid farsang után hamar jött a „húsvéti böjt”.

Nézzük ezek után, mit ír Lugosi Fodor *A Cholera orvoslásáról* című terjedelmes fejezetben! Bevezetőként jelzi, hogy „a józan okosság javallattját” igyekezett követni és kezdetben „a környülállásokhoz, jelenetekhez alkalmaztatott orvoslásra” – mai nyelvre lefordítva: tüneti kezelésre – törekedett. Mivel e fejezet megértéséhez orvosi és/vagy gyógyszerési ismeretek szükségesek, mellőzzük a részleteket, és csak a laikus által is érthető, logikusnak tűnő módokat említjük. A legtöbb fertőző kór esetében (ma is) a gyógymódok két nagy csoportja használatos: a külső, illetve a belső kezelés. A külső, azaz bőrre alkalmazott módok közt nem szorulnak magyarázatra a borogatások, kenőcsök, dörgölő szerek, melegített téglák. Ezekről a nagy folyadékvesztéstől (hasmenés, hányás) „kiszáradt”, lelassult vérkeringésű, hideg test felélénkülését remélték. Kevésbé logikus a külső orvoslás másik módja, amely főleg a betegség kezdetén érvágással, „vér szipók”, azaz piócák, illetve hólyaghúzóok bőrre helyezésével próbálta „megmozgatni” a beteg vérkeringését. Fodor hamar rájött azonban, hogy e „gyógymód” inkább árt – tovább fokozza a folyadékvesztést –, ezért csak ritkán alkalmazta. Hitt azonban a „dörgölés” hasznában, ezért a következő szer elkészítését és kéznél tartását ajánlotta minden háztartás számára. „Fél kupa¹⁶ seprő pálinka”, ugyanannyi borecet, „mustárliszt”,¹⁷ 25 paprika és 6 fokhagyma – ez utóbbiak összetörve kerülnek a folyadékba, melyet 8 napig hagynak „érelődni”. Mint fentebb láttuk, doktorunk gyakran maga kezdte el a dörgölést – példát mutatva és bátorságot öntve a beteg hozzátartozóiba.

A belső orvosláshoz a következő szereket használta: „Higány (*Calomel*), *Mákony*, annak *Zsidenham* szerint való hígítása, *Camphor*, *Hántató Hashajtók*, *Fodormenta*¹⁸ *olaj*, *Théak*, *China*, *Só*, *Bors* és *Fodormenta víz*,

---

16 Úrmérték: egy kupa az 1,41 liter (Bogdán István: *Régi magyar mértékek*. Bp., 1987, Gondolat, 27. o.)

17 Mustár, mustárfű gyógynövény. Magját sajtolás után szétmorzsolva ecettel vagy besűritett musttal – ezért lett a neve: mustár – keverik. Rozsliszttel keverve péppé alakítják – a bőrre kötve hathatós hólyaghúzó. *Pallas Nagy Lexikona*, XII. kötet, 865. o.

18 Fodormenta (*Mentha crispa* L.): gyógynövény, levelei illóolajat, mentolt tartalmaznak. Szélhajtó, izzasztó, görcsellenes tulajdonságai miatt a kamillához hasonlóan tea, borogatás, beöntés formájában alkalmazták (*Pallas Nagy Lexikona*, XII. kötet, 1896, 514–515. o.)

Hoffman cseppjei.” Nézzük tehát sorjában! A cseppfolyós, ezüstfehér fém, a higanyt (kénesöt) ősidők óta használták hashajtóként. Leggyakrabban a klórral alkotott vegyületét, a „calomelt” (mercurochlorid) használták, amely fehér, vízben oldhatatlan por volt, speciális mozsárban kellett finomra törni. Fodornak nem volt ilyen mozsara, ezért (is) csak ritkán adott betegének kalomelt.

Ha adott, akkor viszont többnyire mákonnyal keverte. A mákony – ismertebb nevén az ópium – a mák éretlen termésének bemetszésével nyert tejnedv. Fájdalomcsillapító, bélmozgást csökkentő hatása miatt szintén régóta használatos szer. Ismertté leginkább a híres angol orvos, Thomas Sydenham (1624–1689) – őt nevezi Fodor „Zsidenham”-nak – által vált, akinek „sáfrányos ópiumtinktúráját” szerte a világon használták. „*A mákony festvénye (Tinctura) elegyítetekbe mindig vétegett*” – írja Fodor. Sydenham is használta a Fodor által „china”-nak nevezett vörös kínakerget, egy dél-amerikai fa kérgét, amely igen keserű ízű gyógyhatású anyagot (alkaloidát) tartalmaz. Fájdalomcsillapítóként használták a kolerás beteg hasfájdalmainak enyhítésére.

Növényi eredetű a „*camphor*” (kámfor) is – a *Cinnamomum camphora* fa illóolaja – szeszes oldatának cseppjeit „*szíverősítőként*” használták.¹⁹ Ugyancsak cseppek formájában alkalmazták a német doktor, Friedrich Hoffmann (1660–1742) által bevezetett fájdalomcsillapítót is.²⁰ A többi, Fodor által felsorolt, „*belsőleg*” alkalmazott szer – tea, só, bors, fodormenta – nem igényel különösebb magyarázatot. Érdeemes megállnunk azonban egy szernél, melyet Fodor nem említ a felsorolásban, viszont később részletesen tárgyalja a vele szerzett tapasztalatait. Ez a szer a „*Dr. Leo Úr Vismut pora*”.

Mint ismeretes, a kolera Galícia (ma: Délkelet-Lengyelország) felől tört be Magyarországra, így a lengyel orvosok korábban „ismerkedhettek” meg az új nyavalyával. Tapasztalataikat közzé is tették. A magyarországi helytartótanács is erre támaszkodva, mindjárt a járvány elején „*közli a galíciai orvosok tapasztalatait és gyógymódjait, így egy bizonyos Leó, varsói katonai kórház orvosának gyógymódját is, ki a bismutot (Magisterium Bismuthi) olyan nagy adagban alkalmazta, hogy sokan ettől*

19 Később majd *Svejk*, a *derék katona* által használt, fájó ízületek bekenésére szolgáló „opodeldok” tartalmaz kámfort.

20 Hoffmann is híve volt a kámfornak, kínakergetnek, de a magyar bornak is, mint gyógyszernek.

pusztultak el.”²¹ Fodor is használta tehát e „hivatalos” gyógyszer – sőt saját magán is kipróbálta –, s bár „ártalmas voltát nem tapasztaltam, de azon... szembetűnő hasznát sem, mellyet maga a feltaláló Úr állított.” A bizmutpor szomorú szerepet játszott a felvidéki koleralázadás előidézésében is. Néhány orvos/gyógyszerész tanácsára a kutak vizébe szórták a port, hogy azok vizét fertőtlenítsék – „az együgyű felvidéki néppel könnyű volt elhíttetni, hogy az urak és a zsidók ilyen módon [értsd: az ivóvíz megmérgezésével] akarják őket elpusztítani.”²²

A különféle rendeletek által ajánlott/előírt gyógymódok rövid ismeretése után Fodor könyvének talán legfontosabb fejezetét közli, *Tzél-arányos s oltsóbb orvoslasmódja a Cholérának* címmel. A kolerára gyanús beteget azonnal „ispitályba” viteti – a „tehető” és a kórházat elutasító beteg „házi orvoslásban” részesült. A beteg megvizsgálása után – ha indokolt – eret vág, piócákat rakat fel; „flanérba takart” meleg téglá kerül a beteg dereka és talpa alá. Ezt követi a test erőteljes bedörgölése, „amíg a görtsök engedni nem kezdetek.” A cél a „kívánt izzadság” elérése – végső esetben ezt „gőzfördő”-vel éri el. A most vázolt „külső” kezeléssel egy időben már megkezdí a belső kezelést is: „bodza, szegfű virág vagy méhfűből készített thea” fél- vagy óránkénti itatásával. Ha javulás áll be – csökken a hányás/hasmenés gyakorisága, nem csökken az „életerő” – „8 lat²³ Fodormenta vízhez 1 nehezék Hoffmann cseppjeit, 20 csepp Zsidenham Laudánumát,²⁴ 4 csepp Fodormenta olajat, nádméz” (édesítésre) tartalmazó szerből félóránként, óránként bead egy-egy kanálnyit. A szomjúság oltására gyöngy- vagy árpalevet, sovány húslévet vagy „Sálep”²⁵-főzetet ad. Néha használta a „Dover porát”²⁶ is. Ha az „életerő” gyengülni kezd, kámfort és „china sót” is ad. Ha ez sem

21 Bálint Nagy István: *Kolerajárványok Csanád vármegyében*. Makó, 1928, 15. o.

22 Magyary-Kossa Gyula: Az első kolerajárvány Magyarországon. In *Orvosi Hetilap*, 1942, 17. sz. 205–206.

23 Az alapegység a lat. 2 lat az 1 nehezék, illetve 32 lat az egy font (0, 55 kg). Bogdán István: *Régi magyar mértékek*. Budapest, 1987, Gondolat, 28. o.

24 Az ópium szeszis kivonata: Tinctura opii, Laudanum liquidum.

25 Sálep (Radix salep): a keményítőt tartalmazó kosbor gumójából készült tápláló orvosság (*Pallas Nagy Lexikona*, X. kötet, 818.)

26 Thomas Dover (1662–1742) angol orvos és kalóz (!), az általa bevezetett, ópiumot is tartalmazó por népszerű volt egész Európában. Dover találta meg 1701-ben egy lakatlan szigeten azt az angol tengerészt, aki modellként szolgált Defoe *Robinson Crusoe* című regényéhez (Sebastian, Anton: *A Dictionary of the History of Medicine*. New York – London, 1999, 260. o.)

segít, a nyakra, köldök tájékára hólyaghúzó flastromot, a vétagokra mustáros kovászt rak. Bevallja: nem sok sikerrel...

Ezek után röviden említést tesz az eredményekről is: „*A Felgyógyultak hálás köszönettel hagyták el a kórházakat (!) meg levén elégedve minden tekintetben a reájok fordított gondviseléssel... az orvoslás alá vettek közül tsak egy negyedrész halt el, ezeknek is halálok inkább a későn nyújthatott segedelemnek, és a beteg idején koránti elgyengült erejének tulajdonítottatott.*” A 25%-os halálozás (letalitás) kitűnő eredménynek tekinthető – az országos átlag a 40-50% között volt.

Értékes adatokat szolgáltat az utolsó fejezet is, melynek címe: *Védlő-Szerek (Praeservativa)*. Ebben a kolera megelőzésnek módjait, lehetőségeit írja le. Ezek egyrészt az egyéni védekezést – test, öltözet tisztántartása, lakás füstölése fenyőmaggal, uborka, dinnye, kukorica tiltása stb. –, másrészt az orvosrendőrségi (közegészségügyi, higiénés) intézkedéseket ismerteti. Kiemeli, hogy Hunyad megyében is kezdetben ellenséges hangulat nehezítette a járvány elleni küzdelmet: Bábolnán [ma: Bobilna] akadályozták az ispotály felállítását, Gyógyon az orvost vasvillával, botokkal kergették el. Ezért fontosnak tartotta, hogy az egyszerű nép hozzáállását befolyásolni tudó falubírákat, papokat kioktassa a kolera gyanújeleire és az orvoslás módjaira, nemegyszer szemük láttára veszi be a gyógyszert, hogy annak ártalmatlanságát bizonyítsa.

S mivel a járvány előrehaladtával erősödik azon meggyőződése, hogy a kolera „*nem ragályos*”, feloldatja a helységek vesztegzárait, és csak egyes házak „*zárattak el, mellyek a kiállott tíz nap Contumacia*²⁷ *után... kívül-béül megmeszeltettek... megfüstöltettek.*” Később megelégszik a kolerás betegek házának „*megjelelésével*”.

Sajnos, nem írja meg, hol s hány ispotály – használja a kórház kifejezést is – állíttatott fel. Viszont leírja, kik dolgoztak a kórházakban: „*Orvosok, Beteg-Segédek, Főzők, Sütők, Mosók, Holtakat Temetők, Gödröket Ásók, Egészségi Biztosok, Comissariusok, és a Betegeket kinyomozó Tizedesek.*” Ez utóbbiak minden reggel és este végigjárták a rájuk bízott 10 házat, és a koleragyanús egyéneket keresték. (Ma szűrővizsgálatnak, tesztelésnek nevezik az ilyen tevékenységet.) Ha gyanús személyre

27 Kontumácia a vesztegzár (karantén) kevésbé ismert latin neve. Eredetileg 40 napig tartott – 40 franciául: quarantaine, ebből lett a karantén.

bukkantak, „kolompoltak” – a kolomp szavára orvos érkezett a házhoz, megvizsgálta a gyanús személyt, és döntött a sorsáról, pl. „saroglyára tétetvén” az ispotályba vitette. A tizedesek vezették a betegek, holtak nyilvántartását is – a változást naponta jelentették a „felügyelő orvosoknak”, ők viszont Fodornak, a megyei főorvosnak tettek jelentést. Fodor rendszeresen tájékoztatta előljáróit.

„Mindezekből ki-ki átláthattya, hogy mind az Orvosi, mind a Törvényhatói Elöljárók részéről e rettentő nyavalya mentől hamarább kiirtódhatása végett, melly intézetek és fáradozatlan igyekezetek fordítottak legyen, mellytől, hogy a Mindenható bennünket örökre megmentsen, szívemből óhajtom” – e sorokkal zárul Lugosi Fodor András Hunyad vármegyei főorvos 95 oldalas dolgozata a koleráról.

Az a dolgozat, amely eddig elkerülte az (orvos)történészek figyelmét, holott számos érdekes hely- és orvostörténeti adatot tartalmaz. Persze, van hiányérzetünk: nem közöl statisztikai adatokat, nem nevezi meg a kolera elleni küzdelemben részt vevő orvosokat, hatósági személyeket, sőt, még azt sem árulja el, meddig tartott Hunyad megyében a járvány. Az említettek ellenére úgy vélem, Lugosi Fodor írása bátran odatehető a kolozsvári járványt leíró dolgozat mellé.²⁸ A teljesség kedvéért: Lugosi Fodor kolera-iratára az Orvosi Tár *Könyvjelentés* című rovatában hívta fel a figyelmet, 1832-ben.

Végezetül essék pár szó magáról a szerzőről is, hiszen e téren is nagy az orvostörténetírás adóssága. Lugosi Fodor Andrást, az 1817-ben Pesten kiadott *Szülést segítő Tudomány és Mesterség* című műve alapján egyik könyves szerzőnek tartják. Az említett könyvet bemutató orvostörténész mindössze ennyit ír a szerzőről: „...előbb Doboka, majd Hunyad megye főorvosa és táblabírája volt, foglalkozott epidemiológiával, balneológiával és archeológiával (ez utóbbival valószínűleg Arányi tanár hatására), lugosi előnéven különböztették meg a sok Fodor között.”²⁹ Az „epidemiológiával” (járványtannal) való foglalkozásra utalás mögött talán a most ismertetett kolera-irata rejlik.

Székelyföld még Lugosinál is jobban elfeledett két orvosa, idősebb és ifjabb Spányik József életművét kutatva figyeltem fel az id. Spányik apósára, Lugosi Fodor Andrásra. Hamarosan rájöttem, egy gazdag

28 Pataki Dániel: *A cholera Kolozsvárt*. 1831.

29 Szállási Árpád: Egy szülészeti könyv Semmelweis előtt. In *Orvosi Hetilap*, 1978, 119. évf., 18. sz., 1117–1118. o.

életmű kötődik e névhez – bemutatása ez évben történt meg az *Orvosi Hetilap* hasábjain.³⁰

Kívánatos lenne, hogy 2031-ben, az első kolerajárvány 200. évfordulójára készülő munkákban méltó megemlékezést kapjon Lugosi Fodor András kolera-irata is. (A kolera-irat megtekinthető a budapesti Országos Széchényi Könyvtárban.)

Köszönetnyilvánítás: Ez úton is köszönöm Kutasy Tamásnak (Bécs), hogy figyelmemet felhívta „a két Spányikra”, illetve Lugosi Fodor Andrásra, és segített a rá vonatkozó korabeli dokumentumok felkutatásában, másolataik megszerzésében.

Fertő, 2020

---

30 Kiss László: Nem csak a szüléset érdekelte – a magyar archeológia egyik úttörője: Lugosi Fodor András (1780?–1858). In *Orvosi Hetilap*, 2020, 16. szám.

AZ UTOLSÓ HARCOS

– *Kövér Álmos visszaemlékezése békéről, háborúról.*

Közléteszi G. Szabó Ferenc –

Az alábbi visszaemlékezést 2001-ben a gidófalvi Kövér Álmos bácsi diktálta le, aki már nincs közöttünk, s azt hittem, hogy a kézirat elkallódott, amikor nemrég a család egyik tagja értesített, hogy a kézirat nem vészett el, és szívesen bocsátja rendelkezésemre. Megörvendtem, mert azon túl, hogy a négy évig tartó orosz fogságának szomorú pillanatait meséli el, a huszadik század első felének Gidófalváját meg a Székely Mikó Kollégiumban eltöltött éveit is felidézi, és ez már helyi kordokumentum is. (G. Szabó Ferenc)

Az 1900-as évek elején községünk [Gidófalva – a szerk. megj.] lakói társadalmi és anyagi változásokon mentek keresztül. 1903-ban megtörtént a tagosítás. A tagosítás idején a község közelében levő elsőosztályú földterületek igénylői sokkal kisebb területeket kaptak, mint amennyi területük volt a tagosítás előtt. Ugyanakkor, akik községünkötől távol kérték a területüket, azok a tulajdonosok több területet kaptak, mint amennyi volt a tagosítás előtt. Mindez azt eredményezte, hogy nem az ember oldotta meg a földreformot, hanem maga a föld. Akik kellőképpen nem állottak a földjeik mellé, nem gondozták megfelelően, azoknak kicsúszott a talpuk alól.

Elszaporodtak a gőzgépek, amit főleg cséplés alkalmával használtak, de voltak vidékek, mint például az Alföldön, ahol gőzgépekkel szántottak. De [a Székelyföldön] a szántást-vetést többnyire lóval és ökörrrel végezték.

Az első traktor Gidófalván Miskolczy Kálmán gazdaságában jelent meg. Miskolczy Kálmán az első világháborúból mint huszárszázados szerelt le. Szeretett mulatni, kártyázni, végül földjeit mind eladta a falu lakóinak. Feleségül vette László Vilma, aki a sepsiszentgyörgyi dohánygyár főkönyvelője volt és a gidófalvi malom tulajdonosa.

Ebben az időben sok más mezőgazdasági területet számoltak fel. Ilyen volt a Vitályos Béla gazdasága, akinek kilenc gyermeke volt, s akik korán árván maradtak. Belsősege, gazdasági épületei közvetlenül Vajna Ádám szomszédságában helyezkedtek el. Két utcára nyílt: a

Patak melléki és a Pázsinti útra. Telkén két csűr helyezkedett el, ami igazolja egykori gazdagságát. Ezt a belsőséget Fazakas Gergely vásárolta meg.

A Fazakas családok közül ekkor emelkednek ki sokan mint ezermesterek. Volt, aki asztalosként, mint például Fazakas Károly, vagy jó mezőgazdasági gépészként, mint Fazakas Gergely, aki Pál János uzoni mesternél tanult és kitűnő mezőgazdasági gépész lett belőle.

Volt idő, mikor 3-4 garnitúra cséplőgépe volt, még Csík megyében is csévelt. Szorgos munkája eredményeként több mint 25 hektár szántóterületre tett szert.

Fazakas Károly mint asztalosmester tevékenykedett. Koporsó csinálással is foglalkozott, két-három inast és segédet tartott. Temetkezési vállalata volt, két gyászkocsival. Három pár fekete lovat tartott e célból, és végül nagyon sok földet vásárolt, emiatt [később] kuláknak bélyegezték.

Fazakas József mint községi bíró tevékenykedett több éven keresztül. Fazakas Endre a Közbirtokosság erdejét igazgatta. Fazakas János, aki sokáig a közért tevékenykedett, s aki jó középbirtokos gazdává vált, 10 hektár körüli területhez jutott.

A Fazakas családok közül sok értelmiségi is került ki: tanítók, tanárok, tanfelügyelők... Többek között megemlíteném dr. Fazakas Sándor orvosprofesszort, aki világhírű szemgyógyászként tevékenykedett Debrecen városában.

Az ő érdeme volt Czetz János honvédtábornok emléktáblájának kifüggesztése a gidófalvi községháza falára. 1911-ben végzett a Székely Mikó Kollégiumban Sepsiszentgyörgyön. Magával vitte a Székely Mikó Kollégium szellemét és tovább gyümölcsöztette Debrecenben.

Voltak mások is, akik a Székely Mikó Kollégium szellemét továbbvitték, mint például Balogh Gábor, aki tanulmányait befejezve, Párizsban végezte el az egyetemet, és ott is maradt mint orvos.

A Fazakas családokba is, mint minden más családba, került konkoly is a jó gabona közé, mint azok, akik a mohóságuk miatt árulókká váltak, s akikre majd később visszatérek.

Vajna Dezső elődei szép birtokkal rendelkeztek Gidófalván. Családot nem alapított, nőtlen emberként, utód nélkül élte le életét. Házvezetőnőt tartott, aki egyben irányította és befolyásolta életét. Szeretett kártyázni helybeli barátaival, ismerőseivel, többek között Szendrey Ferencsel, akivel sokat pókerozott.

Egy alkalommal Szendrey négy királyt osztott ki Vajnának, a maga részére meg négy ászt. Így vesztette el egyik belsőségét kártyázás közben.

Vajna Dezső telke mellett folyt el a Völgy-pataka. Ez a Völgy egészen az erdő széléig nyúlik. Itt említeném meg Apor János nevét, aki az 1900-as évek elején Gidófalva jegyzője volt, s aki ezt a Völgyet fenyővel ültette be, melynek nagy részét később, a kollektív gazdaság idején kitermelték, anélkül, hogy a helyét beültették volna. Ugyancsak az ő érdeme volt a gidófalvi múmalom, valamint a sepsiszentgyörgyi gabonarakár felépítése is.

Közvetlen a Vajna Dezső kertje végén levő Fenyvesben gyermekkoromban szép majálisokat tartottak a gidófalviak, lepényevés mellett. A lepényt egy nagy, vastag rúdra szúrták fel 4 méter magasán. A lepényevés nyertese az volt, aki a leghamarabb mászott fel a lepényig.

A földnélküli emberek ezekben az években harmadában kapáltak és kaszáltak, tizedében, ha gyengébb volt a gabona vagy eldől, hatodában vagy hetedében arattak. A gabonát kévébe kötötték, kalongyába vagy keresztbe rakták. Ha tizedében arattak vagy hatodában, minden tizedik kereszt az aratómunkás tulajdonát képezte. A keresztben 18, a kalongyában 24 kéve volt. Az aratás nagy mulatsággal végződött. Búzaszálból koszorút-koronát fontak, a kötözőlány fejére tették és énekszóval körbejárták a falut.

A cséplés a gazda udvarán történt, vagy kint a mezőn. A cséplőgép három osztályban csévelt: az elsőosztályú gabona szép, tiszta, száraz, vetni való gabona volt, szárításra nem szorult.

A régen csévelt gabonák nem szorultak szárításra, sem különleges rostálásra. A szalma meg a pelyva külön rostálódott. A pelyva télen takarmányrépával összevegyítve jó táplálékul szolgált az állatok részére. A tört szem meg a gyommagvak a baromfiknak szolgáltak eledelként.

A hegyi tagok négy forgóterületre voltak felosztva. Főtermény a búza, zab, lóhere, de voltak területek, ahol megtermett a lencse, zabosbüköny, de még a burgonya is. A negyedik forgó minden évben ugaron maradt. Ezen az ugaron hagyott területeken legeltek a juhok és kosarazták azon gazdák területét, akik azt igényelték és megfizették.

A többi gazda istállótrágyával hizlalta a földet, elég nehéz körülmények között, hisz ki kellett mászni a domboldalon, és csak „félterüt” tudtak kivinni.

A vakáció ideje alatt apámmal többször mentem terepszemlére az étfalvi határra. Utunk a Völgy felé vezetett, s amint ráléptünk a Völgy átkelő hídjára, megkérdeztem apámat, hogy miért és ki építette ilyen keskenyre a hidat, hiszen csak ezen a hídon lehetett lebonyolítani az erdőlést? Megtudtam apámtól, hogy a hidat Bakk József építette a Fazakas József bírósága idején, és azért ilyen keskeny, mert a gidófalviak nem járultak hozzá az út építéséhez. Apám nagy bölcsen a turáni átkot emlegette, amit nem kellett elmagyaráznom nekem, mert ismertem a történetet. Abban az időben Bakk József volt községünk legjobb építőmestere. Ő építette a hidak nagy részét is a falvakban.

Gyermekkoromban tanítóink-tanáraink nagy súlyt fektettek az erkölcsi és fizikai nevelésre. Tiltva volt a dohányzás, és az alkohol fogyasztása is. A drogokról meg nem is hallottunk.

A hitoktatás kötelező volt. Hetenként két-három órát fordítottak a hitoktatásra. Mindennap az első óra egyházi énekkel és imádsággal kezdődött. Kötelező volt a templomban járás.

Évente négy vakáció volt: a karácsonyi, húsvéti, pünkösdi és a nyári vakáció.

A karácsonyi ünnepeket mindenki családi ünnepként tisztelte. A templomban istentiszteletet tartottak, karácsonyfát díszítettek, ajándékokat osztottak a gyermekek számára. Az ajándék kiosztása előtt bethlehemi előadásokat mutattak be és szavaltak a gyermekek.

A Nőszövetség a téli estéken teaestéket szervezett, ezt kosaras estnek is nevezték, mert a nők ilyenkor ínycsüteményeikkel rukkoltak elő, kinevezték közülük a legjobb teafőzőket, akik ízletes orosz teákat főztek, amikből nem hiányzott a citrom, de bizony még rummal is izesítették.

Egyházi énekekkel ünnepelte mindenki ezeket a szép, hagyományos estéket.

Az ifjak a téli estéket színdarabos bálokkal tarkították. Minden ünnepnek megvolt a maga öröme.

Már elemista korunkban, a húsvéti ünnepeket várva, beszereztük az illatos kölnivizet és házról házra jártunk, fölkerestük az ismerőseket, így szavalva:

*„Húsvét másodnapján az jutott eszembe,
csokros vízipuskát fogjak a kezembe,
elindultam véle piros tojást szedni,
adjatok lányok, mert ha nem, vízben áztok.”*

Teltek az évek, s aztán már nem kölnikkel, hanem vödörrel öntöttük a lányokat, és igazából megáztattuk őket.

A vakáció végeztével úgy tartottunk a bentlakás felé, mint a kecske, melyet vezetnek a vásárba.

A Székely Mikó Kollégiumban katonás fegyelem volt. Egy-egy évharmadban esteleg két nap: szombat-vasárnap jöhettünk haza. A pünködsdi vakáció két-három napot tartott. Az iskolai évben nagyon zsúfolt program volt. Ekkor zajlottak az osztályvizsgák, ami nagyon fontos volt az iskolai év lezárásánál. Minden tárgyból vizsgázni kellett. A vizsgák eredményét hozzáadták az évharmadi összeredményhez, ezt elosztották kettővel és ez volt az év átlageredménye.

Ugyanakkor kezdődtek a felvételi vizsgák a negyedik osztályba, ami szóbeliből és írásbeliből állt. Az írásbeli tételeket Bukarestből küldték le. Szóbelire csak azokat a tanulókat engedték, akiknek sikerült az írásbeli. A szóbeli tantárgyak a következőkből állottak: földrajz, történelem (földrajz és történelem román nyelven), számtan, román és magyar.

Azoknak a negyedik elemista tanulóknak, akik gimnáziumban akarták folytatni tanulmányaikat, szintén felvételezniük kellett ugyanazokból a tantárgyakból. A beiratkozás szeptember 1-jével kezdődött, amikor mindenki bejelentette, hogy kintlakó vagy bentlakó akar-e lenni.

Szeptember 15-én az iskola udvara tele volt a vidékről jött szekerekkel, a szekerek meg voltak rakva párnákkal, szalmazsákokkal, egyszóval azokkal a kellékekkel, amik szükségesek voltak a bentlakási élethez. Már előre ki volt jelölve, hogy ki melyik szobában fog lakni.

A hálóban a tanulók vegyesen voltak beosztva az első és a nyolcadik osztályig. Az aprítorok, vagyis a szobafőnökök a hét-nyolcadik osztályosokból tevődtek össze, minden háló- és tanulószobába két hetedik- vagy nyolcadikos diák volt. Ők voltak a szobafőnökök vagy azok helyettesei. Az elsős, másodikos vagy a harmadikos tanulók voltak a

folyosóőrök – vigilek –, akik fölvigyáztak a folyosó tisztaságára. Ugyancsak közülük kerültek ki a tűzpecérek, akik reggel hat óra körül tüzet tettek a tanulószobákban. A tanulószobák rendszerint a hálószobákban voltak. A szobák közepén hosszú asztalok és székek voltak elhelyezve. A hálószobák egyben tanulószobák is voltak.

A kollégium internátusában a következő házirend volt: ébresztő: hat órakor, hattól fél hétig mosakodás, fél héttől fél nyolcig volt a szilencium és utána a reggeli. A reggelire asztalok szerint sorakoztunk, 10-15 diáknak volt egy asztala, melynek élén egy nagyobb osztályos diák állt, akinek asztalfőnöki szerepe volt. Sorban, kettesével vonultunk be az étkezdébe és foglaltuk el asztalainkat. A reggeli tea és lekvároskenyér volt. Reggeli után vonultunk be a tantermekbe. Az órák délután egy óráig tartottak. Utána olvasták fel, hogy kinek érkezett levél vagy csomag, aztán következett az ebéd, ahol az asztalok szerint 2-2 diák sorban állt a konyha előtt, a szakácsok kezükbe adták a levesestálakat, azok ketten betették az asztal közepére, és mi sorra merítettünk belőle, korhatár szerint. Másodiknak általában főzeléket marhahússal vagy véreshurkával, paszullyal vagy burgonyával adtak. Ebéd után következtek a kihallgatások, amelyek szolgálatátadással, átvevéssel, katonásan tisztelegve történtek. Ezt követte a büntetések és ítéletek felolvasása, amit a tanárok vagy az apparitorok hajtottak végre, és ez szobafogságból vagy fenekelésből állt.

Internátusunk elnöke Andrásy Tivadar volt, akinek lakása a kollégium udvarán állt. Mindig behívott, hogy megmutassa a gerléit. Rendszerint a kalitka előtt állított meg, ott megbújtatott és nádveszejével megfenekelt. Ha koppant, letolatta a nadrágot, mert tudta, hogy ilyenkor papondékli van a nadrág alatt elrejtve, s ilyenkor már a csóré is kapott. Szerencsére a gerlék nem turbékoltak, ők is átéreztek a diákok fájdalmát.

A szilencium négy órákor kezdődött, minden órában tíz perc szünettel. Fél héttől hétig vacsora, a vacsora heti étrendje a következőkből állt: paszuly, lencse, borsó, nudli vagy burgonya véreshurkával.

A '30-as években a felső négy osztályban a tanulók létszáma osztályonként kb. 20-25 diákból állt. Érettségien a román barátaink nem engedtek át, csak azok a magyar diákok tudtak leérettségizni, akik többnyire a román líceumban végezték be tanulmányaikat.

A szilencium este kilencig tartott, fél tízig tisztálkodás, cipőpucolás, míg fél tíztől következett a lustra. A lustrát az apparitorok és az internátusban lakó tanár végezte. A cipők mindig az ágy előtt kellett legyenek, az ágyban fel kellett állni, a lábat az ágy támlájára kellett tenni a tisztaság ellenőrzése végett. S ha nem volt elég tiszta, körmöst kaptunk.

Tízről takarodó, azaz lefekvés, alvás. A szobafőnökök már az első osztályban kötelezték a magyar himnusz, a *Nemzeti dal* és a *Szózat* megtanulását. Ha nem tudtuk, éjjel a mosdóban kellett tanulni addig, amíg kívülről fel tudtuk mondani.

Az ablakon kinézni vagy kihajolni nem volt szabad. Az internátus mindkét emeletén volt egy-egy szoba a bentlakó tanárok részére. Az internátusban a szellőztetés a tanítási idő alatt történt.

Ennek az oka az volt, hogy egy nagy, a Székely Nemzeti Múzeum mellett levő iskola épületében laktak a strejerek. Ezek a strejerek állandóan figyeltek, s ha véletlenül megláttak az ablakban, vagy hogy azon kinéztünk, azzal vádoltak, hogy kiköptünk a járdára, és kérték a kollégium bezárását.

Ez a félelem 1940-ig tartott, amikor a magyar hadsereg bevonult Észak-Erdélybe. Mindjárt minden megváltozott. Virágzásnak indult a falvak élete is. Téli időszakban minden héten népművelődési estet rendeztek és azonkívül a fiatalság színdarabos bált, és akkor a Művelődési Ház nem kongott az ürességtől, mint napjainkban.

A magyar állam fellendítette a mezőgazdaságot, előnyös áron tenyészállatokkal segítette a székely gazdaságokat, mezőgazdasági gépekkel, sőt vetőmagvakkal is.

A falvakon megalakultak a gazdakörök, ahol gyakran tartottak mezőgazdasági előadásokat, növénytermesztési és állattenyésztési ismereteket adtak át. Kísérleti állomásokat létesítettek, ahol az éghajlat-hoz viszonyítva kipróbált magvakat biztosítottak. Kitenyésztették a magyar tarka marhát, mely kitűnően bevált hús- és tejhozam terén.

Az egymásrautaltság jellemezte Gidófalva lakosságának életét. Vasárnaponként, a kapu előtti padokon üldögéltek az öregek és szemléltek, pletykálták az előttük elvonuló családokat, fiatalokat.

Számos községben, de Gidófalván is négyszögű zászlórúd-állványokat építettek. Egyik oldalán a magyar korona kifaragott mását láthattuk, alatta egy kocka alakú üreg, melyben Magyarország 60 vármegyéjének

rögeit helyezték el. A rögöket egy négyszögű feketemárvány-lap fedi. A két oldalon az első és a második világháborúban elesett, hősi halált halt gidófalvi katonák névsora olvasható. A negyedik oldalon Vitéz Horthy István kormányzóhelyettes neve látható aranyozott betűkkel.

Ebben az időben épült a gidófalvi Művelődési Ház is, felavatásuk egyidőben történt, magasrangú kormányküldöttség jelenlétében.

Megalakult a Cserkészek Egyesülete, és levante-kiképzések is voltak. A fiatalok lelkesen jártak a gyakorlati órákra, kiképzésekre.

Ősszel, a kukoricabetakarítás alkalmával, csuhésan törték le a kukoricacsöveket a száláról a harmadások. Csomónként rakták le a csöveket. Két csomó a gazda tulajdona volt, egy csomó meg a kapásé. A gazda hazaszállította a letört csöveket, és esténként következett a kukorica fosztása. A fosztást jó hangulat kísérte, a házigazda a fosztókat pálinkával kínálta és kaláccsal. A fosztás rendszerint éneklésbe torkollott.

Óév estéjén az ifjúság kivonult a templom mellé, de különösen az étfalvazoltáni óév elköszöntése volt gyönyörű.

Az akkori néptanító és levante parancsnok, Incze Béla dalárdát alakított, és fölment a templomhegy oldalára, mely kb. 9. méter magasan emelkedik a falu fölé, és ott a dalárda óévi búcsúztatókat énekelt, és történelmi dalokat is, pl.:

*„Krasznahorka büszke vára, ráborul az éj homálya,
Magas tornyán az őszi szél régmúlt dicsőségről beszél.
Rákóczinak dicső kora nem jön vissza többé soha. (...)”*

A harangozás előtt elénekelték a *Himnusz*t. Míg az újév köszöntésére a dalárda a „Kendőm, kendőm, selyem kendőm ...” dalt énekelte. A falu apraja-nagyja az utcákon, az udvarokon hallgatta ezeket a szép dalokat.

Ez a pár év olyan lelki feltöltődést adott a fiatalságnak, hogy nagyon sokan önként jelentkeztek katonának, és legtöbbjük soha nem tért haza, a fronton hullt el.

1944 augusztusában a front közeledni kezdett. Apámat is behívták katonának. Mint tartalékos főhadnagy teljesített szolgálatot a vasúti hídór zászlóaljnál. Az 1923–1924-ben születetteket a négy megyéből: Háromszék, Csík, Maros és Udvarhelyszékből besorozták és be is vonultatták katonának. Megalakították belőlük és az öreg korosztályból a székely határőrséget, és az Úz-völgyében vetették be őket.

Ez időben a mezőgazdasági betakarítást végeztem. Sok esetben a szekér alá kellett húzódnom, mert az orosz vadászgépek be-betörték területeink fölé és minden mozgó tárgyat nehézgéppuskával lőttek.

Egy nyári napon aztán megjelent apám is, és azt az utasítást adta, hogy föl kell készülnünk, mert el kell hagynunk Gidófalvát. Két fiatal szürke kancát kocsiba fogtunk és az akkori jegyző fiaival, Tóth Józseffel és Tóth Kálmánnal, akik velem egyidősek voltak, és Téglás Istvánnal, aki tanító volt, elindultunk a szebb jövő felé. Már a kezdet nagyon veszélyes volt, mert az országutak zsúfolásig tele voltak a német Királytigrisekkel, egy alkalomkor majdnem el is gázoltak.

Az első megállásunk Csikmadarason volt. Egy Kóródi nevű családnál pihentünk meg, ahol az illatos szénába feküdtünk le. Egyszer azon vettük észre magunkat, hogy óriási ropogás van, mintha egy század katonaság dobálta volna a csűr tetejét. Útitársaim létra nélkül csúsztak le az odorból, és kérdéseimre, hogy mi történt, azt mondták megijedve, hogy a Marinéniék dobálóznak. Marinéninek neveztük az orosz vadászgépeket. Volt eset, hogy az oroszok foszforos lövedékkel is lőttek, aminek következtében több szomszédos épület kigyulladt.

Itt egy napot vártunk apámra, aki egyszer megjelent és kiadta a parancsot, hogy Csicsóig meg ne álljunk, ahol majd várni fog az ottani állomáson egy vagon, amely a tisztek családtagjait fogja továbbszállítani. Amikor megérkeztünk, a lovakat és szekereket átvette a hadsereg. A vagonokon mindössze négy-öt család volt.

Néhány napra rá megérkezett a málnási Czintos Jolánka néni, aki Biharfélegyházán tanított. Megvette nekünk is a jegyet, és így érkeztünk meg együtt Biharfélegyházára. Ott mindenünket beosztott egy-egy iskolába, szobát adott nekünk, ahol mi közben főzögettünk, a főszakács Téglás Pista volt.

Napközben Tóth Jóska a helybeli Darvas Nándor orvosnál tevékenykedett, míg testvére, Tóth Kálmán mint jó zongora- és hegedűművész mutatta be tudományát a község elit családjainál. Én pedig Vajda István lelképásztornál tevékenykedtem.

Aztán, ahogy közeledett az orosz betörés Nagyváradra, mi is elindultunk három fogattal Érkötvéyes irányába.

Itt M. Károlynál telepedtünk le, akinek négy lánya volt, köztük kettő a nagyváradai tanítónőképzőbe járt, a málnási Czintos Jolánka néni lányával, Sáríkával. Szép nagy tábla szőlősük volt, melynek nedűjét

szívesen fogyasztottuk, hiszen nagyon ízletes érmelléki, könnyű boruk volt. Két méter mélységű gödröket ástak, e munkában mi is segítkeztünk, melyeket kiégetés után búzával töltöttünk meg, hogy így biztosítsák számukra a betevő falatot, ha majd bejön a „felszabadító” Vörös Hadsereg.

Ahogy közeledett az orosz hadsereg, ismét útnak indultunk Margitta felé, aztán onnan Debrecenbe mentünk, ahol Darvas Nándor testvére lakott a város szélén, ott volt a lakása tízholdas kerttel. Itt húzodtunk meg pár napig, aztán itt is megjelentek az orosz meg az amerikai gépek, s mi elhagytuk a várost. A várostól egy tíz kilométerre levő tanyán telepedtünk le, mely ugyancsak Darvas Nándor testvérének a tanyája volt. A tanyát hatalmas szőlőterület vette körül.

Itt vészeltük át Európa [egyik] legnagyobb tankcsatáját. Körülbelül ötezer tank éjjel-nappal okádta a lövedéket tíz kilométer körzetben, olyan világosság volt, hogy a tűt a földről fel lehetett volna venni. Az égboltot kivilágították a Sztálin-gyertyák és az angol fürtösrakéták.

Az orosz katonák barbár módon viselkedtek, nem kimélve a falvakat, városokat. A borospincékben összetörték a hordókat, a nőket megkínozták, akik ellenük szegültek, főbelőtték. A brutalitásokra a parancsnokok is biztatták a katonáikat egy-egy falu vagy város bevétele előtt, parancsot adtak ki, hogy addig nem esznek, amíg fel nem dülják azokat.

A debreceni tankcsata után egy kis szünet következett. Ezt az időt arra használtuk fel, hogy ismét összepakoltunk és elindultunk Tokaj irányába. Valahányszor megláttunk az égbolton egy kisebb repülőrajt, elrejtőztünk a kukoricásban, s addig maradtunk ott, amíg azok elhaladtak fejük fölött.

Az orosz kétszárnyú vadászbombázók lassan, lomhán repültek, az amerikai bombázók meg szőnyegbombázást végeztek. Három kötelékben jöttek egymás után, nem túl magasan. A napfényben abszurd látványként hatottak: mintha halrajok lettek volna és úsznának a levegőben... A csoportok fölött egytörzsű vagy kéttörzsű gyors vadászbombázók repültek keresztbe. Ezek a csoport fölött örködtek.

Ahová az amerikai bombázók ledobták bombájukat, ott kő kövön nem maradt. A bombázók 2-3 méter mélységű bombatölcséreket hagytak maguk után.

Ezen az útszakaszon láttam először gőzgépekkel történő szántást. Két gőzgép egymással szemben állt úgy hatszáz méter távolságra, és fölváltva drótkötéllel húzták maguk felé az ekét.

Tokaj mellett, Tiszalökön telepedtünk le. Ebben a községben Czintos Jolánka néninek volt rokona, egy Zaláni nevű család, akik kétezer hold területtel rendelkeztek, az udvarukon pedig volt egy nagy malom is. Ezt a birtokot egy Újvárosi nevű egyén bérelte. Gyönyörű szép muraközi lovai voltak. Itt lovakat is cseréltünk, s maga a bérlő is csatlakozott hozzánk.

Három pár lóval indultunk tovább ekhós szekereinkkel. Miskolczig együtt utaztunk. Ott aztán útjaink kettéváltak. Újvárosiak Pestet választották, én megkértem étfalvi barátaimat, hogy jöjjenek velem tovább, keressük fel apámat a hídőr zászlóaljnál és mondjunk le a további veszélyes utunkról. De ők nem egyztek bele, így Hatvan közelében elváltunk egymástól.

A héven leutaztam Szadára, amely Pest és Gödöllő között fekszik. Ebben a községben tanított nagybátyán, Kövér Zsigmond.

Szadán telt házra találtam, hiszen menekültként itt volt Bagoly Lajos családja, akinek neje testvére volt nagybátyámnak. Alig léptem be, azzal fogadtak, hogy apám mindennap érdeklődik rádión keresztül, hogy megérkeztem-e ide, és itt tudtam meg, hogy apám zászlóalja Balatonszigligeten van, gróf Eszterházy Pálné Cifra nevű tanyáján.

Amikor ideérkeztem, a zászlóaljparancsnok a gidófalvi Kövér Sándor volt. Tisztiszolgája szintén gidófalvi, akit gúnynéven Klárik Pistának hívtak. A tisztikar és a legénység Csík és Háromszék vármegyei volt. A tisztikar gróf Eszterházy Pálné vadászkastélyában volt elhelyezve.

A katonaság és a tisztikar nagy része részt vett az első világháborúban. A tisztikar legtöbbje tanár, tanító és jegyző volt. Azok, akik a román megszállás, fennhatóság alatt kapták rangjukat, itt elvesztették. Így sokan közülük a világháborúban szerzett rangjukkal maradtak. Zászlósi, őrmesteri és szakaszvezetői rangra estek vissza. Viszont később visszakapták eredeti rangjukat.

Én is ezek között tartózkodtam, a karpaszományos tisztikarral egy szobában. Apám is ennél az alakulatnál szolgált. Neki főhadnagyi rangja volt, és vitéz is volt.

A tisztek fiai ennél az alakulatnál voltak és besegítettek a napi parancsok, a menük teljesítésében, a szükséges iratok megvonalmazásában és bizonyos kimutatások megszerkesztésében.

A legénység a grófnő szőlőseben dolgozott és az erdő kitermelésével foglalkozott. A grófnő napi nyolc pengőt fizetett a katonaságnak. Ezt az összeget az élelem feljavítására fordították.

A katonaság részére mindennap levágtak egy disznót.

Egy nap aztán jött a parancs: a hajók megérkeztek a Balatonon és be kellett rakodnunk. Három uszály állt rendelkezésünkre, amelyeken az éj leple alatt áthajóztunk Siófokra. Ekkor adták meg magukat a Hunyadi fiatal önkéntesek az oroszoknak, akik aztán nagy részüket kivégeztek.

A hídőr zászlóaljat a Sopron megyei Hegykő, Hidegség és Fertőhalmok községben helyezték el.

Itt egyesültünk a besztercei vasúti hídőr zászlóaljjal. A községek zsúfolásig voltak tele különböző alakulatokkal: hidászok, műszakiak, gépkocsis alakulatok, stb. Aztán kezdtek elszaporodni a nyilas fiatalok, akiknek géppisztoly volt a nyakukban és így terelgették a civil munkaszolgálatos katonákat.

1944 októberében megszületett nagybányai vitéz Horthy Miklós kapitulációja, aki déli 12 óra körül bement a rádióban, hogy „nem akarja látni tovább vérezni a magyar katonaságot”, és kapitulált.

Mindnyájan azon örvendeztünk, hogy vége a háborúnak, de úgy egy óra múlva, Horthy kapitulációja után felcsendült a nyilasok indulója és éltették a vezért, Szálasi Ferencet, aki ismét harcra buzdította a hadsereget.

Parancsot kaptunk, hogy a fiatal katonák, tisztek és mindazok a fiatalok, akik a tisztek hozzátartozói, kötelesek a magyar honvédségnél jelentkezni, a harci egységeknél. Így vonultam be a 70/2-es gyalogezredhez. Hajmáskérén, a gyakorlótéren képeztek ki. Ott mutatták be, hogy hogyan kell kezelni a tankelhárító Faustpatronokat, gépfegyvereket és általában a gyalogsághoz tartozó fegyvernemeket.

A gyakorlat pár napot tartott, aztán bevetettek Székesfehérvár mellett. A falu teljesen le volt rombolva, szét volt löve. Az utcák hullákkal voltak tele. A parancs az volt, hogy öt lépés távolságra egymás mögött haladjunk. Öt töltényt adtak. Egész éjjel jajgató katonák mellett

haladtunk el, akik hanyatt feküdtek a járda szélén, és arra sem volt már erejük, hogy imára kulcsolják kezeiket.

Amikor kiértünk a falu szélére, a temető közelében, harci alakzatban ráfeküdtünk a hóra.

A zörejekre az oroszok felfigyeltek és katyusáikkal kezdtek tüzelni ránk, oly pontosan, hogy előttünk a hó megolvadt, de szerencsénkre a Sztálin-orgonák szórásai nem értek el bennünket. Közben megjelentek a tankjaink, az utcán elhullott tetemeiket porrá taposták-zúzták. Velünk szemben, a domboldalon hét orosz tank volt látható, amiket rövid idő alatt ki is lőttek.

A hatalmas orosz hadsereg viszont, mint a hangyák, úgy nyüzsgöttek a csatatáren. Mi úgy négyszázan lehettünk, melyből hatvanan úsztuk meg ezt az ütközetet. Amikor kilöttem az öt töltenyt, mérgemben eldobtam a puskát is, később egy terebélyes körtefa alatt kerek-táras géppisztolyra találtam. Amikor visszavonultunk pihenőre, egy német osztag haladt el mellettünk, a géppisztolyt kivették a nyakamból, így egy bizonyos ideig fegyver nélkül gyalogoltam tovább.

Utam Győr felé vezetett, ahonnan Bősnél újraszervezték és gránátvetőnek tettek. Innen átmentünk Dunaszerdahelyre, itt tanyázott a 27-es gyalogezred is. Itt találkoztam két mikós tanárommal: Harkó Józseffel és Bodó Jenővel. De két mikós diákismerőssel is: Hadnagy Istvánnal és Vajna Gáborral. Amikor meglátták a oldalamon a nézőkét, amely a gránátvetőhöz tartozott, így szólt Harkó hozzám: – Mi van, még pisztolya is van? – s a vállamra ütve mondta: – Magából még ember lesz!

Sajnos, sokáig nem beszélhettünk, hisz menetelni kellett tovább, hóra feküdtünk, hóról keltünk, szüntelen meneteltünk. Bodó Jenő francia szakos tanár volt, Harkó tanárral együtt a 27-es tüzérségnél szolgáltak zászlósi rangban.

Itt, a Csallóközben, pár hetet pihentünk. A koszt fogytán volt és gyenge. Mégis az vigasztalt, hogy a zöld pázsiton jobban lehet aludni, mint a havon. A Csallóköziek bizony egoisták voltak. Az ablakaikon áradt ki a dióscsímák és a túróscsímák fenséges illata, melytől a hasunk még jobban korgott. Ahhoz, hogy élelemhez jussunk, felszereléseinket, ruházatunkat kellett eladjuk.

Húsvét nagypéntekén több menekült katona érkezett a 27-es székely gyalogezredből. Voltak közülük, akik az orosz hadsereg elől menekül-

tek, de voltak olyan katonák is, akiknek egyik szemüket szúrták ki, s akik felfogadták, hogy golyószórójukkal az utolsó leheletükig fognak harcolni az oroszok ellen.

Húsvét nagyszombatján két merinói bekecset adtam el öt tojásért, hogy a horpacomnak eleget tegyek. Ugyanaznap, délután, jött a parancs, hogy indulni kell Molocki községbe. A századosunk egy járórt küldött előre, hogy kikémlelje az orosz hadsereg előrenyomulásának irányát. Az előőrs-parancsnok egy Katona nevű tartalékos zászlós volt, lemhényi lakos. Az előőrs egy 15 tagú lovaskozák csapattal találta szemben magát, akik elfogták őket.

A falu közelében egy kis fenyveserdő volt, tele német katonákkal. Mi szerencsésen beértünk a községbe, amikor megjelentek az orosz bombázókötelékek alacsonyan repülve. Mi, tízen, a gránátvetők, a malom udvarába rohantunk és a csepegés alá hasaltunk. Egy téglarakás védett, ami a csepegés árka mellett volt. A második orosz bombázóraj kisebb méretű bombákat dobott. A malmot telitalálat érte, akit nem takart a téglarakás, azt eltalálták és belehalt sérülésébe. Én egy kisebb horzsolást kaptam a karomon. Ekkor neveztek ki a gránátvetők szakaszvezetőjévé.

Szerencsénk volt azzal is, hogy a fenyvesben nem volt elegendő hely, s ott nem tudtunk letelepedni, mert a fenyvest lebombázták, s a német katonák nagy része ott halt meg.

Ettől a perctől kezdve éjjel-nappal meneteltünk hol előre, hol vissza. Éjszaka sokszor menetelés közben is elaludtam.

Az útirány Pozsony volt. Amikor a városon áthaladtunk, utunk egy magaslaton vezetett át. A dombot Göring-ágyúk védték. Az ágyúk között léghárítók is voltak, melyeknek csöveire fehér karikákat festettek, annyi fehér karikát, amennyi ellenséges repülőgépet lőttek le.

Közben egy légiriadót jeleztek. Egy veremszerű bunkerbe nyomultunk be, ahol egy nyilas civil szónokolt, hogy a németek győzni fognak, mert új, benzin nélküli repülőket találtak fel. Mi csak összenézve cáfoltuk a hallottakat, hisz sem élelmünk, sem töltevényeink nem voltak.

Oroszfalun át léptünk be Ausztriába. Ahogy beértünk, az első községben egy sor piros színű építményt pillantottunk meg. Ezek az építmények borpincék voltak. A falu mindegyik családjának borpincéje volt. A lakások előtt, az út mellett asztalok voltak és ezekre rakták ki

a tejesedényeket tejjel. Sok esetben alája cédulát és pénzt tettek. A cédulára ráírták, hogy mit hozzon a tejbegyűjtő.

Az első bevetésünk Ausztriában egy Zimmelburg nevű községben történt, kb. 10 kilométerre Linztól, a demarkációs vonaltól. Mi a falu szélén telepedtünk le, egy várszerű építmény közelében. A vár nyílása mögött helyezkedett el a németek egy része, másik része előttünk volt harci állásban. A lovas felderítők is elindultak az országúton az orosz vonal irányába. Alig mentek száz métert, az oroszok tűz alá vették őket, és vissza kellett vonulniuk.

Minket, a gránátvetőket, egy csűr mögé helyeztek. Az akkori időkben a gránátvető játékszernek tűnt az alig ötven centiméter magasságával. Hetven gránát járt hozzá és mindössze ezer méterre röpítette a gránátot.

Az orosz gyalogság, mint valami fekete pontok, sűrűn egymás mellett közeledtek felénk. Ahogy a németek próbáltak harci alakulatban feljűk menni, tüzet zúdítottak rájuk és vissza kellett vonulniuk. Nekünk már nem volt hova menni, megadtuk magunkat az oroszoknak. Azok ordibálni kezdek ránk, hogy Davaj ceas, Davaj tabac, Davaj puski!, majd sorba állítottak, és visszagyalogoltunk Mosonmagyaróvárra. A visszavonulás három napig tartott.

Örömmel jöttünk visszafelé, mert meg volt ígérve, hogy kapjuk a papírt (bumácskát), amellyel majd mehetünk haza. Még énekeltünk is, függetlenül attól, hogy éhesek és fáradtak voltunk. Útközen mindig a hazai dolgokról beszéltünk, hogy milyen körülmények között találjuk otthon őket. Aztán arra is gondoltam, hogy Mosonmagyaróvárra érve talán találkozni fogok tanárainkkal, nem is gondolva kísérőink sötét gondolataira.

Már alig vártam a találkozást tanárainkkal: Bodó Jenővel és Harkó Józseffel, akik a 27-es székely gyalogezredben szolgáltak, mint tüzérezászlósok. Tudtam biztosan, hogy ezek az emberek vissza fognak menni szülőföldjükre, Székelyföldre. A Mikó kollégium tanárai és az internátus felügyelői voltak, maradhattak volna Magyarországon, mint jó szakemberek, de a honvágy őket is hazahívta, hogy tovább gyarapítsák a Székely Mikó Kollégium hírnevét. Ott is tanítottak 1956-ig, amikor mindkettőjüket lefektették és általános iskolába tették. Egy bizonyos idő után ismét visszakerültek a Mikóba, és nyugdíjazásukig ott tevékenykedtek.

Az én időmben a mikós tanárikar nagy többsége Háromszék szülötte volt: Csutak Vilmos, volt igazgató zágoni, Bodó Jenő torjai, Harkó József bikfalvi, Debreczi Sándor csomakőrösi, Kelemen Imre kovásznai, Bágya András vajnafalvi, Szabó Árpád bibarcfalvi, Konsza Sámuel nagybaconi, Benedek Károly szentgyörgyi, Gödri Ferenc szentgyörgyi, Demeter Béla szentgyörgyi és sokan mások.

Útközben az öröket cserélték, mi pedig fáradságot nem ismerve, örömmel ballagtunk, hisz biztosra vettük, hogy kapjuk az igazolványt és ismét szabadok leszünk. Miközben ilyen derűsen gondolkoztunk, egyszer csak azon vettük észre magunkat, hogy a sáncokból katonák ugranak ki és fegyvert szegezve ránk körülfoznak. Mindez 2 kilométerre történt Mosonmagyaróvártól. A láger, ahová kísérték, az országot mellett volt felépítve, melyet négy soros drót vett körül. A kapu előtt minden tárgyunkat elvették, majd bevittek a fertőtlenítőbe, fürdés után elnyűtt orosz katonai ruhákba öltöztettek. A láger zsúfolásig volt tele. A földön szorosan egymás mellett feküdtünk a barakkokban, olyannyira, hogy a tetvek zavartalanul közlekedhettek rajtunk. A kaja minden nap borsó volt. Reggel, délben, este lóhússal vagy elesett állat húásával körítve.

Itt levették minden adatunkat: milyen egységnél szolgáltunk, hol harcoltunk, melyik községből vagyunk, a szülők neveit. Minden héten megvizsgálták, a tiszteket különválasztották, hónaljvizsgát tartottak, hogy nem-e az SS-nél szolgáltunk. Külön osztályoztak testsúlyunk szerint: első, második, harmadik osztály. Minden második nap az első és második osztályhoz tartozókat menetoszlopba osztották és Pozsonyba vitték. Ezen az útszakaszon már nagyon sok katona kísért, főleg mesterlövészek, és nagyon sok kutya. Durván bántak velünk, üvöltöttek ránk, mint valami vadállatokra, gyakori volt a puskatussal való ütlegelés is.

Most is szemem előtt van az a jelenet, amikor vonultunk be a pozsonyi lágerbe, egy cseh nő ment a csapat előtt. Azok az orosz örök, akik a csapat előtt mentek, a géppisztoly tusával hozzáütöttek. A hölgy így szólt: Ezt a műveltséget az orosz honból hoztátok nekünk, cseheknek? Az oroszok leköpték a nőt, aki tovább ment büszkén, felemelt fővel. Innen, Pozsonyból Máramarosszigetre szállítottak azzal az indokkal, hogy itt van az orosz vezérkar, majd adatainkat átvizsgálják és azután mehetünk haza.

Máramarosszigeten hatalmas embertömeg volt, élelem nagyon kevés, és sokan haltak meg. Itt már mindenkinek 60 kérdésre kellett felelnie írásban egy fejlapon. Mindennap egy-egy szerelvény indult, de hogy merre, azt nem tudhattuk még. De azt igen, hogy azokat a katonákat, akik valamely különösebb alakulatnál szolgáltak, büntetőlágerekbe vitték, többnyire Szibériába. Azonkívül szállítottak a Domászi szénbányákba is.

Minket Sumi (Ukrajna) városába vittek. Az utazás egy hétig tartott. Minden megállásnál két deci főzelék volt a napi koszt, és 20 deka kenyér. Vízet keveset kaptunk. Voltak olyanok is közöttünk, akik a vizeletüket is megitták. És sokan meghaltak az utazás alatt. Az örök, akik vigyáztak ránk, mesterlövészek voltak. Az egyik ór a mozgó vonatból lőtte le a kutját, amely ötven méter távolságra lehetett kint a mezőn. Ez az ór, amíg mi felszabadultunk, a Sumi lágernél teljesített szolgálatot.

A láger, ahová kerültünk, közvetlen munkahelyünk közelében volt, amely egy ötven hektárnyi területen fekvő gyár romjait képezte. A láger is e gyár területéből lett leszakítva, neve: Javoda Frunza volt. A láger itt négy soros dróttal volt körülvéve. Minden húsz-harminc méterre órtorony állt. A drótkerítés szélessége négy méter lehetett, között rendszeresen ásták, gereblyélték, hogy az esetleges nyomok könnyen látszódnak meg. A kert mellett villanyoszlopok voltak beásva, és egész éjszaka égtek a villanyok.

Az épület valamikor egy hatalmas csarnok lehetett, volt úgy húsz méter széles és tíz méter magas. Az első része őszig teljesen nyitva volt, ezért nagyon hideg volt bent, hisz itt május elsején is havaseső hullott.

A csarnokban kétsoros, hatvan férőhelyes háromemeletes priccsek voltak, a priccsek két sorból álltak, a két sor között volt a bejáró, mely annyira széles volt, hogy egy autó a közön elfért volna.

Ez a csarnok 3000 embernek adott szállást. A priccsek tíz méter szélesek lehettek, kemény tetőoszlopokból voltak összerakva. A középső sor oszlopainak mindkét oldalára deszka volt szegezve. Ez a deszka volt a fejpárna is.

Bakancsban, ruhásan aludtunk, feküdtünk a priccsen, a bakancsot nem húztuk le, mert ellopták volna. Az ing valósággal lerothadt rajtunk. Az igaz, hogy hetenként fertőtlenítesen mentünk keresztül, megnyírtak, levágták szőrzeteinket és egy fára tekert ronggyal bekenték

testrészeinket, hiszen tele voltunk háromfajta tetűvel is. Ezeket a műveleteket nők végezték. Fürdés után a fertőtlenített ruhákat visszadobálták úgy, ahogy kapták, vagyis minden alkalommal a máséba öltöztünk.

A tetvektől egy pár napig mentesítve voltunk, de a poloskáktól nem. Éjszaka a felső priccstről vagy a plafonról, mint valami elszánt ejtőernyősök, dobálták magukat ránk. Főleg a nyakunkat, derekunkat csípkedték, a csípés helyén hólyagok keletkeztek. Ahogy világosodott, visszavonultak helyeikre, mint akik jól végezték dolgukat.

A tetűkkel is hamar felteltünk a civilektől, hiszen ők odahaza is háziállatként kezelték tetveiket. Egyéb állatuk nem is volt. Ha valaki közülük disznót tartott véletlenül, az a házában lakott vele, mert különben ellopták volna. Kerthelyiség nemigen volt, mert a szovhozban vagy a kolhozban dolgoztak azok, akik falun laktak, a városiak meg a gyárakban.

Eleinte a láger lakossága magyar és német katonákból állt tiszthelyettesi rangig. A tiszteket más légerekbe vitték, zászlóستól fölfelé. Őket állítólag nem dolgoztatták, mert nemzetközi egyezmény tiltotta azt. Minden századnak külön parancsnoka volt, a munkahelyeken a parancsnokokat az altisztekből választották ki.

A fogolyörök éjjel-nappal fölváltva, a munkahelyen vagy a láger körül elhelyezkedő állványokon teljesítették az örködést. Minden óratoronyban vas volt felkötve, s ha valamit észleltek, verni kezdték a vasat. Ők külön kosztot kaptak, és jó ruházatot. Minden második állványon a foglyok közül kiválasztott személyek örködtek, fegyver nélkül.

A német hadifoglyok egy év múlva érkeztek ide, úgy 1500 fogoly. Az első hetekben erősnek érezték magukat. Jól emlékszem egy olyan esetre, hogy egyszer, amikor az oszlopot vitték munkába, az azt vezető parancsnokuk az őrparancsnok kezéből a géppisztolyt kiütötte, mivel az mellbe ütötte. Igaz, ezen esemény után a német parancsnokot többé nem láttuk. A német katonák aztán hamar összerogytak. Kenyeret 60 dekát kaptak munkaidőben. Ha viszont a normát nem teljesítették, 10 dekától fölfelé adták. Ha a normát túlteljesítették, akkor 80 dekát kaptak.

A menü változó volt. Ősszel uborkalevessel kezdődött, ami úgy nézett ki, mint amikor idehaza az üvegből kifogyott a kovászos uborka és a magvai csellengtek az üveg vizében, csak azzal a különbséggel, hogy

az uborkamagvak közé egy-egy köleskása is betolakodott. A második fogás két deci köleskása vagy paszuly vagy tatárka, de nagyon jó volt, amikor korpalevest kaptunk, ami olyan vastag volt, hogy a kanál megállott benne. Aztán következett a savanyú paradicsomleves-szezon. Majd a káposzta, a csalán köleskásával vegyítve, aztán a laboda és a cukorrépa leves.

A német katonafoglyok őszi felé annyira legyengültek, hogy csak gubbasztottak, mint a pulykafiak, mikor a gyöngyüket hányják. Egy év alatt legtöbbjük elhunyt, az életben maradtakat pedig átvitték egy másik lágerbe följavításra. A civilek is, akik a gyárakban dolgoztak, nagyon rossz körülmények között éltek. A ruházatuk is csak annyiban különbözött, hogy a miénken egy karszalag volt, amire rá volt varrva két betű: VP, azaz: vojna pleni. Ez azt jelentette, hogy: hadifogoly.

A menü náluk is hasonló volt, csak valamivel olajosabb. Az első évben egy csőszerelő műhelyben dolgoztam hat mesteremberrel. A műhely közepében volt egy négyszögű pléhkályha, melyen homokot szárítottunk, és ezt a csőbe eresztettük, közben kopolva, hogy tömöttebb legyen. A mester krétával megjegyezte, hogy milyen formában kell azt hajlítani. Ezzel a módszerrel hajlítottuk a csöveket. A cél az volt, hogy ezt a romos gyárat újra kell építeni.

Mestereim mindennap hoztak magukkal 7 tepertő szalonnát és hét darab krumplit. A krumplit megsütötték a homokban, és ez volt az ebédjük. Nekem is adtak mindenikük a krumplijukból egy darabot és egy tepertő szalonnát. Fizetésük 25 rubelt tett ki, s ha a gyárban kosztoltak volna, egynapi ebéd 5 rubelbe került volna.

Egyszer megkérdezték tőlem, hogy mit jelent az a szó, hogy: szabaka, s mikor mondtam, hogy kutya, azt mondták, hogy álljak az ablakhoz és figyeljem, hogy jön-e a mérnök, és ha jön, kiáltssam, hogy jön a kutya. A nagy elővigyázatosság azért volt, mert csináltak egy malmot, ahol búzát, kukoricát őröltek. A gabonát raktárakból vagy a mezőről lopták. Veszélyes játék volt ez, mert, ha valakit gabonalopáson kaptak, legkevesebb 3 évet kapott, amit a börtönigazgató meg is duplázhatott.

Itt mindössze egy évet dolgoztam, mert a mesterek egymást elárulták, más munkacsoportokba kerültem, de szerencsémre az építészettől megmenekültem, amely nagyon nehéz volt és a norma is nagy, a munkabalesetek pedig mindennaposak.

A civileket havonta fizették, de kevés fizetést kaptak. Egy fiatal fiú egy ilyen fizetési napon mondta: „Harcoltunk, csak harcoltunk, és semmit sem adtatok!” . Egy kis idő múltán megjelent a politikai rendőrség, nyakon csípték és valószínű, hogy a Gulág-szigeteken kötött ki.

Kisebb csoportokban a kolhozokba is vittek dolgozni, például burgonyát kapálni, de csak azokat, akik a fejlapjuk alapján megbízhatók voltak. Reggel, amikor ráállítottak egy burgonyatáblára, nem láttuk annak a végét, olyan nagy terület volt. A burgonyasorok szerencsére tiszták voltak, gyommentesek. Kapálás közben kiszedtük az anyapityókákat és úgy ettük, akár az almát. Ugyanígy, amikor cukorrépat egyeztünk, ott mindig a legnagyobbat gyéritettük, kezünkkel letöröltük a földet a gyökérről és jóízűen fogyasztottuk, mint a banánt.

Bármennyire is hajtottunk, olyan nagy cukorrépa- és burgonyatáblák voltak, hogy a kapálását egész nyáron nem tudtuk befejezni.

Következő év tavaszán kivittek az állomásra, ahol szenet ürítettünk ki a vagonokból. Ahogy ürítettük a vagon, egy sóval rakott szerelvény érkezett meg. Ennek megörvendtünk, mert a só drága volt a lágerben. Fölléptem az egyik vagonra, és amint raktam a zsebeimbe a sót, a vonatkísérő megfogott és egy lámpával úgy föbe vágott, hogy arcomat pillanatok alatt ellepte a vér, de sikerült kereket oldanom. Mikor leürítettük a szenet, visszatértünk a gyárba, a gyár őrei megmotoztak, a sót elvették és mondták, hogy annak örvendjünk, hogy nem visznek ezért olyan lágerbe, ahol ebben az állapotban egy napot sem élnénk túl.

A lágerben éjjelente sokan meghaltak. A halottakat a mezőn egy mély gödörbe rakták, meztelenül. Egy napon, engem is beállítottak halottvivőnek. Amikor kivittük a halottat egy koporsóaljban és belegurítottuk a gödörbe, az őr még annyit sem engedett, hogy imát mondjak fölötte. Reggelre a gödör üres volt, a farkasok az éjszaka folyamán megették az amúgy is súlytalan bajtársainkat. A fogságban az emberi élet nem ért semmit.

Az ébresztő reggel 5-kor volt, utána következett a népszámlálás. Szakaszonként, ötös sorban álltunk, élén a szakaszparancsnokkal. A számlálást a láger orosz és magyar parancsnokai végezték. Bármennyire is hideg volt, addig nem engedtek el, amíg nem összesítették a létszámot. Volt rá eset, hogy kétszer vagy háromszor is megismételték

a számolást, majd munkahely szerint sorba álltunk és aszerint számoltak ki ismét a kapun és adtak át az orosz katonai őrségnek.

A munkavégzés után ismét átszámoltak, utána népszámlálásra sorakozót rendeltek el, ismét átszámoltak és csak azután fújtak takarodót. Mosakodás egy héten egyszer történt.

Egy napon, egy kis csoporttal koksze-előállító üzembe vittek dolgozni. A kokszra mindennap szükség volt. Előállítás a következőképpen történt: az antracit szénét zárt edényben fával vegyítve égették, égetés közben légnemű gázzá alakult és az edény falára, mint valami szürke bukta, csapódott rá. Valahányszor a kisedés alkalma volt, arra gondoltam, milyen finom lehetne ez a bukta, ha fehérre változhatna és még a közepébe lekvár is kerülne. Sokszor eszembe jutott, hogy milyen finom buktákat fogyasztottam vasárnaponként a Mikó étkezdéjében.

Mivel a készülékek jelezték, hogy a koksz még tökéletesen nem hűlt ki, kipihenve magunkat, bevonultunk a lágerbe. Kísérőinktől nyugodtan megszökhettünk volna, de senki nem mert a szökésre gondolni, mert aki megszökött, azt általában mindig visszahozták. Az elfogott szökevényeket egyszerűen halálra kínozták, és nekünk is megmutatták őket, halálra vert állapotban.

A következő tavaszon, ismét egy kis csoporttal, erdőkivágásra vittek. A koszt nagyon gyenge volt. A cukorrépa, a burgonya még ki sem bűjt a földből. Néhány fűszál jelezte csak a tavasz közeledését. A normát 100 százalékosan kellett teljesíteni, a kalória pedig 1000 egységen aluli volt. Lábam eldagadtak, megteltek vízzel. Ha benyomtam a bőrt, egy téli kabátgomb nagyságú lyuk keletkezett. Végül is nem tudtam dolgozni, visszavittek a lágerbe. A betegek részére vaságyak, szalmával töltött párnák voltak. Emberibb módon próbáltak gondozni, hisz a fogság vége felé közeledtünk, az 1500 magyar hadifogolyból 800-ra csökkentünk. Az egészségügyiek mindent megtettek, hogy lábra állítsanak.

A foglyokat a következő osztályokba sorolták: az 1. és 2. osztályosoknak kötelező volt a munka, a 3. osztályosok ókások voltak, míg a 4. osztályosok disztrófiások, akiket állandó kezelés alatt tartottak. Ennek a csoportnak én lettem a felügyelője. Kötelességem az volt, hogy a kiosztott ennivalót ellenőrizzem, hogy elfogyassák a beteg foglyok, hogy lelket öntsek beléjük, próbáljam felvilágosítani, hogy gondoljanak

hozzátartozóikra és a velük való találkozásra. Ezt azért kellett tennem, mert a betegek nagy részét azok a gondolatok táplálták, hogy legyenülve hamarabb hazaengedik. De a hazaszállítás órája mindig csökkent, ahányszor nem vették be az életfenntartáshoz szükséges létminimum alatti ételmezt. Néhányuk képes volt egy kanál mahorkáért (dohány) eladni a 60 deka kenyereből 20 dekát, vagy a cukor adagjukat. (Egy kanál cukrot kaptunk.) Akiknek palancsintát sütöttek, arról már tudtuk, hogy Szent Péter megnyitotta számára a kaput. Három hónapot voltam itt betegfelügyelő, egy orvosi ellenőrzésen aztán ókást csináltak belőlem.

Az osztályozást minden hónapban egy speciális orvosi szakcsoport végezte. A beteg farán meghúzták a bőrt, s ha 40 centiméterre kinyúlott, akkor disztrófiás lett. A bőr nem a húst takarta, hanem közvetlenül a csontot. Mindezt saját magamon is tapasztaltam, mert amikor én is e betegségben szenvedtem, midőssze 29 kilós voltam. Lassan erőre kaptam, amikor is a testemen több nagy kelés jelent meg, és orvosi beavatkozásra szorultam. A keléseket kivágták, és az orvos figyelmeztetett, hogy a testemet telefolyák a sebek, ha vakarom. Kitalálta azt, hogy kenőccsel bekeni és befáslizza testem nagy részét, és megígérte, hogy az orvosi csoportnak azt fogja mondani, hogy szifiliszos vagyok. Ez meg is történt, a komisszió pedig rögtön betett a legelső hazajövő menetoszlopba.

A Sumi lágerből a Nyikolaevkai lágerbe szállítottak át, ahol új ruhába öltöztettek, új bakancsot is adtak. Itt találkoztam egy mikóújfalusi emberrel, aki gyerekkoromban a szomszédban mint asztalossegéd dolgozott, a gidófalvi Fazakas Károlynál, ahol koporsókat is csináltak. Könnyörgött, hogy segítsék neki, hogy ő is hazakerülhessen. Mondtam neki, hogy én magyarországinak vallottam magam, s nem mehetek Romániába. De addig kért, hogy változtassam meg bejelentett lakhelyemet, hogy bementem a Nyikolaevkai parancsnoksághoz, ahol kértem, hogy változtassák meg a lakhelyemet, mert Romániában akarok letelepedni. A láger belső parancsnokai németek voltak. E láger német gyűjtőláger volt. Azok be is írták úgy, ahogy kértem.

A beigért szerelvény érkezése előtti napon csináltak egy próbasorozást, névsorolvasást, ahol mindent rendjén találtak. Másnap a felsorolt személyek a láger kapuja előtt sorakoztak. Azon vettük észre

magunkat, hatvanan lehattunk, hogy hirtelen a láger kapuja előttünk becsapódik, és visszakisértek régi helyünkre.

Rögtön bementem a parancsnokságra és székelyes németiséggel megkérdeztem, hogy miért nem engedtek felülni a szerelvényre. Ott azt mondták, hogy Magyarország hirtelen nem vállalta a hazaszállítás költségeit, mivel Romániához tarozunk. Románia meg azért nem vállalta ugyanazt, mert a magyarok oldalán harcoltunk. 1947-et írtunk.

A nyikolaevkai lágerbe még két hónapot tartottak tétlenül, majd ismét visszaszállítottak a Sumi lágerbe, ahol ismét megkezdődött a munka, de már érződött a hazaengedés jele. Külön épületben helyeztek el, vaságyakat kaptunk, szalmazsákot, párnát adtak kezünkbe és kivezényeltek az egyik kolhoz szalmakazlához, ahol megtöltöttük a szalmazsákokat részben szalmával, részben burgonyával. Ugyanis a szalmakazal mellett egy nagy tábla burgonya várta a kikeletet a hó alatt. Először azt hittük, hogy valami vakondtelep lehet, de megpiszkáltuk a földet, s hát gyönyörű szép piros burgonyák kerültek elő a földből. Kézszel-lábbal nekiálltunk a burgonyafészkek feltárásához és a szalmazsák alját megraktuk azzal, mely felbecseülhetetlen kincset jelentett nekünk.

Általában a termésnek nagy részét a tél emésztette meg. A civilek meg sem merték közelíteni a burgonyatáblákat. Bármennyire is éheztek, életüket kockáztatták volna, mert a szibériai bányákban tűntek volna el, ha rajtakapják őket.

Minden hétvégén fogvatartóink politikai előadásokat szerveztek, néha még vodkát is adtak, cukrot, valamivel több mahorkát, de még a koszt is sokat javult.

Közbe-közbe hoztak új ruhákat, bakancsot, amit biztató jelnek vettünk. Mikor valóban meggyőződtem, hogy elérkezett a hazamenetelünk órája, fölkerestem civil mestereimet, hogy elbúcsúzzak, többek között Tomosenkát, aki így szólt: Ámosz, tudd meg, hogy én egyszerű föld nélküli gyári munkás vagyok, egyszobás magánháza van, egy négyzetméternyi kamarám, tele polcokkal, amiken semmi nincs. Élel-münk oly kevés, hogy csak a létminimumot elégíti ki. Ámosz, ha hazamensz, mondd meg mindenkinek, hogy mi a kommunizmusunk, ami olyan mint a var, mely végigfoly a testeden, s ha elvakarod, az soha be nem heged életed végéig. Felkerestem Vologyát is, aki elpanaszolta, hogy fia Németországban katonáskodik mint hadnagy az

orosz hadseregben, hogy milyen áldatlan helyzetben lehet, mennyit éhezhet.

A Sumi vasútállomáson vagoníroztak be. Az erdélyieket külön kocsiba, a szerelvény végére kapcsolták, várták a parancsot Moszkvából, hogy mi történik velünk, leraknak Kijevben, vagy behoznak Máramarosszigetre? Ennek a hátrányos megkülönböztetésnek az oka a hazaszállítási költségeken múlott, mert sem a magyar, sem a román kormány nem akarta vállalni a hazaszállítás költségeit.

Kijevben majdnem egy napot állt a szerelvényünk. Végül megérkezett a várva várt parancs, a szerelvényünk elindult Erdély felé, és szerencsésen kirakodtunk Máramarosszigeten, 1948. május 3-án. Itt több mint két hetet tartottak, aztán újra vonatra tettek, és kiszállás nélkül végre megérkeztünk Brassóba. Az állomáson talákoztam a gidófalvi Barabás Sándor rokonával, aki itt lakott, s aki bevitt a legközelebbi cukrászdába, ahol mindennféle jóval megkínált. Tőle értesültem szüleim hogylétéről. Megtudtam, hogy apám is a pozsonyi láger hadifoglya volt és hogy 1947-ben szabadult meg.

Innen a legközelebbi személyvonattal érkeztem meg szülőfalumba. Hazaérve, amint benyitottam a szobába, anyám dermedten nézett rám, nem akart hinni szemeinek, hisz sem ő, sem mások nem hittek már az én hazajövelemben.

1948. május 18-án kerültem haza a Szovjetunióból, az „orosz paradicsomból”, azzal a reménnyel, hogy igazi demokratikus otthonra fogok találni és kilehelem végre lelkemből a „davaj bistro” s a többi káromló idegen szavakat, hogy testileg-lelkileg újjászületek. De az egykori orosz civil mesterem szavai igazolódtak be, aki azt mondta, hogy a kommunizmus minket is tönkretesz, s mindezt újra megtapasztaltam akkor, amikor kuláknak bélyegezve, hat évre emeltek ki szülőfalumból és dobrudzsai kényszerlakhelyre deportáltak.

De ez már egy másik történet.

Zsidó Ferenc

FAUSZTOK ELFEKVVŐBEN

A vajdasági Balázs Attila új könyvének¹ címe az allúziók áradatát indítja el az olvasóban. Hogyan lehet a 21. században hozzányúl-
ni ehhez az összetett jelképiséget hordozó témához? Nos, a szerző megtalálta ennek magyarfauszti útját.

A helyszín egy magyarországi kórház (apropó: a 6-os számú kórterem...), a mű alapvetően párbeszédes jelenetekre épül, a leírások csupán jelzesszerűek, továbbá adott a Goethe-féle Faust-párhuzam. Mindez arra utal, hogy alapvetően dramatikusan jellegű szöveggel van dolgunk, drámaregénnyel vagy regénydrámával, esetleg hogy a Balázs Attila-i manírhoz kissé igazodjunk: világdrámaregénnyel (műfaji eligazítás helyett a szerzőtől amúgy csak ennyit kapunk: magyarfauszt).

Az előljáró beszédben Balázs Attila egyértelműen, ugyanakkor az irónia révén mindent (is) relativizálva rögzíti a koncepciót: „Célja szerint e többfejezetes mű – a szórakoztatás evidens célján túl – olyan alapvető kérdéseket feszeget, mint a Mindenható és az örökké ott szekundáló Sátán munkálkodása a Föld keletkezésétől a hawkingi Nagy Bumm elméletéig. És vissza.”

A főszereplő „második vagy sokadik életű dr. Hatvani Istvánunk és dr. Johann Faust”, de a cselekmény előrelendítésében szerepe van/lehetne a Voltembernek, vagyis Nikola Teslának is. A szerző a saját szerepét is pontosan kijelöli: ő „a magyar puli, az óhatatlanul szertefutó gondolatokat összeterelendő”, ki eme emlékkönyvet a halhatatlan magyar orvosdoktorról, matematikusról és bűvész professzorról közreadja. Később ezt így részletezi, eltávolító önkritikával: „Szorgalmas vidéki krónikásunk, Anonymus B. érdekes anyaggal jelentkezett...” A narrátor kiléte azonban nem teljesen tisztázott, illetve szándékosan zavaros: többnyire egy kívülálló elbeszélővel van dolgunk, de olykor Hatvani is mesélővé avanszál, „mintegy átvéve a stafétát”.

„A cselekmény természetesen zömmel a két egymásra féltékeny polihisztor időnként kegyetlenségbe hajló, csaknem magamutogató

---

1 Balázs Attila: *Magyarfauszt*. Újvidék, 2019, Forum Kiadó.

(obszcén) szellemi párbajozása a többiek előtt” – olvashatjuk az előjáróban, és megállapíthatjuk, hogy némiképp fából vaskarikával van dolgunk: a szellemi párbajozás mint cselekmény? Nos, a Balázs Attila-i értelmezés szerint igen.

S hogy miről eszmecserél a két, megszállottságában nevetségessé váló polihisztor? Olykor magasröptű dolgokról, mint tudomány, hit és hitetlenség, művészet, irodalom; máskor egészen hétköznapi témákról, mint sport, evés, szerencsejáték. Vagyis esendő emberek ők is: és éppen zsenijük révén válnak esendőkké.

A szerző legrészletesebben a Hatvani alakját bontja ki: enciklopédikus tudású, ugyanakkor szórakozottságában komikus figurának láttatja, aki kotyvasztja varázsitalait és gyógyleveleseit, aki „se lát, se hall, annyira lefoglalják a saját gondolatai.” Misztikus figura, akiről az a hír kering, hogy „lepaktált... az ördöggel, ezért képtelen meghalni.” Pontosabban, egyszer meghalt, de feltámadt, s azóta járja a világot, mint „egy jó magyar Bolygó Hollandi”. A debreceniek azt tartják róla, hogy képes lenne halottat is feltámasztani, „csak istenfélő szerénységében nem szeretne Jézussal versenyre kelni”.

Amúgy 1718-ban született, „Faust elhunya után százhetvennyolc évvel” (apropó számmissztika). Ez már predestinálja őket az összetartozásra, a szimbiózisra: „mint a valami és a valaminek az árnyéka.” Hatvani erre rá is játszik: „hogy nagyobb legyen a kavarodás, egyes idegen források szerint Faustin Magiar névre kiállított passzussal utazott...”, ergo ő a magyar Faust. Kettejük kapcsolatáról számos urbánus legenda kering, például az, hogy „tisztátalan erőkkel léptek szövetségre, hogy fogadtak még a Sátánnal is, de legfőképp egymással szoktak fogadni”.

Hogy miként került Faust Hatvanival egyetemben a kórházba, annak részletei homályban maradnak – meg kell elégednünk azzal az egyéb-ként kézenfekvő válasszal, hogy Faust eleve „az örök sötétség birodalmából pottyant közénk”. Kettejük szellemi ingerkedései, kópéságai részint szórakoztatóak, részint parciálisak. Olykor igazi „szellemi duellumok”, máskor szakmai féltékenységtől szított, sportként üzött heccelődések. Ezt nem valami arisztokratikus, anakronisztikus tevékenységnek kell elképzelni, hangsúlyosan a jelenben élnek.

Hatvani például a betegségeknek arckifejezésekből való felismeréséből doktorált 1748-ban, eredményeit azonban ma is hasznosítják a „női

lapok és különféle alternatív gyógyászati kiadványok”, tele van vele a világháló. Tehát a könyv az itt és most perspektívájából íródik, szereplőik azonban – lényegüknél fogva – könnyedén mozognak időben és térben. A „Mátyás királyunk a Nemzeti Dohányboltban”-féle kijelentések a 21. századi magyar valóságot szembesítik a történelemmel.

Faust az örök kételkedő (kételkedem, tehát gondolkodom), aki mindig ellentmond. Részletekbe menően kivesézik például a magyar korona történetét: Szilveszter pápáról egészen más képet kapunk, mint amit a kanonizált történelemtudomány alkot, de az általa István királynak adományozott szent ereklyét is deszakralizálják.

A két/három polihisztor beszélgetéséből tehát elvetélt találmányokról, eddig feltáratlan művészi összefüggésekről, elpuskázott tudományos lehetőségekről, illetve ezek mítoszáról szerezhetünk tudomást, egyre inkább elmerülve ebben a kulturális krimiben.

A stílus játékos, humoros, lehengető, az abszurd, a groteszk határait feszegeti. Az első ötven oldal után arra gondoltam: ez a könyv sziporkázóan szellemes, a közepénél olykor arra, hogy némiképp fárasztó, a végéhez érve talán arra, hogy fárasztóan szellemes.

A mű létrejötté szempontjából lényeges, hogy eme ördögi páros az irodalom iránt is élénk érdeklődést mutat. Hatvani például ezt írja be a naplójába, és lehetetlen nem éreznünk a bagatellizáló szándékot: „Megvizsgálni az irodalom, ezen belül a lektűr hatását az életre.” Mert hát ez a könyv is lektűr: értelmiségi/tudós lektűr.

Nikola Tesla körülbelül a könyv harmadánál bukkan fel: a drámaírás logikája szerint véle elvileg a bonyodalomnak, az ármánynak, a konfliktusnak kellene megjelennie, de nem, így szigorúan véve a mű egészének szempontjából epizodikus figura marad. Ő a VoltEmber, a váltóáram felfedezője, de több mint 150 találmányt jegyeztetett be Amerikában. Mondhatni ő találta fel a 20. századot, a regényben azonban (ő is) csupán kallódó zseni, csodabogár. Megjelenése egyébként irracionális jelenség: az égből pottyant a parkba. Hatvaniék nem tudják eldönteni: tán kilökték a mennyek országából? Vagy maga az Úr küldte kifürkészni, érkezett-e odalenn az idő fiának második leküldésére? Vagy teleportálta magát – merthogy ő ahhoz is ért?

Tesla aztán eltűnik – szó szerint a test odalesz –, miután a mentősofőr meggyilkolja. Mégpedig stílusosan: „áramot vezetett a vaságly keretébe”. A miérték nem derülnek ki, így a könyv, amely jó pár

mítoszt lerombol, ezúttal teremt is. Tesla ugyanaz a hóstípus, mint Hatvani meg Faust, örök kereső, örök vitatkozó: „Én két kérdésben nem vagyok kompetens: Isten és Nő kérdésében.” Halálát nem érezzük tragikusnak, tán még drámainak se, hanem – a kreált alaphelyzetnek és hangulatnak megfelelően – inkább bagatellnek. (A Tesla-epizód: regény a regényben. Talán nem véletlen, hogy a mű alapján Tóth Loon rendező újragondolásában *Voltember* címmel dráma született, Tesla főszereplésével).

Az imént kuriózumokat említettem, nos a könyv valósággal hajszolja ezeket, a mű szerkezetileg különféle mítoszok epizódjaira épül, amelyekre a két Faust reflektál. Olyan sztorik ezek, amelyek – a szerző találó megfogalmazása szerint – a „T.Ü.N.-be, a Tisztázatlan Ügyek Nagykönyvébe” valók. Hogy hány mákszem van a mákostésztában, vagy miből van több: az égen csillagból, vagy a földön nyűből... Az az érzésünk, a két derék professzor nem tudja (akarja?) érdemlegesen kihasználni szellemi kapacitását, s így inkább efféle bagatellekkel kötik le intellektusukat. Például kidolgozni a szimultán távsakkozás módszereit.

Faust egy helyütt maró önkritikával fogalmazza meg a felismerést: „Deák vagyok, aki sosem jut el a valódi felismerésig.” Az ehhez hasonló kijelentések a nyelvi köntös és az alaphelyzet miatt nem válnak didaktikussá, egyébként a klasszikus drámák tételmondatait idézik: „Dr. Faust nehéz ember, de jó humora van, amikor akarja.” Néhány részlet kiderül menetközben, hogy miért kerülhetett ebbe a magyarországi kórházba, miért vonzódik a magyar irodalomhoz: „édesanya erdélyi szász lány, aki primán beszélt magyarul”.

A három zseni jellegzetesen mai nyelvet beszél, szlengszavakkal (pl. truváj, stb.), olykor deákos műveltség ütközik ki rajtuk: „ad captum vulgi”. És ha már latin: professzor uramék káromkodni is csak elegánsan szeretnek, például „egy nagy excrementumot!”

A műben a valóságok, a korok felcserélhetők, behelyettesíthetők, például megismerkedünk a kórház egy másik kórtermében dekkoló Abafi Olivérrel, Jósika Miklós történelmi regényének főszereplőjével, de az Atyának is jelenése van egy isteni pingpongmeccs keretében.

Néhány mellékszereplő is megjelenik időnként, de inkább csak azért, hogy ritmust, keretet szolgáltatson a zsenik évődéséhez. Például Psziché, azaz Berkes Beatrix doktornő, valamint „időtlen kórházunk idétlen nagyfőnöke, dr. Abdul-Alim Ashmoodi”.

Balázs Attila műve par excellence posztmodern: él és visszaél motívumokkal, szüzsékkal, új kontextusba helyezve azokat. Egy helyütt erre tételesen is utal, ironikus ars poeticáját így fogalmazva meg: „alig várja (mármint Faust – megj. tölem: Zs. F.), hogy Esterházy Péter elkezdje termelni a regényeit, mert így egy kicsit formátlan még az egész, nem látja pontosan a magyar irodalom jövőbeli útját”. Benne van ebben a humoros, némiképp kritikus kiszólásban a posztmodern újító ereje, ugyanakkor gyengesége is. És Balázs Attila művében mindkettő pregnáns módon fellelhető. Ugyan a könnyed, humoros alaphang az uralkodó, vannak a kötetnek mélyebb, elvontabb, esszé-iztikus/filozofikus részei is, például az irodalom és történelem kapcsolatáról, azzal a summával, hogy: „az igazi történész valójában Dante és Homérosz”.

Számunkra, erdélyi olvasók számára külön érdekes mozzanata a könyvnek a „katona, sóban”, amely azt a mítoszt tárgyalja, hogy az 1849-es szabadságharc vízaknai csatájában elesett honvédekot sebtében a sóbánya egyik felhagyott tárnájában temették el, hogy 1890-ben egy árhullám épségben előhossa a holttesteket: só által tartósítva. A zárókép kissé erőltetett, de stílusos véget ad e bizarr szellemi kalandnak: Psziché fotót készít okostelefonján a két polihisztorról, és meglepetten konstatálják, hogy a fényképen Hatvani nem látszik. „Drága Stephanusom: nem vagy...” – mondja kajánul dr. Faust. A jelenet teljesen szürreálisba vált, sejteni lehet, hogy Hatvani egy új alakváltozatban eltűnik, de – s hogy ismét Balázs Attilá-s legyek – az is lehet, hogy ki tudja. Ezzel a könyv abbamarad, ez a két főszereplő örökéletűségének kifejeződése is: „Itt egyelőre vagy mindörökre vége.” A bevezetőben a szerző így jósolta meg a végkifejletet: „Végül természetesen a Jó győz és megszólal az Angyalok Kara. Vagy sem?” Nos, mindazok, akik végigolvassák e 375 oldalt, immár láthatják: az Angyalok Kara megszólal, de mégsem.

Az, hogy a három Fauszt a kórház elfekvőjében tengődik, jelképes: a világnak nincs szüksége zsenikre. És ezt a *Magyarfauszt* filozofikus krimije zseniálisan taglalja, kihívásokkal teli szellemi kaland keretében. A „kihívások” és a „szellemi kaland” egyaránt hangsúlyozandó.

Tamás Dénes

KISLÁNY FEKETÉBEN

– *Sánta Miriám: Hétfőn meghalsz*¹ –

Mindig valahonnan olvasunk. Érzékenységünk, preferenciáink, magánkánonunk egyszerre tesz elérhetővé jelentésrétegeket, miközben sokszor útjában is áll a megmutakozásnak, leginkább akkor, ha valami újszerű készülődik. Azért mondom ezt, hogy jelezzem: a kortárs, éppen íródi költészet talaján mindig kicsit értetlenül, idegenül mozgok. Ritkán adják magukat ezek a versek, átfolynak rajtam, vagy legfeljebb felbosszantanak. A régi iskola hátránya, hiszen ízlésem, gyökérszetem a modernizmusé, én még tömörséget keresek a lírában, formát, gondolatiságot, erős képiséget, egyszóval magammal vihető sorokat, miközben látom, a kortárs líra már rég túlírta magát ezeken a pontokon. Ennek ellenére mindig hatalmas elvárásokkal fordulok ehhez az új, alakuló költészethez, hiszen onnan várom kissé konzervatív esztétikám megtermékenyítését, hibridizációját, kiforgatását. Sajnos legtöbbször csalódás a vége ezeknek a kirándulásoknak, mert a verseket, a ritka kivételektől eltekintve, öncélúan rejtélyeskedőknek érzem, amelyek legfeljebb a homály termelésében jeleskednek, nincs mögöttük átgondoltság, reflektáltság, hiányzik belőlük a hagyomány konstruktív/dekonstruktív használata, illetve túlságosan narcisztikusak, csak befele tekintenek, s ezért nem tesznek átélhetővé semmit abból, ami körülöttünk történik.

Igazságtalan ez a kép? Persze. Ezért próbálkozom újra és újra kortárs versek olvasásával: kitapintani egy kipreparált, rángó ideget – olyan ez a munka. Lássuk, most mire jutottam!

Sánta Miriám fiatal költő verseibe már többször belefutottam. Felfigyeltem rájuk, és kíváncsi voltam, hogyan szervesülnek első köteté ezek a különböző folyóiratokban publikált művek.

Ami egyértelmű: a kötet cím. Egy amolyan „rúgjuk be az ajtót” cím. Stendhal mondta valahol, egy társaságba párbajjal kell belépni. Ez párbajnak kevés, meghökkenétnél azonban több, miközben tudjuk,

---

1 Kolozsvár–Budapest, 2019, Erdélyi Híradó Kiadó – Fialat Írók Szövetsége.

már régóta nincs társaság, se meghökkenés. Még hogy én fogok meghalni?! Legfeljebb úgy, ahogy annyi melós sorstársam egy extatikus hétvége után, miközben a hétfő reggeli kávéjukban a cukorpoótlót kavargatják. Na lássuk!

Először természetesen a visszafogottan szép borítót. Fejjel lefele tömbházak, akarom mondani, blokkok rajzolatai lógnak bele a vérvörös alkonyatba. Aztán a rövidke fülszöveget. Egészében idézem: „Európa itt épül, mondja egy fehér tábla. / Túlmagyarázod, mondja mellette a fa.” Ha túl akarnám magyarázni, azt mondanám: nemcsak a kötet sarokköveit, de ugyanannyira verselési módját is megelőlegezi ez a két sor. Erős állítás valamiről, majd annak visszavétele, szintén egy erős állítás révén. Kontrasztok egymásra halmozva. Igen, feltárult az a berúgott ajtó, beléptünk a Miriám-univerzumba.

Szúróságak, szögletesek ezek a szabadversek. Kényelmetlenek, zavaróak, akár egy cipőbe bekívánczó kavicsdarab túrázás közben. Van bennük valami a kiáltványok haragjából, sértődöttségéből. Sok bennük a kijelentő mód, valaminek az állítása. Többnyire zsúfoltak, tárgy- és benyomáshalmozóak. Sokszor túlterheltek. Befejezetlenek, még akkor is, ha a versek végén ott van a katarikusnak szánt sor. A törékenység, a sebzettség fut végig rajtuk, akár tükrön a sikolytól előidézett repedés. Nincs bennük semmi óvatoskodás, távolságtartás, kérdés, reflexió is alig. Egy szertefutó, ugyanakkor önmagába belegörccsödött figyelem érzékelhető bennük, ami több pontból markol rá az elfutóra, kitép belőle valami elevent, vértől iszamóst, és minden magyarázat nélkül eléd pakolja. Érts belőle, ha tudsz!

Három ciklusra vannak szabdalva a kötet versei. Mindhárom ciklust egy-egy cím nélküli vers előzi meg, a pars pro toto szabálya szerint magába foglalva azt, ami következni fog. Érdekes, én ezeket a verskezdeményeket szerettem a legjobban a kötetből. Letisztultak, pontosak, nincs bennük semmi felesleges. A ciklusoknak is világosan kitapintható a tematikus egysége. A személyesből a közösbe tartanak a versek, hogy a harmadik ciklusba megérkezzenek a személyfelettibe, -alattiba: a poszthumánba, ahogy ma divatosan nevezni szeretik világ-érzékenységünk készülődő korszakát.

Az első ciklust akár a test felszabadításaként, visszavételeként is olvashatjuk. Egy versről versre történő keservesen heroikus előretörést követhetünk, egészen addig a pontig, „míg sajátta nem válik a test”.

Egy próbafülke camera obscurájában lemeztelenedni, kimondani és vállalni a test működését, ügyetlenségét, esetlenségét – erre vállalkoznak a versek. Akár a szövegek pszichoanalitikus olvasatával is próbálkozhatnánk, ha adnának ehhez valami fogódzót, de nem adnak. Nincs őstrauma, nincs kibeszélhető múlt. Csak egy jelzés adott, hogy a hidegség, megközelíthetetlenesség mögött ott van egy fallal szembeállított kislány, aki arra vár, hogy megszűnhessen egy betakaró tenyér alatt.

A második ciklus a gyökerek irányába indul el. Azon a furcsa kontinensen, ami se nem kelet, se nem nyugat. Igazi monstrumversek találhatók itt: képi anyaguk tobzódásában, benyomásszerűségükben, formátlanságukban, a közlés intenzitásában. Mégis, pontosabban, éppen ezért szinte követhetetlenek számomra ezek a versek. Persze nem mindegyik. Az *Ikon* című nagyversnek egy alföldi menza és környezete (nem találok jobb szót) brutális leírásával mintha közép-kelet-európai, odakozmált realitásunkat sikerülne felvakarnia. De a *Címtelen föld* gondolati és képi világában is sokáig sikerült benne maradnom. Igen, valahol egy gyors sodrású hegyi patakban való fürdőzéshez hasonlítható az ezekkel a versekkel való találkozás. Sodor-nak, levisznek a mélybe, majd egyszer csak kihajítanak magukból. Ezért megpróbálsz visszavenni a tempóból, elidőzni a meghökkentő képzet-társításoknál, amelyekből azonban ritkán épül fel koherens jelentés, és inkább elnyelnek, mintsem felszabadítanak. Hány motívumváltást, mekkora képi, gondolati távolságot bírhat el egy vers? – kérdezed. Mielőtt azonban feladnád, rátalálhatsz a használati utasításra a *Corona Intercity* című versben: „Nem értem a zenéjét. Aztán rájövök. Nem érteni kell. / Idegesít. Érteni próbálok, amire nincsenek szavak...”. Itt mégis csak szavak találhatók. Megpróbálok nem érteni azok, csak követni szürreális, videoklip logikájukat, hallani a versek disszonáns, pszichedelikus zenéjét.

A zene konkrétan is jelen van a versekben. Sánta Miriám szereti magát úgy felcímkézni, mint aki mindent szeret, ami zenével és szubkultúrával kapcsolatos. A versek mottói, belső utalásai jelzik ezt a kapcsolódást. Fontosnak tartom kiemelni ezt a vonatkozást, hiszen látni kell, hogy a fiatal alkotógeneráció műveinek utaláskészlete már rég nem csak a magaskultúrára szorítkozik, hanem termékenyen építi magába a különböző (számítógépes, zenei stb.) szubkultúrák jelentés-

készletét. Vajon mennyit veszít az a Sánta Miriám-vers olvasó, aki nem hallott még black metált?

Ugyanígy fel kell készülni arra, hogy a lírában sokáig magától értetődőnek vett alanyiség és az erre épített humanisztikus perspektíva már rég a múlté. Hogy egy bogár és az ember (a kimúló isten) közötti távolság nem az ember javára fog eldőlni (*Célba ér*). Hogy a kibernetikus ember zsoltára a kollektív tudattalan pusztulásáról dalol (*Psalmus cyberneticus*). A kötet harmadik, rövidebb ciklusa ebből az új érzékenységből villant fel néhány szekvenciát.

Majd gyorsan lezárul a kötet. „Itt van és felébreszt a huszonegyedik század” (*Év végén*) – ez a kötet utolsó mondata. Felébredtünk? Mire ébredtünk fel a kötet elolvasása után? – ezt kérdezem. Kibogozhatatlan belefoglaltságba és összefoghatatlan szétszórtságba – olvasom ki a versekből. Innen pedig a vers státusa is megváltozik, hiszen már nincs koherens világ, amibe a tudat töredékei, homályos képzetek beépülhetnének. Nincs lírai én, legfeljebb (de)liráló, ami rázkódik, csak rázkódik abban a valóságviharban, ami ezernyi csatornán zúdul felénk, s majd hol torz képzeteket, hol szépségmagvakat öklendez fel magából. Egy-szerre és ugyanoda.

Sánta Miriám versei jól közvetítik ezt.

Ráng, ugrál az a kipreparált ideg.

Fake news, 2019

Biró Mónika Anita

SE KEZDETE, SE VÉGE...

A szó elszáll, az írás megmarad – szokás mondani. Borcsa Imola, elsőkötetes¹ szerző novelláiban azt vetette papírra, amit mindannyian nagyon jól ismerünk, rendszeresen hallgatunk, s legfőképp művelünk: a pletykát. Lokális történetek, életutak, sőt egész sorsok elevenednek meg az elnagyolt szóbeszédekben és pletykákban. Házasság, válás, szerelem, örület, migráció, munka, üzlet, „alvilági ügyletek” – csupa szaftos kisvárosi téma, amelyek a jó pletyka táptalaját adják. S mikor lehet mindezekről beszélni? Borcsa Imola kötete alapján inkább azt a kérdést kell feltennünk, hogy mikor nem lehet.

A *Magnebéhat* című kötet tíz novellában az olvasót valósággal hallgatóvá változtatja. Nem sok beleélésre volt szükség ahhoz, hogy olvasóként úgy érezzem, szinte magam is jelen vagyok, mintha Elvira néni egyenesen nekem mesélné a város, a negyed vagy akár a lépcsőház legszaftosabb történeteit.

A pletykát sokféle módon mesélheti az ember, s ugyanígy több módon értheti, értelmezheti is. Alapvetően a (leginkább szóbeli) kommunikációnak azon válfajáról van szó, melyet a közvetlen, informális stílus, a kötetlenség, az asszociatív téma- és történetvezetés, a bizalmasság, illetve legfőképp a szájról szájra való terjedés jellemez. Az információ sajátos módon az individuális tudás, az egyéni és kollektív hiedelmek, illetve az előzetesen szerzett információk együtteseként realizálódik, majd adódik tovább. Mindennapjainkban talán nem is tudatosítjuk, hogy a pletyka hogyan alapozza meg személyközi kapcsolatainkat, szociális ismereteinket, hogyan hat viszonyrendszereinkre. Egyrészt maga az információ befolyással van a környezetünkről kialakított képünkre, másrészt a pletykálás mint interakció, mint bizalmas személyközi kommunikáció is nagy hatással lehet ránk. A *Magnebéhat* novellái pontosan ezekre a hatásokra és kapcsolatokra mutatnak rá. Elvira néni pletykái az újonnan érkezett gyógyszerésznő számára a város gondosan összeállított kor- és helytörténeti gyűjteményeként

---

1 Borcsa Imola: *Magnebéhat*. Budapest-Kolozsvár, 2019, Napkút Kiadó – Erdélyi Híradó Kiadó.

valósulnak meg. Borcsa Imola elbeszéléseiben a pletyka ugyanakkor kapcsolatépítési és beavatási rítusként is értelmezhető. A (valós és hamis) tudás megszerzésének és továbbadásának egy informális, személyes és bizalmas módja realizálódik a pletykálás aktusában.

A kötet novelláit egyfajta kísérletként értelmezem, amelyben a szerző írásos formában jeleníti meg a pletyka valóságát, a pletykálás aktusán alapuló társas kapcsolatokat, az információáradás jellegzetességeit, valamint nem utolsósorban mint kellemes időtöltést mutatja be mindent. Elbeszéléseket olvashatunk az elbeszélésekben, amelyekben a történetek az asszociatív gondolkodásra jellemző módon bontakoznak ki: „[Dédnagyanyám] ha ketten maradtunk, mindig magához intett, egy kocka csokit vagy karamellát nyomott a markomba, s azt mondta, kislányom, sose menjél férjhez. Édesanyám volt az, aki szinte meg is hallgatta a tanácsát. (...) Megismerte édesapámat, s gyorsan el is felejtette a fogadkozást. Szerencsémre. (...) Nagyanyám viszont férfiember nélkül is feltalálta magát. Egyszer még az oroszokat is átverte. Ez még a háború alatt történt, mikor itten haladt el a front.” Így míg a szöveg tartalmi szempontból a képzet- és gondolatársítás révén folyik, addig ezt az áramlást a forma megerősíti. Az alapvetően orális kommunikációs műfaj Borcsa leírásában a szóbeliséget megidézve ragadja magával az olvasót. Ez a hatás egyrészt a formabontó írásmódnak köszönhető, amelyben kezdetben zavaró módon a dialógusok nincsenek jelölve, a szöveget formailag és szerkezetileg csupán a bekezdések tagolják. A pletyka szóbeli voltát, illetve magát a szóbeliséget idézi meg a beszéd tájszólás és kiejtés szerinti leírása is: „Abban az évben került ide, mikor narancssárga hó hullott, folytatta. Elkerekedett a szemem, rágni is elfelejtettem egy pillanatig. Menjen széjjel a szék alattam, ha nem az volt, tette hozzá gyorsan. Na, ne úgy tessék elképzelni, hogy virított, mint a sütőtök, inkább olyan halovány körözöttszíne volt. De azért ami narancssárga, az nem fehér. Márpedig annak fehérnek kellett volna lennie. Úgy meg is ijedtünk, azt hittük, itten van a világvége.”

A kötet terjedelmében ugyan rövid, mégis nagyon (olykor már követhetetlenül) információgazdag: a tíz novella közül nyolcban Elvira néni különböző alkalmakkor mesélt pletykáit „hallgathatjuk” az egyes szám első személyű elbeszélő közvetítésében, hiszen a fiatal gyógyszerésznőt kísérve a hazaúton, a gyógyszertárban vagy éppen a piaci

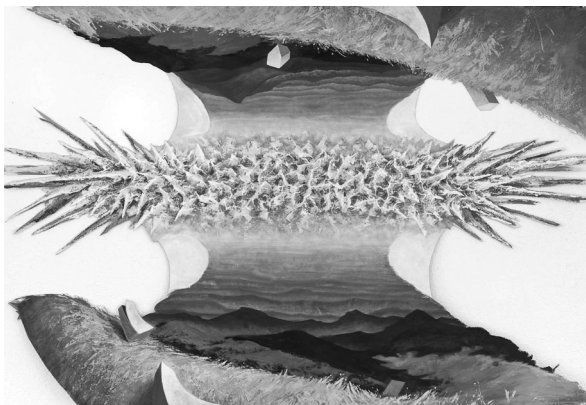
zöldsválogatás közben magunk is Elvira néni hallgatóságának részévé válunk. Ezek a novellák nem függetlenek egymástól, a történetekben a város különböző lakosainak, tisztségviselőinek életébe láthatunk bele. A szövegek minden esetben időbeli és térbeli kontextust teremtenek meg a pletykálásnak, amelyekben Elvira néni mesélésbe kezdhet a gyógyszertárbeli kolléganő olykori becsatlakozásával.

A művek alapvetően nem mozgalmasak, a cselekményük erősen redukált, a hangsúly a pletykálgodáson, illetve a pletykák révén elbeszélte történeteken van. A pletykákban elbeszéltek ugyanakkor nagyon is eseménydúsak, számos már megtörtént, vagy a jövőben feltételezetten bekövetkező történésről olvashatunk/hallhatunk. Ugyan az ember általában szomjazik a pletykára, szívesen hallgatja, akármiről is szóljon, s Elvira néni pletykái az élet számos területére, több személy életére is kiterjednek, mégis itt-ott ezek unalmassá is válnak. Egészében nézve azonban ez még realiztikusabban teremti meg a pletykálás szituációját, hiszen sok esetben hallhatunk számunkra érdektelen információkat, amelyek közül ki kell ragadnunk magunk számára a fontosabb részleteket. Továbbá ezek a történetek rámutatnak arra is, hogy sok esetben inkább a pletyka maga, a pletykálás és annak lehetőségei vonzanak már-már információválogatás és forráskritika nélkül.

A kötet ötödik, *A tolmács* című novellájában maga az elbeszélő osztja meg az általa hallottakat a gyakrabban beszélő idősebb takarítónóval. Ebben az esetben a beszélői és a hallgatói szerepek és pozíciók felcserélődnek. Így ez a szöveg leginkább a kötet kompozíciójában elfoglalt helye alapján válik jelentőssé. A hallgató nem marad meg az érdeklődő, esetleg akár az érdektelen némaságban, hanem ő maga is aktív beszélővé válik, részt vesz a pletyka továbbadásában, s ezzel a szöveg rámutat a pletyka interaktív kommunikációs jellegére. A tizedik s egyben utolsó szöveg teljes mértékben eltér az előzőektől. Az *Áthaladás* narrációja egyes szám harmadik személyűre vált: az Elvira néni által elbeszélte különböző történetek szereplői jelennek meg, ki-ki éppen a maga tevékenységét végzi. Az elbeszélés különlegességét az azonos idejűség adja. A szereplők mindannyian ugyanarra a jelenségre figyelnek fel: egy lepkeraj halad át a városon. A szöveg lineáris rendjében a különböző bekezdésekben a mindentudó elbeszélő más-más szereplők tevékenységét beszéli el, s közben az azonos idejűséget igyekszik hangsúlyozni. Ez a novella egyrészt a kötetben elbeszélteket

utólagosan átértelmezve mutat rá arra, hogy egyetlen történet sem elszigetelt, összefüggések és viszonyok végtelen hálója fogja egybe az emberek társas kapcsolatainak rendszerét, s ezáltal az egyének történeteit is. Másrészt arra hívja fel a figyelmet, hogy a különböző történések, események az emberek elbeszélése révén válnak történetekké. Ezekben a tények, az egyéni tapasztalatok, az előzetes tudás és a másoktól hallott információk elegyednek egymással, így minden történet más és egyedi, még ha ugyanarról az eseményről is van szó, hiszen Elvira néni pletykái alapján azonnal el lehet képzelni, milyen történetek és hogyan fognak megszületni, terjedni a lepkék áthaladásáról.

Borcsa Imola első kötetében mindennapi témá(ka)t dolgoz fel nem mindennapi módon, hiszen a pletykákat meséljük, hallgatjuk, továbbadjuk, de ritkán találkozhatunk velük írott elbeszéléses formában. Végző soron kifejezetten érdekes élmény volt pletykát szépirodalomként olvasni, s úgy gondolom, a szerző sikeresen vette a feladatot, a kísérlet eredménye pozitív lett. Egy közösség életének történéseiről az emberi (szóbeli) kommunikáció egyik legtermészetesebb formájában olvashatunk, és ez valahogyan megnyugtatóan hat. Míg magányos ebédszünetünket töltjük, vagy éppen hazafelé tartunk egy mozgalmas nap után, valahol valami éppen történik, vagy már megtörtént, esetleg történni fog: az események folyása sosem áll le, s sokszor jólesik, élménnyé válik minderről hallani vagy éppen mesélni.

A kibillenés szimmetriái, 2018

OLVASÓLÁMPA

LÁTOM AZ ÉLETEM NEM IGEN GYÖNYÖRŰ

A madéfalvi veszedelem tanúkihallgatási jegyzőkönyve 1764¹

A székely határőrség szervezése a nép ellenállása miatt Madéfalván méészárlásba torkollott. A SICULICIDIUM kronosztichon arra az 1764. január 7-i tragikus napra emlékeztet bennünket, amikor Caratto ezredes bekerítette a falut, lövetni kezdte ágyúkkal, majd katonái a menekülő embereket lekaszabolták, a házakat felgyújtották, a falu egy részét felégették. Ellenállni aligha lehetett... Egy korabeli feljegyzés szerint: „a csapatok hajnali három órakor megindultak, körülfogták Madéfalvát, amelyben a nép ittasan álmát aludta. Még hajnalhasadás előtt elkezdődött a falu ágyúzása. A nép felriadt, nem tudta hova, merre legyen. Egy részük Udvarhelyre, mások a hegyek felé, mások Taplocára akartak menekülni. Az elsők szembetalálkoztak a gyalogsággal és azok tüzével, akik Udvarhely felé menekültek s az Olton akartak átkelni, a jég vékonysága miatt ott fulladtak meg, a többiek a német vértesekkel találták szembe magukat. Végül a gyalogság mindkét oldalról tüzelve benyomult a falu közepébe, ahol az összegyűlt népet megölték vagy elfogták. Nem is egy óra alatt mindennek vége volt.”

A halottak pontos számát nehéz megállapítani, mert a források adatai eltérnek egymástól: egyesek 200-300, mások 500 főről adnak hírt, s ezek csak a méészárlás helyszínén meghaltak számát jelentik, de sokan haltak bele később a sérüléseikbe. Feljegyezték, hogy „a be nem fogottak és hazariasztottak közül Madéfalvánál kapott sebeibe minden nap meghalt egy néhány ember, s e különben is közel fekvő falvakban a halotti harangkongatás mindenfelől felhangzott, s olyanná lett a csiki völgy, mint a halál völgye”.

Még abban a hónapban, január végén, Mária Terézia parancsot adott ki egy bűnvizsgáló bizottság megalakítására, eleve halálosztogató ítélezést sugalmazva, de nem a megtorlás végrehajtói, hanem az azt túlélő székelyek ellen. A befogottak és a megidézettek száma megközelítette a százat.

---

1 Csíkszereda, 2020, Hargita Kiadóhivatal (Székely Könyvtár 81.)

A bizottság katonákból és polgári személyekből állt. Az előbbieken négyen, az utóbbiak hárman voltak. A főkormányshékek a német nyelvű protocollum mellett igényelte a magyar jegyzőkönyv készítését is. Ezt vezette kemény munkával a medgyesi születésű Michael Conrad von Heidendorf.

Jelen kötetünkben a bűnfenyítő bizottság elé állított „rebellisek” tanúkihallgatási jegyzőkönyvét ismerheti meg az olvasó. A jegyzőkönyv vezetőjének hagyatékából előkerülő protocollum közrebocsátását Imreh István kiváló történésznek köszönhetjük, aki bevezető tanulmánnyal, jegyzetekkel, magyarázatokkal, szójegyzékkel ellátva tette közzé a dokumentumot.

A bevezető tanulmányában részletesen bemutatja a történelmi előzményeket, megismerhetjük a Habsburg Birodalom központosítási, egységesítési törekvéseit, egy sajátos katonai övezet kialakítását célzó rendeleteit, az erdélyi határórség szervezésének kérdéseit, külön tárgyalja ennek szakaszait, a román ezredeket, a népi ellenállásba ütköző székelyföldi szervezést. A történész az előzmények szűkebb és tágabb összefüggéseire is rávilágít, s ezáltal jobban megérthetjük, hogyan is kerülhetett sor a székelyek ellenállását végül megtörő vérengzésre.

Ezen ismeretek birtokában felvetődhet bennünk a kérdés: milyen újdonságokkal szolgálhat magának a jegyzőkönyvnek a szövege, miért lenne érdemes elolvasni ezt a több száz oldalas, latin és szakkifejezésekben is bővelkedő protocollumot. Ugyanazok a kérdések ismétlődnek, ugyanazt a történetet mesélik el többször egymás után. Mégis érdemes. Érdemes, mert megtudhatjuk belőle, hogy a kollektív jogaihoz és szabadságához ragaszkodó, fegyverhagyományokat őrző szabad székelyek az ellenállás milyen békés formáival kísérleteztek a vérengzést megelőző hónapokban: protestáltak szóban, instanciát fogalmaztak, előterjesztést írtak, népgyűléseket szerveztek. Nyomon követhetjük őket az erdőre menésben, láthatjuk, hogyan alakul ki az erdei közösség, hallhatjuk Zöld Péter és Beke István páterek útmutatásait, tanácsait, tanúi lehetünk mi is a közös eskü letételének.

A jegyzőkönyv olvasása során, a válaszok háttéréből a tanúságtevők halványabb-erősebb jellemrajzai is kibomlanak. Vannak ravaszkodók, szerepjátékosok, megalkuvók, és vannak vakmerőbbek. Ez utóbbiakat a „nép nagyjai” néven emlegetik, akik az események sodrásában szinte

észrevétlenül váltak a közösségeik elöljáróivá. A szerepvállalásra elkötelezett 42 elöljáró magasabb fokú iskolázottságú, közülük 11 latin nyelvismerettel rendelkező szabad paraszt volt. A bünyfenyítők rostáján végül fennmaradó négy elítélt mindenike deákos ember, ők fogalmazták a kérvényeket, a protestációt, ők olvasták fel az értesítő leveleket, ők magyarázták a rendelkezéseket, a hivatalos írásokat.

Válaszaik, ellenállásuk biznyságul szolgálnak arra, hogy hogyan állták ki ezt a jellempróbát. Kollektív emlékezetünk nem tartja számon őket, de megérdemlik, hogy név szerint megemlítsük őket: szentmiklósi Ferencz Antal, menasági Mihály Jakab, szentkirályi Lestyán Miklós, vacsárcsi Bíró István.

A taplocai jegyzőkönyv lapjairól az is kiderül számunkra, hogy a nemesség magatartása a határórségállítással szemben nem volt egységes. Többségük a válságos napokban visszahúzódott, nem tett semmit, de ellenezte a határórség erőszakos megszervezését. A központi hatalom reménykedett, hogy a felállított bizottság talál okot és ürügyet a nemesi tradicionalizmus megtörésére, de csalódnuk kellett, mert semmi számottevő vétket nem lehetett rájuk bizonyítani.

Végül a bizottság az ellenálló székelyek képviselőit és a papokat minősíti főbűnösöknek. Az utóbbiak az egyházi szervezetük ítélkező fóruma elé kerülnek, a nép nagyjaiként számon tartott Ferencz Antalt, Mihály Jakabot, Lestyán Miklóst és Bíró Istvánt két év szabadságvesztésre ítélik.

1765 májusában az újonnan kinevezett erdélyi katonai főparancsnok, Hadik András nem kívánta folytatni a buccowi irányvonalat, sürgette a hosszadalmas vizsgálatok befejezését, azt tanácsolta, hogy ne termeljenek újabb áldozatokat, ne növeljék a székelyföldi társadalmi feszültséget. Azt javasolta öfelségének, hogy mivel semmi végzetes bűn ki nem jött, adjon minden megvádoltnak amnesztiát és gráciát. Hadik András neve szorosan összefonódott a bukovinai székelyek történelmével, hiszen az ő közbenjárására telepítették a Moldvában bujkáló menekült székelyeket Bukovinába, ahol 5 falut alapítottak, s kettőt közülük: Hadikfalvát és Andrásfalvát róla is nevezték el.

A Moldvába kibujdosott székelyekre vonatkozóan elég sok adalékot találunk a jegyzőkönyvben, főleg Zöld Péter édesapja és testvére, valamint Zöld Mátyás tanúvallomásaiban. Megtudhatjuk, hogy körülbelül 100-an Mojnesten telepedtek le egy Körpenczi nevű bojár birtó-

kára, ahol a csíkrákosi György Deák Jánost tették bírónak. De mentek beljebb is, egy Piatra nevű vásáros helyre. Fontosnak tartjuk megjegyezni, hogy a menekültek csoportjai viszonylag nagy területen szóródtak szét, és nemcsak Bukovinában telepedtek le, hanem homogén falvakat is alapítottak (mint például Pusztina, Frumósza, Lészped, Magyarfalu), valamint rátelepedtek régebbi alapítású magyar településekre is, például Klézse, Lujzikalagor, Forrófalva esetében.

1765 júniusában felfüggesztik a tanúvallatásokat és befejezik a vizsgálatot, felosztatják a bünyefnyítő bizottságot, decemberben pedig Mária Terézia általános kegyelemben részesíti a vizsgálatra befogottakat.

Imreh István a perbe fogott székelyek helyett végül az egyik legszebb bukovinai népdal kezdősorát választja főcímmek: *Látom az életem nem igen gyönyörű. (Mirk Szidónia-Kata)*

SZÉKELY ÍRÓK az árnyékos oldalról²

Olaszok, svábok, franciák, osztrákok dolgoznak abban a grafenstadeni vasgyárban, az elzászi Strasbourgtól egy köpésre, ahol János, Szabédi László 1935-ös *Műkedvelő napszámos* című novellájának naiv hőse első munkanapját tölti. 2020-ban lengyelek, románok, magyarok stb. dolgoznak azokban az angliai, svédországi, németországi gyárakban, ahol... – no de aktuálpolitizálás helyett inkább olvassunk bele Szabédi novellájába: „Este hat óra volt. Reggel nyolctól déli egyig, déli kettőtől délután hatig dolgozott János. Az összesen kilenc óra. Most aludt. Feketén borult rá a barakk, noha kívül ragyogott az ég. Egy motorbiciklis turistapár – a munka barátai és a munkásosztály rajongói, két marxista – mosolygós arccal vágatott el ugyanamellét a barakk mellett. Megtekinteni óhajtották a grafenstadeni vasgyárat munka után, hogy ne zavarjanak, úgymond, senkit. Pihent a műhely; csak a kohók dolgoztak, és az öntés folyt túlórázó munkások ügyelete mellett. Valaki táplálta vassal és kőszénnel az éhes szörnyeteget; János aludt. A két biciklis berobogott a gyárba. Bementek a felügyelőhöz. Mondták, hogy a gyárat akarják megnézni. Körüljárták Franciaországot, és társadalomtudományi szempontból jegyzeteket készítenek. A felügyelő udvariasan válaszolgatott, serényen összeszedte a papírcsomókat a szanaszét lévő székekről, s üléssel kínálta meg a vendége-

---

2 Csíkszereda, 2020, Hargita Kiadóhivatal. (Székely Könyvtár 82.)

ket. János aludt. Azok kérdéseket tettek fel. (...) A vendégek nem rejtették el megelégedésüket a látottakon, s jókedvűen vettek búcsút a felügyelőtől, aki örömét fejezte ki jöttükön. János aludt. A biciklisek továbbszárguldottak, és maró megjegyzésekkel illették a tőkés termelő-rendszert. János aludt.” Megvallom őszintén, engem a hideg is kirázott Szabédi novellájának olvasása közben. Nemcsak azért, mert – lám – mennyire „mai” tud lenni egy 85 évvel ezelőtt keletkezett szöveg; nem is azért, mert dolgoztam én is ilyen naiv Jánosként, aludtam hullafáradtan én is ilyen munkásbarakkban; hanem főleg azért, mert ismerem én is nemegy ilyen „motorbiciklis” (megengedem: jószándékú) „turis-tapárt” („a munkásosztály rajongóit”), akik jegyzeteket készítenek „társadalomtudományi szempontból” – sajnos, ma már jórészt terepezés nélkül... És igen: kirázhatott volna a hideg amiatt is, hogy ha nincs ez a *SZÉKELY ÍRÓK az árnyékos oldalról* című kötet, valószínűleg soha nem kerül a kezembe Szabédi László említett novellája.

2017-ben jelent meg a Székely Könyvtár sorozatban a *Régi székely írók* című kötet, Egyed Emese válogatásában-szerkesztésében. Az a kötet Hermányi Dienes Józseffel fejeződött be, s már akkor felmerült az ötlet a szerkesztőbizottságban, hogy folytatni kellene a „névsort” olyan székely származású prózaírókkal, akiknek ugyan nem lesz önálló kötetük a sorozatban, de bűn lenne megfeledkezni róluk. Bő két évszázad prózaterméséből kellett válogatni – adódik tehát rögtön a kérdés, hogy lefedi-e ezt a bő két évszázadot alig 11 szerző 11 írása? Nos, a listám eredetileg sokkal hosszabb volt, a kötet terjedelme is a jelenleginek a háromszorosa, néhány szerző pedig több írással is szerepelt azon a listán. Végül maradt a kötetben szereplő 11 szerző, azzal a nem titkolt reménnyel, hogy írásaik alapján az olvasó is betekintést nyerhet két évszázad prózatörténeiseibe.

Egy ilyen rövidke kötetajánlóban nyilván nem lehet kitérni minden egyes szerzőre, néhányukat viszont talán nem lesz érdektelen külön is megemlíteni. Itt van például a csatószegei származású Csató Pál, aki szó szerint behalt a korabeli „kulturharcba”, s akiről Radnóti prózáját olvasgatva szereztem tudomást. „Az első modern magyar novellista” – ahogy Radnóti mondja. És tényleg: Csató Pál szinte Turgenyev módjára rajzol környezetet, ábrázol hősöket, bonyolít konfliktusokat... Szentiváni Mihályt olvasva mintha Szaltikov-Scsedrin *Kormányzósági karcolatok*jába csöppentem volna vissza (íme, hogyan ábrázolja a

reformkor egyik típusát, a „nagy magyar hangú” öregurat: „mindent ó formák szerint mérő, mint férj a keleti nőbabság, mint atya a patriarkális uralkodás, mint földesúr a főköltöttség, mint ember a középkor elveit követő, becses személykéjét csalhatatlannak s minden dologban középpontnak vélő (...), önkényének korlátlan hódolást vagy hízelgést váró, de másnak semmi szabadságot nem engedő, jóindulatból többnyire rosszat csináló (...), saját hibájáért mást emésztő, kicsinységekben finnyás, valódi kényelemnek ellenzője, nagy garral keveset végző, zord jókedvében – még inkább, mint haragjában – darabos, de bajban segélyre kész ember”)... Kacsó Sándor *Úrnapja* című „riportnovelláját” (Márton Áron püspök miatt) elfogultan szeretem, Varró Ilona női „fétisimádata” *A hollandi dobozban* meg egész egyszerűen lenyűgöz!

Természetesen fáj a szívem a kimaradók miatt: a lövétei Ladó Lajost például – akinek *„Kicsi erdőőr” feljegyzéseiből* című rövid önéletírása egyfajta mintául szolgált Tamási Ábel *a rengetegben-jéhez* – feltétlenül szerepeltetni akartam (azt viszont eldöntöttem, hogy ha ki is marad ebből az antológiából, az őáltala szerkesztett, rapszodikus megjelenésű *Székely Alkalmazottak Lapját* alaposan át fogom nyá lazni); sajnálom a székely „stand up” klasszikusát, Szini Lajost is... – remélem ugyanakkor, hogy a Nyikó, a Küküllők, a Maros vagy éppen a Feketeügy vize a maga „prózájával” még így, a kimaradók ellenére is beszívárog ebbe az antológiába. (*Lövétei Lázár László*)

PAÁL ÁRPÁD: VÁLOGATOTT ÍRÁSOK³

Paál Árpád (1880–1944) a romániai magyarság politikai és kulturális életére nagy hatással bíró személyiség volt. A pártpolitikai vezető szerepén túl, a korabeli közvéleményt orientáló napilapok (*Keleti Újság*, majd az *Erdélyi/Magyar Lapok*) szerkesztője és közírója, mai fogalmaink szerint véleményvezér és referenciapont. Mint a *Kiáltó Szó* (1921) egyik társszerzőjét mindenki ismeri, aki az erdélyi magyarság korabeli történelmével foglalkozik. Paál óriási életművéből (csak az újságcikkei száma meghaladja az ezret, a tízes évektől haláláig vezetett naplója is több mint ezer oldal) nagyon kevés lett újra kiadva. Munkásságának publicisztikai oldala ismeretlen a nagyközönség számára. Ezt a hiányosságot kívánja kötetünk pótolni. A közölt cikkek könnyebb értelme-

3 Csíkszereda, 2020, Hargita Kiadóhivatal. (Székely Könyvtár 83.)

zése érdekében előbb Paál Árpád életpályáját vázoljuk, majd bemutatjuk gondolkodásának különböző korszakait, és körülírjuk az életmű kulcsfogalmait, illetve az ehhez kapcsolódó válogatás szempontjait.

Életpálya

Paál Árpád Brassóban született 1880. október 16-án. Miután középiskoláit ugyanott, valamint Kolozsváron és Székelyudvarhelyen 1898-ban befejezte, Kecskeméten jogtudományt tanult. 1903-ban, illetve 1905-ben a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetemen államtudományi és jogtudományi doktorátust szerzett. Már egyetemi tanulmányai alatt rendszeresen publikált közigazgatási és bölcséleti kérdésekről. 1908-tól Székelyudvarhelyen vármegyei közjegyző, 1916 őszén ő szervezte meg a lakosság és a közigazgatás román betörés előli menekülését a Tiszántúlra. Megyeszerte közismert lesz és egyre érzékenyebb a szociális kérdések, a közigazgatási visszaélések iránt. A Tisza István vezette Munkapárt helyett a Függetlenségiakkal tart, az Erdélyi Szövetség regionalista (ótranszilvanista) nézeteit is magáévá teszi. 1918 őszén Udvarhely vármegye alispánja lett. A november 2-án megalakult székelyudvarhelyi Székely Nemzeti Tanács elnökévé választotta. Noha december 6-án Székelyudvarhelyre román csapatok vonultak be, ő 1919. január 9-én feleskette a vármegye hivatalnokait a Károlyi-kormányra, és közben a Székelyföld külön entitásként való elismeréséért szervezkedett. Ezért a román megszálló csapatok letartóztatták. Fogsága alatt megírta az *Emlékirat a semleges, független székely államról* című tervezetét, amely az addigi székelyföldi autonómiaötrékvések legrészletesebb megfogalmazása. Miután hosszas meghurcoltatás után a román katonai hadbírótság felmentette, április 20-án Paál visszatérhetett Székelyudvarhelyre. Ott az általa is szervezett és az erdélyi tisztviselői kart Magyarországgal összekötő *Szellemi Front* elnevezésű, a passzív ellenállást propagáló mozgalomban vállalt vezető szerepet. Ezért a román prefektus a városból kitiltotta, és Kolozsvárt tette meg kényszerlakhelyéül. A trianoni békeszerződés aláírása, vagyis Erdély Romániához való csatolása után Paál felismerte, hogy a tétlen kivárási hiábavaló, miközben formálódik az új román politikai rendszer. A *Keleti Újság* munkatársaként, a *Napkelet* folyóirat számára írt tanulmányaiban, a Magyar Szövetség egyik szervezőjeként Erdélyt járva a politikai aktivitást, az elszakított magyarság politikai és

társadalmi önszerveződését propagálta. A Kós Károllyal és Zágoni Istvánnal szövetkezve írt *Kiáltó Szó* politikai röpiratban – cáfolva az 1848 utáni passzivizmusra való hivatkozást – a nemzeti közösség megszervezését tematizálta. A Magyar Szövetség betiltása után a Kós Károly fémjelezte Magyar Néppárthoz csatlakozott, amely a kisebbséggé lett erdélyi magyarság minél szélesebb körű és demokratikus megszervezésére helyezte a hangsúlyt a Magyar Nemzeti Szövetség és az egyházak egység- és stabilitásigényével szemben. A két párt egyesülése után Paál meghatározó politikusa lett az 1922. december 28-án létrejött romániai Országos Magyar Pártnak (OMP). A *Keleti Újság* vezércikkírójaként szociálisan érzékeny polgári radikalizmust képviselve értelmezte folyamatosan a bukaresti, erdélyi és budapesti politikai változásokat. Miután 1925-re lapja elvesztette politikai függetlenségét, fiatal székely újságíró kollégáival átvette a kolozsvári *Újság* című lapot. Ezt anyagi okokból előbb az OMP-nek bocsátotta rendelkezésére, majd 1927-ben megszüntette, miután a párt hivatalos napilapja a *Keleti Újság* lett. 1927–1931 között az OMP képviselője volt a bukaresti parlamentben, 1929-ben a párt kolozsvári szervezete elnökévé választotta. Mindközben széleskörű újságírói és előadói tevékenységet végzett, részt vett új szervezetek alapításában (Erdélyi Szépművés Céh). Az OMP felkérésére 1931 nyarán dolgozta ki székely kulturális autonómia tervzetét. 1931 őszén alapító főszerkesztője lett a nagyváradi *Erdélyi Lapok*nak, melyet 1944. szeptember 14-ig, Nagyváradon bekövetkezett haláláig hivatalosan betöltött. Az 1930-as években Paál továbbra is az OMP egyik meghatározó egyénisége volt, aki az Elnöki Tanács tagjaként és főszerkesztő/közíróként egyik alakítója volt az erdélyi magyarság politikai arculatának. Széleskörű levelezésével (Gyárfás Elemér, Bethlen György) úgyszintén hatott a kisebbség vezető politikusaira. Részt vett és markánsan megfogalmazta véleményét a különböző közéleti vitákban (Makkai Sándor: *Nem lehet*), figyelemmel kísérte és támogatta a fiatalok különböző szervezkedéseit (*Erdélyi Fiatalok*, Vásárhelyi Találkozó). 1940 októberében, a második bécsi döntés után behívott képviselőként a magyar országgyűlésben az Erdélyi Párt frakciójának tagja, s mint ilyen több témában a párt szónokája. Élete utolsó másfél-két éve betegeskedéssel telt el, szívinfarktuszban halt meg Nagyvárad egyik bombázása után.

Vált(oz)ások, törésvonalak, korszakok

Paál életpályáját öt nagy korszakra oszthatjuk: 1908–1918 között a magyar állam megyei tisztviselője, 1919–1926/27 között polgári radikális indítású kisebbségpolitikus, közíró és publicista, 1927–1931 között pártpolitikus és publicista, 1932–1940 között egy katolikus irányzatot képviselő napilap főszerkesztője és az OMP jobbszárnyának meghatározó személyisége, míg 1940 után a kisebbségből újból többségivé vált erdélyi magyar politikusok egyike, az Erdélyi Párt színeiben országgyűlési képviselő. Paál esetében 1908–1918 között a magyar állam köztisztviselőjeként egy felfele ívelő karriert látunk. E pályafutás tört ketté a magyar állam szétesésével, amelynek fennmaradását Paál következetesen támogatta, pl. a köztisztviselők felesketésével, ugyanakkor az erdélyi, de különösen a székelyföldi regionális sajátosságok intézményesítésének híve lett még 1918 előtt. 1920 után a politikai aktivizmus szószólója az új állam politikai rendszerén belül, és az új állam épp alakuló jogrendszerének igénybevételével kívánta elérni a magyarság igényeinek kielégítését. Ehhez pedig egy minél erősebb politikai képviselőre volt szükség. Épp ezért az OMP-n belül a minél szélesebb alapokon történő politizálást, a munkásrétegek érdekeinek védelmét, a magyarajkú zsidók bevonását és a politikai nyitást is támogatta a román pártok felé. Politikai nézeteit tekintve Paál a húszas évek elején a Jászi Oszkár vezette polgári radikálisokhoz állt közel, és hitt a demokrata román erőkkel való eredményes politizálásban. E reményeitől Paálnak az 1920-as évek közepétől mindinkább búcsút kellett vennie. A bukaresti parlament kisebbségellenes törvényei, az erdélyi zsidóság egy részének a Zsidó Pártra való szavazása, a kisebbségi blokk (1927/28) eredménytelensége, majd a Nemzeti Pártszövetség sikertelen közigazgatási decentralizációja nyilvánvalóvá tették számára, hogy a kisebbségi magyarság, s főleg a székelység csakis önmagára számíthat. Ügyeit önmagának kell intéznie, anélkül, hogy abba ahhoz nem értő, a bukaresti központból kiküldött vagy betelepített személyek beleszólnának. 1927 utáni cikkei lényege az „Otthon-haza” fogalom önkormányzati tartalmának kidolgozása, az új államban való integráltság és otthonosság mint elvárás számonkérése és közösségi célként való meghatározása volt. Nála és másoknál is (pl. Gyallay Papp Domokos, Jancsó Béla, Makkai Sándor, Sulyok István) ekkor jelenik

meg tudatosan, a román etnopolitikai rendszer marginalizációs törekvéseivel szemben, az etnikai összezárkozás révén a nemzetkisebbségi (párhuzamos) társadalom eszméje. Ennek következménye a folyamatos határtermelés („mi” és „ők” állandó szempontja) és a változó alkuhelyzetek helyett a közösségi egyenrangúság intézményesítésének (az autonómia) követelése. Ezek döntő évek Paál lassú radikalizálódása szempontjából. Ugyanis ekkor kerül előtérbe egyrészt a román belpolitikai válság, a „Tíz év Romániában”-tudat csalódottsága, az 1929 utáni gazdasági válság következményei, másrészt külpolitikailag Német- és Olaszország (befolyásának) megerősödésével, a határok revíziójának kérdése. 1932-től Paál a korabeli katolikus és keresztényszocialista offenzíva részeként alapított *Erdélyi Lapokat* főszerkeszti. A román kisebbségellenes politikával szemben a cenzúra korlátozta kritikán túl, a nemzetközi viszonyok megváltozásának bemutatásával, a kisebbségi magyar pozíciók megvédése melletti érveléssel, a revíziónak a magyar közvéleményben a reményből a hitté való átalakulását erősítette. Nemzetfogalmába ekkor a zsidók már nemigen fértek bele, a nép és népiség váltak kulcsfogalmaivá. Külpolitikailag korán kimondta, hogy az erdélyi magyarság a Harmadik Birodalomtól várhatja el az anyaországhoz való visszatérését. Vezércikkei a keresztényszociális hivatásrendiség felé mutattak. (A lapnál a nemzetiszocialista ideológiát főleg Sulyok István terjesztette.) Az 1940 utáni években Paál új nemzetiség- és magyarságpolitikai helyzetben politizált. Több megnyilatkozása egy olyan etnocentrista politizálást tükröz, amelyben kulcskérdés az erdélyi magyar szupremácia mielőbbi megteremtése. Erre példa az Erdélyi Értekezleten (1940. október) elhangzott érvelése arról, hogy az észak-erdélyi magyar fiatalok ne tanuljanak románul; vagy a harmadik zsidótörvény megszavazása, még akkor is, ha épp Paál módosító javaslata enyhítette is annak szigorát, ugyanakkor a visszatérés utáni közigazgatási centralizáció kritikusa volt.

Otthonosság, székelység, önkormányzat

Jelentőségét tekintve Paál Árpád gondolkodásának középpontjában az *otthon*, illetve *otthon-haza* fogalom áll, annak különböző rokonértelmű variánsaival („otthontáj”, „otthonterület”, szülőföld stb.). Ez a fogalom – másokkal együtt, pl. „a súly alatt a pálma” metaforával – a kisebbségi közösségek kollektív azonosságtudatának folyamatosan új-

ragondolt elemévé vált. Hiszen ennek révén lehet megragadni azt a közelséget, intimitást, amelyet az adott szülőföldről (táj hazához) való kötődés biztosít: a „valahol otthon vagyok” / „valakinek fontos vagyok” érzését, az adott intenzív közösségi élethez való csatlakozás igényét. Ezekből levezethető, illetve ezekkel összekapcsolható Paál több, más fontos fogalma is. A társadalom legkisebb sejtjéből, a családból kiindulva Paál a kisebbséget egy különálló területi egységgel kötötte össze, amelyen az illető kisebbség területjoggal lenne felruházva. Ez arra hivatott, hogy megakadályozza a kisebbségi területnek az ország többsége általi eluralását, elnemzetietlenítését, és biztosítaná a kisebbség nyelvi, kulturális fennmaradását. *Család, lokalitás* és ezek intézményességéből kinövő *nép csoport elitek*, akik az otthonterületet intézményesíteni és működtetni tudják. A helyi önkormányzat, a kulturális autonómia mind a *kisebbségi személyek gazdasági boldogulásához* járulnának hozzá, amely szempont Paál számára a világválság idején lett mindennél fontosabb. Ez az „otthon-haza” földrajzilag elsősorban a többségében székelyek által lakott területre vonatkozott. Paál székely származására egész életében büszke volt. A Románia által aláírt kisebbségi szerződésben említett székely egyházi és kulturális autonómia számára mindvégig hivatkozási alap. Mind a többségi nacionalizmus, mind a kisebbségen belül jelentkező türelmetlenségek ellen hadakozik, amikor a székelyek különállását hangoztatja. A székely és a magyar érdekek nála egybekapcsolódnak, hiszen a székelység népességtöbblete a magyarság fenntartását is biztosítja Erdély más részeiben. A különbség a kettő közt Paálnál különben is csak nagyságrendbeli, noha fontos. Ellenben ami a magyarságnak érdeke, az a székelységé is, és ez fordítva is érvényes. Paál szerint mind a kulturális autonómiából, mind az otthoni területjogából levezetett földrajzi-gazdasági adottságok (erdők, só, ásványvíz) kiaknázása az erdélyi összmagyarság előnyére válhat. Az *önkormányzatiság* szintén szerzőnk egyik kulcsfogalma. Az *önkormányzati alapokon működő közigazgatás* modellje a román nemzeti egységesítés elleni küzdelem varázsszava. A lokális gazdasági fejlődés záloga, a szülőföld iránti szeretet megnyilvánulása, valamint a helyi nyelv védelme valósulhat meg abban az önkormányzatiságban, amelyet Paál cikkek sokaságában követelt.

Válogatásunk Paál publicisztikai cikkeiből meghívás a hatalmas életművel való ismerkedésre. A szövegeket az eredeti stílusfordulatokat

és sajátos kifejezéseket megőrizve közöljük. Csak magánhangzókat és toldalékokat javítottunk a jobb megértés érdekében. Célunk közírói munkásságának felmutatása volt a már számbavett kulcsfogalmakhoz kapcsolódó írásokkal. A politikai aktivitás tekintetében számon kérheti az olvasó, hogy a harmincas évekből miért nem közöltünk az első évekhez hasonló cikkeket. Nos azért, mert akkor a *Magyar Lapok*ban már sokkal inkább világnézeti kérdésekkel foglalkoztak az általa jegyzett vezércikkek. Ebből a válogatásunk utolsó blokkjában közlünk fontos írásokat. Három tanulmány áttekintő voltuk miatt került be a kötetbe, ezek folyamatokat ragadnak meg: a Katolikus Státus ügyét, a két világháború közti erdélyi közigazgatási rendszereket és a székelyföldi életlehetőségek beszűkülését. A Paál Árpád számára lényeges témákat, a két világháború közti időszak fontos problémáival foglalkozó írásokat válogattunk ki, amelyek a mai olvasó számára is fontosak lehetnek. (Bárdi Nándor – Horváth Sz. Ferenc)

SZÉKELY JÁNOS: HÁROM DRÁMA⁴

A *Látó* 1990/6-os számában, rögtön a *Mórok* című „történelmi esszé” után olvasható Visky András beszélgetése Székely Jánossal, amelyben a költő, drámaíró, filozófus Székely János az alábbi – számomra nagyon elgondolkodtató – megállapítást teszi a *Caligula helytartójáról*: „Petroniusban van annyi éleslátás, hogy belátja a másik öntörvényű igazát. (...) Barakiás is betekint Petroniusba. Valamiről ő is meggyőződik, nem merev és egyazon az álláspontja végig. (...) Tehát mind a ketten meggyőzik egymást, és ezért nem hiszem én, hogy ez a munkám érvényes. Mert ez egy *valódi* vitát tartalmaz, ahol mindkét fél meggyőzi a másikat, és így a vita eredményre vezet, holott a viták, amelyeknek én életemben tanúja voltam, az mind másfajta volt. Beszélnek el egymás füle mellett, mindenki mondja a magáét, és legfeljebb kompromisszum jöhet létre, de sohasem megértés és meggyőzés. Nem érvényes, mert irreális premisszára épül, hogy ember embert meg tud győzni. Nem tud. Mindenkiből ömlik az ő érdekének és önigazolásának elmélete, és semmi módon nem győzhető meg.”

Mondom, számomra nagyon meglepő és elgondolkodtató ez a megállapítás, már csak azért is, mert én éppen az érvényességük miatt

---

4 Csíkszereda, 2020, Hargita Kiadóhivatal. (Székely Könyvtár 84.)

választottam ebbe a kötetbe a vallási és etnikai konfliktusokat alaposan kiveséző három drámát: „Hatalom és kisebbségek egymásnak feszüléséről kevesen beszéltek érvényesebben nálunkfelé – hümmögtem magamban –, mint Székely János a *Caligula helytartójában*, a *Protestánsokban* vagy éppen a *Mórokban*.”

Kinek volt/van igaza? Ha csak a „történelmi tényekre” hagyatkozunk, akkor természetesen Székely Jánosnak: 1990. március 10-én volt a *Caligula helytartója* kolozsvári bemutatója Tompa Gábor rendezésében, tíz nappal később pedig már polgárháborús állapotok voltak Marosvásárhelyen! (Érettségi előtt álló diákként én Székelyudvarhelyen láttam az előadást, még ma is emlékszem Boér Ferenc és Csiky András alakítására Petronius, illetve Barakiás szerepében.) Nesze neked egymás meggyőzése! Hétköznapok ritkán adtak frappánsabb választ egy irodalmi műre, mint éppen 1990 márciusában!

És én mégis azt mondom, hogy igenis érvényesek (még ma is) Székely János itt olvasható drámái – ha másképp nem, akkor „az eszmény által, amelyet kitűznek”. Hinni akarom, hogy nemcsak egymás füle melletti elbeszélés van, hanem lehetséges *valódi* vita is, ahol a felek meggyőzik egymást. Persze, ez a valódi vita se a *Protestánsokban*, se a *Mórokban* nem jön össze. Pedig milyen „szépen” érvel például a *Protestánsokban* az egységes európai vallás mellett Charnay, a francia katolikus hitvédelmi misszió (inkvizíció) elnöke: a protestánsok kérdésére, hogy ti. mi által lenne képes az egységes európai vallás (a zsidó-keresztény hagyomány) világhóvásszá tenni Európát, íme, mit válaszol:

*„Egyszerűen a tanítása által.
Az eszmény által, amelyet kitűz,
Hogy ez a jó, így cselekedjete.
Tudom én, uram, hogy parancsait
Még soha senki sem tartotta meg:
Azért eszmény, mert nem lehet valóság.
De mégis hat, de mégis dolgozik,
Ha másutt nem, hát tetteink alatt,
Ha másban nem, tehát a büntudatban...”*

Hát igen. Micsoda megmosolyogtató sorok! – mondhatjuk minderre mi, cinikus, mindenből kiábrándult maiak. Pedig – a fene egye meg!

– igenis szükségünk volna, legalább néha-néha, erre a nyavalyás büntudatra!...

Vajon Lessing *Bölcs Náthán* című drámáját is megmosolyogták-e a 18. század végének mindenből kiábrándult cinikusai? (Mint tudjuk, ennek a drámának a végén újra és újra összeölelkezik muszlim szultán, keresztes lovag és zsidó bölc.) Vagy ők is azt mondták, hogy igenis szükség van, legalább néha-néha, erre a nyavalyás „idealizmusra”? Ötlettelen és korszerűtlen gyártmányokat állított volna elő Székely János „illuszratív” történelmi drámáiban – ahogy maga a szerző mondja a *Mórokhoz* írt MENTSÉG-ben? Hogy mennyire korszerűek, azt nem tudom, de hogy a bennük tárgyalt problémák – sajnos – nagyon is időszerűek, abban egészen biztos vagyok. És így, legalábbis számomra, természetesen még mindig érvényesek. Még a *Caligula helytartója* is... (Lövétei Lázár László)

*EGYED PÉTER: VÁLOGATOTT VERSEK*⁵

(Ugrik a kép. Egyed Péterről)

Bálványos, a kilencvenes évek elején, megyünk a betonúton, a hadászati úton, mondja Péter, megyünk gombászni, rókagomba, özláb-gomba, keserű-, megyünk a hegyen, a kúpszerű hegyen, megyünk, mászunk ki a romhoz, a romfal még megmaradt részéhez, ugrik a kép, megyünk a tóhoz, ott vannak éppen a pesti barátai, lelkesek vagyunk, hiszen új világ jön, új folyóirat, minden változik, egyikük, a szerkesztő átússza a tavat, a többiek napoznak a parton, pattan ki az egészségtől, fiatal volt, tele életerővel, ugrik a kép, a szokásos nyári, bálványosi két-három hetét tölti, általában egyedül, még a beépítetlen Ibolya-forrás környéki nyaralóban, idős, ismerős bácsi nyaralójában, viszem a báránycombot, viszem a borokat neki, ülünk, beszélgetünk, a borról egy szó sem, elteszi, én vissza stoppal, ugrik a kép, éjjel Kolozsvár, tíz is elmúlt, változó világ, megyünk hazafelé, de nem a kilencedik emelet, hanem a Szamos-part negyedik emelete felé, Sz-ékhez, váratlanul behúz egy hatalmas diófa alá, repülő, mondja, és mutat az ég felé, repülő, mondom én is, bár semmit sem hallok, semmit nem látok, majd amikor elmúlik „a veszély”, indulnánk tovább, de megállít hirtelen, akna, mondja, akna, mondom, és tényleg, ott egy akna a lábunk előtt, fedővel

---

5 Csíkszereda, 2020, Hargita Kiadóhivatal. (Székely Könyvtár 85.)

vagy anélkül, nem emlékszem, nem voltam nővel hat hónapja, mondja Sz-éknél, Sz. húzogatja a bajuszát, hümmög, nézi, be vagyunk rúgva, nem baj, jó a Sz. bora, ugrik a kép, vb., nála, a kilencediken, ülök a fekete-fehér tévéje előtt, ő el-eltűnik, kimegy, bejön, megint kimegy, megint bejön, tea, kérdezi, kávé, kérdezi, tea, mondom, jó, eltűnik, fél óra múlva jön, tea, kávé, kérdezi, tea, mondom, megint eltűnik, fél óra múlva jön, tea, kávé, kérdezi ártatlanul, legyen kávé, mert tea már volt, mondom, rendben, mondja, megint félóra, megint jön, megint semmi, tea, kávé, nem kérek semmit, mondom, köszi, ugrik a kép, hazakísér a Donát úti albérletbe, kispénzü diákoknak, nekünk, pénz ad, nem akarom elfogadni, de hajthatatlan, majd megkapom, amikor végeztél, ugrik a kép, nálunk, Kézdin, a szomszédos utcákban kérdez meg valakiket, hogy hol lakom, mindenki ismer mindenkit, mint egy nagy faluban, eligazítják, hátizsák a hátán, Bálványos, mondja szűkszavúan, ahogy különben szokta bizonyos esetekben, a napszemüvegekben, olyankor csak szavak, félszavak, vissza-visszatérő félmondatok jönnek elő, és néz okos szemeivel, boltozatos homlokát látom, szürkülő szakállát, mosolyát, itt van most is, itt, itt, előttem, emberségét látom, tisztességességét, gerincét, ó, hol is ismerkedtünk meg, ugrik a kép elém, Sepsi, nem, Kolozsvár, kiadó, versek, aztán „átad” Bogdánknak, hogy gondját viselje a kezdő írogatónak, jó kezekbe kerülök, azt mondja, így van, mondom én most, aztán Sepsi, amikor hárman is, együtt, valami alkalommal, ugrik a kép, a levelei, lapjai, az a szeretet, ami azokból árad, barát, mondom, igazi barát, számon tart, gondol rád, félt, óv stb., ekkor már barátjának tudhatom magam, tőle tanulom ezt a férfiak közötti bajtársiasságot, ugrik a kép, itt vagyunk megint, illetve ők vannak itt, nagyanyámnál szállásolom el, sétálunk a tetőn, a hóban, előttük járok, jóval előttük, be-bevárom a szerelmeseket, vagy üzenek nekik a hóban, molto vivace, nevet, nevetnek, boldog, jól érzi magát, szórakozásképpen felapritja nagyanyámnak legalább fél ölnyi fáját és berakja szépen, ahogy kell, ahogy kedves Erdővidékén tanulta, a tornác alá, ahogy kell, ahogy tanulta otthon, ugrik a kép, írótalálkozó, az első két nap mindig penge, elképesztő agy, a harmadik napon pedig, amikor már leengedett, a sötét napszemüveges nap, hajnalig tartó éjszaka, a minimális beszéd, az a nézés a szemüveg lencséje mögül, az a mosoly, félmosoly, de ekkor már, akkor még nem tudtuk, beteg volt, nem is engedett senkit a szobájába, vele lakni, azelőtt mindig ketten,

most én sem, nem tudtam akkor, hogy miért, később derült ki csak, borogatnia kellett a kisebzett testét, a rák dugdosta csápjait, ugrik megint a kép, a háznál vagyok, a kertben, tudom, kórházban van, tudom, nincs remény, fel kell hívnom, gyűjtöm az erőt, sokat kell gyűjteni, most már jobban van, mondja, csak egy műtét még, de ne mondjam senkinek, hasi karcíóma, de nem publikus, atyaúristen, jaj, atyaúristen, nem publikus, mondja, ugrik a kép, pár hét múlva, augusztus elején ott állunk a koporsója mellett a Házsongárdban, kitűnő ember volt, nagyszerű költő, filozófus, nagy-nagy koponya, talán a legnagyobb itt, közöttünk, Isten éltesen mint költőt, Isten nyugtasson mint embert, Drága barátom... *(Fekete Vince)*

Jégtenger – hommage C. D. Friedrichnek, 2017

A Székelyföld előfizetőinek és állandó támogatóinak névsora

Románia

MAGÁNSZEMÉLYEK

Dr. Ábrám Zoltán - Marosvásárhely
Abrán Tünde - Székelyudvarhely
Albert Ernő - Sepsiszentgyörgy
Albert Géza - Székelyudvarhely
Dr. Ambrus József - Székelyudvarhely
Andrási Ilona - Alsósófalva
András Pál - Bukarest
Angi Gyula - Marosvásárhely
Antal Attila - Csíkszereda
Dr. Antal Erzsébet - Csíkszentdomokos
Antal István - Székelyudvarhely
Br. Apor Csaba - Marosvásárhely
Dr. Aross Melinda - Székelyudvarhely
Árvay Katalin - Sepsiszentgyörgy
Asztalos István - Székelyudvarhely
Bács Károly - Csíkszereda
Bajna György - Gyergyószentmiklós
Bakcsi Anna - Madéfalva
Bakk-Dávid Enikő - Kézdivásárhely
Bakk Pál - Szentkatolna
Bakó Botond - Nagyenyed
Balázs Dénes - Csíkrákos
Dr. Balázs Lajos - Csíkszereda
Balázs Zsuzsanna-Erzsébet - Csíkszereda
Balázsi-Pál Etel - Csíkszereda
Bálint Csaba - Csíkszereda
Bálinth Erzsébet - Csíkszereda
Bán Kata - Székelyudvarhely
Barabás Imre - Gyergyóremete
Baracsi Levente - Arad
Baricz Lajos - Marosszentgyörgy
Bartha Árpád - Kászonújfalva
Bartha György - Csíkszereda

Bartha Imre - Székelyudvarhely
Bartók Melinda - Kézdivásárhely
Bartos Jenő - Jászvásár
Bege Károly - Gyergyócsomafalva
Benkő Levente - Magyarvista
Bernád Ilona - Marosvásárhely
Berszán Lajos - Gyimesfelsőlók
Berze Imre - Székelyudvarhely
Bethlen Anikó - Marosvásárhely
Bíró Ambrus Lenke - Székelyudvarhely
Bíró Gábor - Csíkmadaras
Dr. Bíró Gábor - Kézdivásárhely
Bíró Géza - Gyergyószentmiklós
Bíró László - Kalotaszentkirály
Bíró Levente-Tibor - Kézdivásárhely
Bíró Réka - Barót
Blénessy Jolán - Székelyudvarhely
Bocskay Vince - Szováta
Bodó István - Csíkszereda
Bodor Attila - Sepsiszentgyörgy
Bogdán László - Sepsiszentgyörgy
Bogdán Zsolt - Kolozsvár
Bogos Zsolt - Csíkszereda
Bojtor Attila - Gyulafehérvár
Borbáth Erzsébet - Csíkszereda
Borbély László - Csíkszereda
Borbély Tamás - Marosvásárhely
Borbély Zsolt Attila - Arad
Borboly Csaba - Csíkszereda
Dr. Borboly István - Gyergyócsomafalva
Dr. Borcsa János - Kézdivásárhely
Borsa István - Csíkszereda
Botár István - Csíkszereda
Bölöni Domokos - Marosvásárhely
Buna Blanka Boróka - Tamásfalva
Burus János Botond - Csíkszereda

- Czikó László – Búzásbesenyő
 Czipa István – Kézdivásárhely
 Czoppelt Julianna – Kovászna
 Császár Vilmos – Csíkrákos
 Csatlós Mihály Levente – Kézdivásárhely
 Cseh András – Csíkszereda
 Cseke Péter – Kolozsvár
 Ft. Msgr. Csíki Dénes – Nyárádköszvényes
 Csíki Zoltán – Parajd
 Dr. Csiszár Anna – Marosvásárhely
 Csiszzer Imre Csaba – Csíkszereda
 Csúcs Mária – Csíkszereda
 Daczó Katalin – Csíkszépvíz
 Dánél Sándor – Csíkszereda
 Damó Csaba – Kézdivásárhely
 Darkó Béla – Marosvásárhely
 Daróczi Béla – Marosvásárhely
 Ft. Darvas-Kozma József – Csíkszereda
 Darvas Mária – Gyergyóalfalu
 Dávid Gyula – Kolozsvár
 Dávid Katalin – Székelyudvarhely
 Dávid Zoltán – Kolozsvár
 Deák Botond – Réty
 Deák Ferenc – Csernáton
 Deme László – Csernáton
 Demeter Edit – Kézdiszentlélek
 Dénes Emőke – Homoródalmás
 Dénes Erzsébet – Homoródszentpál
 Dénes László – Nagyvárád
 Dézsi Zoltán – Gyergyószentmiklós
 Diénes Gábor – Nagybánya
 Dobos Sándor – Nagyvárád
 Dr. Dombi Csaba Ábel – Felsőbánya
 Domokos Éva – Arad
 Ft. Drócsa László – Nyárádszereda
 Duma András – Klézse
 Egyed Emese – Kolozsvár
 Dr. Elek Sándor – Csíkszereda
 Elekes András – Csíkpálfalva
 Elekes Antal – Temesvár
 Elekes Zsuzsanna – Gyergyóújfalu
 Elekes Károly – Sepsiszentgyörgy
 Elekes Péter – Kászonaltíz
 Erdei Márk – Gálospetri
 Farkas Ambrus – Sepsiszentgyörgy
 Farkas Antal – Székelyudvarhely
 Farkas László – Gyergyócsomafalva
 Farkas Miklós – Segesvár
 Farkas Réka – Sepsiszentgyörgy
 Fazakas Zoltán – Sepsiszentgyörgy
 Fekete Albert – Csíkszereda
 Ferencz Éva – Kézdivásárhely
 Ferencz Gizella – Kézdivásárhely
 Ferencz Imre – Csíkszereda
 Dr. Ferencz László – Marosvásárhely
 Dr. Finta Ella – Szilágysomlyó
 Fischer Alfréd – Székelyudvarhely
 Fodor György – Székelyudvarhely
 Fodor Levente – Csíkszögöd
 Dr. Fodor István – Csíkszereda
 Fodor István – Sepsiszentgyörgy
 Fodor Pál – Sepsiszentgyörgy
 Forró László – Bukarest
 Fuják Gyula – Csíkszereda (2 darab egyéves előfizetés)
 Funariu Éva – Szeben
 Fülöp Géza – Marosvásárhely
 Fülöp Lajos – Székelykeresztúr
 Fülöp Sándor – Gyergyóalfalu
 Fülöp Tamás – Majlát
 Fülöp-Török Réka – Kézdivásárhely
 Gábor Emőke – Csíkszereda
 Gajdó Albert – Csernáton
 Gál Katalin – Gyergyóújfalu
 Gáll Levente – Csíkmadaras
 Gálfalvi György – Marosvásárhely
 Gálfalvi Zsolt – Marosvásárhely
 Dr. Garda Dezső – Gyergyószentmiklós

- Gáspár Sándor - Marosvásárhely
Gazda Árpád - Magyarfenes
Gazda József - Kovászna
Geréd Gábor - Székelyudvarhely
Gergely Borbála - Csíkszereda
Dr. Germán Salló Márta - Marosvásárhely
Gulácsi Gizella - Marosvásárhely
Györfi Jenő - Nyárádmagyarós
Dr. Györfi Sándor - Csíkszásó
Haáz Sándor - Székelyudvarhely
Hadnagy Géza - Farkaslaka
Hantz András - Kolozsvár
Hegedűs Enikő - Csíkszereda
Hegyí Sándor - Székelyudvarhely
Hertza Mikola - Csíkszereda
Dr. Holló Attila - Csíkszereda
Hubert Sándor - Bukarest
Illyés Ferenc - Székelykeresztúr
Imecs Márton - Kolozsvár
Imre Jolán - Csíkszereda
Incze Szabó László - Marosvásárhely
Istvánffy Katalin - Torda
Izsák Balázs Árpád - Marosvásárhely
Jakab Attila Árpád - Székelyudvarhely
Jancsó Miklós - Kolozsvár
Jankó András - Arad
János Ágnes - Csíkszereda
János Julianna - Csíkszereda
János Bertalan - Csíkszereda
János Csaba - Csíkszereda
Jóikits Attila - Szilágysomlyó
József Álmos - Sepsiszentgyörgy
Juhász B. Tünde - Csíkszereda
Kacsó Elemér - Temesvár
Kacsó József - Hármásfalú
Kakas Zoltán - Sepsiszentgyörgy
Káli Király István - Marosvásárhely
Gróf Kálnoky Tibor - Sepsikőröspatak
Kánya József - Csíkszereda
Kassay Vilmos - Csíkszereda
Katona Lajos - Kolozsvár
Kedves Béla - Gyimesközéplak
Kémenes Bernadette - Gyergyószentmiklós
Kerekes Ágnes - Nagyvárád
Dr. Kerekes Jenő - Maksa
Keresztes Éva - Brassó
Dr. Kikeli Pál István - Marosvásárhely
Király Gyöngyi - Marosvásárhely
Király László és Edit - Nagyenyed
Király Zoltán - Kolozsvár
Kiss Jenő - Sepsiszentgyörgy
Kiss Lázárné Éva - Kézdivásárhely
Kiss Lóránd - Marosvásárhely
Kocsis László - Marosvásárhely
Kolbert Tünde - Borszék
Kolumbán-Antal József - Zetelaka
Kolumbán Gábor - Énlaka
Kolumbán László - Székelyudvarhely
Koncsag László - Szentegyháza
Konsza Vilmos - Sepsiszentgyörgy
Kónya-Hamar Zsuzsanna és Dr. Kónya-Hamar Sándor - Kolozsvár
Kosza Gabriella - Marosvásárhely
Dr. Kovács Albert - Bukarest
Kovács Barna - Marosvásárhely
Kovács Béla - Érmihályfalva
Kovács Emil Lajos - Szatmárnémeti
Kovács Katalin - Csíkszereda
Kovács Mária - Székelyudvarhely
Kovács Piroska - Máréfalva
Kovács Zsuzsanna - Bukarest
Dr. Kozma Dezső - Kolozsvár
Kozma-Péter Dénes - Zetelaka
Köblös Attila - Kézdivásárhely
Köllő Éva - Borszék
Köllő Félix - Csíkszereda
Kőszegi Enikő - Csíkszereda

- Dr. Kuna Tibor – Csíkszereda
 Dr. Kurkó János – Székelyudvarhely
 Kürti Miklós – Kolozsvár
 Laczkó-Albert Elemér – Gyergyóremete
 Laczkó György – Székelyudvarhely
 Laczkó Szentmiklósi Endre – Gyergyóremete
 László Attila – Jászvásár
 László Bakk Anikó – Kolozsvár
 Lászlófy Pál István – Csíkszereda
 Dr. László Ilona – Marosvásárhely
 László Károly és Katalin – Kézdivásárhely
 Lázár Lilla – Csíkszereda
 Lázár Pál – Marosvásárhely
 Lehoczky Ferenc – Arad
 Léstyán Dénes – Csíkszereda
 Léstyán Sándor – Kézdivásárhely
 Liker Henrietta – Székelykeresztúr
 Loghin Gizella – Brassó
 Lőrincz József – Székelyudvarhely
 Madaras Lázár – Brassó
 Mag István – Lövete
 Dr. Major Zoltán Zsigmond – Kolozsvár
 Dr. Makai Magoss Csaba – Felsőbánya
 Markó Béla – Maroszentkirály
 Markó Ilona – Csíkszentgyörgy
 Márk Dezső – Csíkszereda
 Dr. Marton József – Gyulafehérvár
 Márton Ferenc – Temesvár
 Márton Károly – Marosvásárhely
 Maşteriu Erzsébet – Gyergyóremete
 Dr. Máthé Dénes – Kolozsvár
 Mátyás Endre – Szováta
 Menyhárt Csaba – Marosvásárhely
 Menyhárt Edit – Székelyudvarhely
 Mester János – Marosvásárhely
 Mester Zoltán – Szováta
 Dr. Mészáros Gergely – Csíkszereda
 Mihály András – Csíkszereda
 Mihály Csaba – Csíkszentdomokos
 Mihály János – Lövete
 Mihály Orsolya – Kolozsvár
 Mikes Borbála – Uzon
 Miklós Imre – Csíkszereda
 Miklós Levente-József – Székelyudvarhely
 Miklós Sándor – Csíkszentlélek
 Mikó Júlia – Brassó
 Mikola Éva – Torja
 Dr. Mild Edit – Sepsiszentgyörgy
 Mincsor Erzsébet – Gyergyóremete
 Mirk László – Csíkszereda
 Molnár Csaba – Csíkszereda
 Molnár Endre – Marosvásárhely
 Murádin László – Kolozsvár
 Murányi János – Székelyudvarhely
 Müller Dezső – Vámfalu
 Nádudvary György – Brassó
 Nagy Árpád – Csíkszentdomokos
 Dr. Nagy Attila – Marosvásárhely
 Dr. Nagy Béla – Székelyudvarhely
 Nagy Benedek – Csíkszereda
 Dr. Nagy Benedek – Csíkszentkirály
 Nagy József – Gyergyóremete
 Dr. Nagy Lajos – Sepsiszentgyörgy
 Nagy Melinda – Nagyvárad
 Nagy Sándor – Székelyudvarhely
 Németh Szilveszter – Csíkkarcfalva
 Nete Mariana – Csíkszereda
 Novák Sándor – Marosvásárhely
 Oláh Sándor – Csíkszereda
 Olti Kálmán – Csíkszereda
 Orbók Ilona – Csíkszereda
 Pál Zoltán – Csíkdánfalva
 Pálffy József – Csíkszereda
 Papp Zoltán – Zilah
 Pásztor Ferenc – Sepsiszentgyörgy
 Péntek János – Kolozsvár
 Péntek Jenő – Bereck

- Péter Éva - Csíkszereda
Péter Gergely - Csíkszereda
Péter Péter - Székelyudvarhely
Pethő Ilona - Csíkszereda
Petres Sándor - Csíkszereda
Dr. Piros György - Csíkszereda
Portik Bakai Ádám - Gyergyóremete
(7 darab egyéves előfizetés)
Dr. Puskás Attila - Marosvásárhely
Dr. Rác Katalin - Marosvásárhely
Ráduly János - Kibéd
Rákosi István - Sepsiszentgyörgy
Rákosi Zoltán - Sepsiszentgyörgy
Rancz Árpád - Csíkszereda
Rancz Gyárfás Zsuzsanna -
Kézdivásárhely
Rokaly József - Gyergyószentmiklós
Russu Bors Tibor - Csíkszentkirály
Sata Lóránd - Voluntari
Sántha Emese - Marosvásárhely
Ft. Sárközi Sándor - Csíkszereda
Sárosi Csaba - Kézdivásárhely
Sata Kinga Koretta - Magyarvista
Sata Klára - Csíkszereda
Ft. Sebestyén Péter - Marosvásárhely
Seprődi József - Dicsőszentmárton
Silye Béla - Székelyudvarhely
Siklódi Olga - Székelyudvarhely
Sipos László - Felvinc
Sóbester Klára - Marosvásárhely
Sófalvi László - Székelyudvarhely
Sógor Árpád - Kolozsvár
Sógor Csaba - Csíkvacsárcsi
Sógor Géza - Kányád
Sógor Gyula - Aranyosgyéres
Dr. Soós Szabó Klára - Csíkszereda
Straub Etelka - Borosjenő
Szabados Béla - Csíkszereda
Szabó Attila - Nagyalambfalva
Szabó Enikő - Szentegyháza
Szabó Ferenc - Gyergyóditró
Szabó Judit - Kézdivásárhely
Szabó Judit - Csíkcsecső
Szabó Magdolna - Csíkcsecső
Szabó M. Barna - Székelyudvarhely
Szabó Nándor - Csíkszereda
Szabó Piroska - Nagyvárad
Szabó Sándor - Homoródalmás
Dr. Szabó Sándor - Székelyudvarhely
Szalai Attila Örs - Székelyudvarhely
Szász-Bertalan Anna - Csíkszereda
Dr. Szász Éva - Gyergyóalfalu
Szász Zoltán - Székelyudvarhely
Szatmári József - Marosvásárhely
Szathmáry János - Gyergyószentmiklós
Dr. Szatmári Sebestyén - Csíkszereda
Dr. Szatmári Szabolcs - Marosvásárhely
Szávai Márton - Énlaka
Szebeni Norbert - Sepsiszentgyörgy
Szekeres Adorján - Csíkszereda
Székely Ágnes - Balánbánya
Székely Ferenc - Vadasd
Székely Szabó Zoltán - Marosvásárhely
Széll (Horváth) Anna - Kolozsvár
Szén Olga - Datk
Szén Sándor - Siménfalva
Szentés Gábor - Madéfalva
Szilágyi István - Kolozsvár
Szilágyi Németh Éva - Kolozsvár
Dr. Szilveszter László Szilárd -
Sáromberke
Szócs István - Szentegyháza
Szócs Viktor - Kovászna
Tamás Béla - Csíkszereda
Tamás Dénes - Réty
Tamás Géza - Székelyudvarhely
Tamás Huba - Homoródkarácsonyfalva
Tamás Klára - Csíkszereda
Tamás József - Csíkszereda
Tánczos Vilmos - Kolozsvár
Tankó Gyula - Gyimesközéplek
Tapodi Zsuzsa - Sepsiszentgyörgy

- Tiboldi István – Csíkszereda
 Tódor Béla – Kézdiablis
 Tódor Gábor – Homoródalmás
 Tófalvi Zoltán – Marosvásárhely
 Tomonicska Ingrid – Csíkszentlélek
 Tóth Mária – Arad
 Tőke Mária Magdolna – Csíkszereda
 Tótos Katalin – Zilah
 Török Áron – Sepsiszentgyörgy
 Török József – Lövete
 Török István – Koronka
 Dr. Török Sándor – Kovászna
 Tövissi Zsolt – Csíkszereda
 Tulit Ferenc – Csíkszereda
 Ványolós A. István – Székelyudvarhely
 Varga Edit – Gyergyóremete
 Vass Mária – Csíktaploca
 Vén Ferenc – Kézdiablis
 Dr. Veress Albert – Csíkszereda
 Veres István – Szatmárnémeti
 Dr. Veress István – Szilágysomlyó
 Veress János – Kovászna
 Vetró András – Kézdivásárhely
 Vitályos Réka – Marosvásárhely
 Vitos László – Csíkszereda
 Vorzsák Margit – Csíkszereda
 Dr. Waczel Attila – Csíkkarcfalva
 Zágoni Elemér – Karcfalva
 Zöld János – Salamás
 Zsigmond Margit – Székelyudvarhely
 Zsók László – Sepsiszentgyörgy
- INTÉZMÉNYEK*
- Apáczai Csere János Pedagógusok Háza – Csíkszereda
 Dr. Balás Gábor Községi Könyvtár – Gyergyóremete
 Bernády Közművelődési Egylet – Szováta
 Csíki Székely Múzeum – Csíkszereda
 Csíkszépvízi Öregotthon – Csíkszépvíz
 Derex Com Kft. – Bukarest
 Dokumentációs Könyvtár – Székelyudvarhely
 Exa-Trade Kft. – Székelyudvarhely
 Gyulafehérvári Római Katolikus Érsekség Csíkszeredai Segédpüspöksége
 Hargita Megyei Tanfelügyelőség – Csíkszereda
 Hargita Megyei Szociális és Gyerekvédelmi Igazgatóság – Csíkszereda
 Haszmann Pál Közművelődési Egyesület – Csernáton
 Iskolai Könyvtár – Szárazajta
 Iskolai Könyvtár – Székelyszáldobos
 Kájoni János Megyei Könyvtár – Csíkszereda (2 db. egyéves előfizetés)
 Keramika Kft. – Csíkszereda
 Kézdivásárhelyi Múzeum – Kézdivásárhely
 Kontur Kft. – Csíkszereda (5 db. egyéves előfizetés)
 Kovászna Megyei Alkotóközpont – Sepsiszentgyörgy
 Kovászna Megyei Könyvtár – Sepsiszentgyörgy (2 db. egyéves előfizetés)
 Kovászna Megyei Tanács – Sepsiszentgyörgy
 Községi Könyvtár – Balánbánya
 Községi Könyvtár – Barátos
 Községi Könyvtár – Bardoc
 Községi Könyvtár – Bereck
 Községi Könyvtár – Bögöz
 Községi Könyvtár – Bölön
 Községi Könyvtár – Csernáton
 Községi Könyvtár – Csíkdánfalva
 Községi Könyvtár – Csíkkozmás
 Községi Könyvtár – Csikmadéfalva
 Községi Könyvtár – Csíkpálfalva

- Községi Könyvtár – Csikszentdomokos
 Községi Könyvtár – Csikszentgyörgy
 Községi Könyvtár – Csikszentmárton
 Községi Könyvtár – Csikszentmihály
 Községi Könyvtár – Csikszentsimon
 Községi Könyvtár – Csikszépvíz
 Községi Könyvtár – Etéd
 Községi Könyvtár – Felsőboldogfalva
 Községi Könyvtár – Fenyéd
 Községi Könyvtár – Galócás
 Községi Könyvtár – Gelence
 Községi Könyvtár – Gidófalva
 Községi Könyvtár – Gyergyóalfalu
 Községi Könyvtár – Gyergyósomafalva
 Községi Könyvtár – Gyergyóditró
 Községi Könyvtár – Gyergyószár-hegy
 Községi Könyvtár – Gyergyóremete
 Községi Könyvtár – Gyergyóújfalu
 Községi Könyvtár – Gyimesfelsőlok
 Községi Könyvtár – Gyimesközéplok
 Községi Könyvtár – Hídvég
 Községi Könyvtár – Homoródalmás
 Községi Könyvtár – Homoródszentmárton
 Községi Könyvtár – Kányád
 Községi Könyvtár – Kápolnásfalva
 Községi Könyvtár – Karcfalva
 Községi Könyvtár – Kászón
 Községi Könyvtár – Kézdiipolyán
 Községi Könyvtár – Kézdiszentlélek
 Községi Könyvtár – Kommandó
 Községi Könyvtár – Korond
 Községi Könyvtár – Kökös
 Községi Könyvtár – Lemhény
 Községi Könyvtár – Lövéte
 Községi Könyvtár – Maksa
 Községi Könyvtár – Mikóújfalu
 Községi Könyvtár – Nagyajta
 Községi Könyvtár – Nagybacon
 Községi Könyvtár – Nyáradmagyarós
 Községi Könyvtár – Oklánd
 Községi Könyvtár – Oroszhegy
 Községi Könyvtár – Ozsdola
 Községi Könyvtár – Parajd
 Községi Könyvtár – Réty
 Községi Könyvtár – Románandrásfalva
 Községi Könyvtár – Sepsibodok
 Községi Könyvtár – Sepsikőröspatak
 Községi Könyvtár – Siménfalva
 Községi Könyvtár – Székelyderzs
 Községi Könyvtár – Székelyvarság
 Községi Könyvtár – Szentábrahám
 Községi Könyvtár – Szenterzsébet
 Községi Könyvtár – Torja
 Községi Könyvtár – Újszékely
 Községi Könyvtár – Uzon
 Községi Könyvtár – Váralja
 Községi Könyvtár – Vargyas
 Községi Könyvtár – Zabola
 Községi Könyvtár – Zágon
 Községi Könyvtár – Zetelaka
 Kulturális Központ – Gyergyószentmiklós
 Magyarország Főkonzulátusa – Csikszereda
 Manpres Distribution Kft. – Bukarest
 Nagy István Művészeti Líceum – Csikszereda
 Németh Géza Egyesület – Csikszereda
 Nemzeti Kisebbségkutató Intézet – Kolozsvár
 Nemzeti Színház – Marosvásárhely
 Polgármesteri Hivatal – Csikszereda (5 db. egyéves előfizetés)
 Római Katolikus Plébánia – Túr
 Romániai Magyar Pedagógusok Szövetsége – Csikszereda

- Sabi Team Biztosítási Ügynök Kft.
– Csíkszentlélek
- Salamon Ernő Líceum – Gyergyó-
szentmiklós
- Sapientia Alapítvány – Kolozsvár
- Sapientia Egyetem Könyvtára –
Csíkszereda
- Székely Nemzeti Múzeum – Sepsí-
szentgyörgy
- Szent Erzsébet Öregotthon – Gyer-
gyószentmiklós
- Tamási Áron Gimnázium – Székely-
udvarhely
- Tamási Áron Színház – Sepsiszent-
györgy
- Tarisznyás Márton Múzeum – Gyer-
gyószentmiklós
- Temesvári Római Katolikus Püspök-
ség – Temesvár
- Tortoma Kft. – Barót
- Unitárius Parókia – Marosvásárhely
- Városi Könyvtár – Barót
- Városi Könyvtár – Borszék
- Városi Könyvtár – Gyergyószent-
miklós
- Városi Könyvtár – Kézdivásárhely
- Városi Könyvtár – Kovászna
- Városi Könyvtár – Maroshévíz
- Városi Könyvtár – Székelyudvarhely
- Városi Könyvtár – Szentegyháza
- Városi Könyvtár – Tusnádfürdő
- Városi Művelődési Ház – Barót
- Br. Wesselényi Miklós Városi Könyv-
tár – Kézdivásárhely
- Magyarország**
MAGÁNSZEMÉLYEK
- Abafáy-Deák Csillag – Budapest
- Ágh István – Budapest
- Alföldy Jenő – Kecskemét
- André András – Martonvásár
- Dr. Antal Balázs – Budapest
- Bakos József – Budapest
- Dr. Balássy Péter – Szombathely
- Bálint Gábor – Dabas
- Barta László – Budapest
- Dr. Bartók Gergely – Budapest
- Báthori Csaba – Budapest
- Beke Mihály András – Budapest
- Benke Éva – Paks
- Bereczky Gábor – Budapest
- Bertha Zoltán – Debrecen
- Bíró Miklós – Budapest
- Birtalan Ferenc – Budapest
- Dr. Botz Lajos – Pécs
- Bodor Ádám – Budapest
- Borbás János – Veszprém
- Bozó Zoltán – Szentes
- Burján Pál – Pécs
- Czakó Gábor – Budapest
- Császár Zoltán – Budapest
- Csender Levente – Üröm
- Csontó Lajos – Pilisborosjenő
- Dávid Ferenc – Szentes
- Dávid Gyula – Szigetszentmiklós
- Dr. Demeter Béla – Szikszó
- Demse Márton – Budapest
- Dr. Dobos László – Budapest
- Dr. Erdei Antal – Gyöngyössolymos
- Farkas Zoltán – Veszprém
- Fazekas Edit – Cegléd
- Dr. Fázsy Szabolcs – Budapest
- Fejér Istvánné – Szentes
- Fekete Béláné – Budapest
- Fekete Miklós – Szeged
- Ferenz Ernő – Páty
- Dr. Ferenczi Tibor – Budapest
- Dr. Ferencz Csaba – Budapest
- Ferencz I. Szabolcs – Budapest
- Fritsch László – Budapest
- Dr. Füleky György – Budapest
- Fürjesi Csaba – Budapest

- Fúzi Michael Stephan - Budapest
Dr. Gál József - Budapest
Gálffy Attila - Budapest
Gátay István - Devecser
Dr. Gottwald Péter - Győr
Guba Pál - Miskolc
György Tünde - Budapest
Hankó Zoltán - Kistarcsa
Harmath Iona - Baja
Dr. Hartványi Tamás - Győr
Hayek Ibolya - Budapest
Dr. Hegedűs Imre János - Budapest
Herman Levente - Budapest
Horváth Zoltán és Imecs Emese -
Budapest
Ilia Mihály - Szeged
Iancu Laura - Velence
Grófné Jancsó Zsuzsanna - Kalocsa
Ifj. Jancsó Gyula - Budapest
Jancsó Gyula - Dunapataj
Jancsó Klára Katalin - Biatorbágy
Dr. Jánosi Ildikó Kinga - Szeged
Jánosiné Dandui Gyöngyi - Budapest
Kántor József - Baja
Kádár Tibor - Veszprém
Karap Ágnes - Budapest
Dr. Kata Mihály - Szeged
Keppel Gyula - Budapest
Király István - Mezőkovácsháza
Dr. Kiss András - Pócsmegyer
Kiss Anna - Budapest
Kiss Bálint - Budapest
Kiss Éva - Budapest
Dr. Kiss Ferenc - Cserszegtomaj
Kis Krisztián Bálint - Szolnok
Kisslaki László - Kéthely
Kollár Albin - Dunakeszi
Kósa Lajos - Debrecen
Kovács Árpád - Ugod
Dr. Kovács Klára - Császártúr
Kökényessy Szilárd - Budapest
Kőfalvi Magdolna - Budapest
Dr. Kőrös Erzsébet - Győr
Dr. Kukorelly Pál - Keszthely
Kulcsár Júlia - Budapest
Dr. Kussinszky Péter - Budapest
Láng Gusztáv - Táplánszentkereszt
László János - Debrecen
Lezsák Sándor - Budapest
Lezsák Tibor - Budapest
Dr. Lukács Csaba - Fonyód
Dr. Lukácsy József - Székesfehérvár
Maczkó Gergő - Pogány
Makai Judit - Budapest
Márkus Béla - Debrecen
Máriás József - Nyíregyháza
Márton Károly - Hógyész
Márton Lajos - Budapest
Dr. Medgyessy István - Debrecen
Mészáros János - Gödöllő
Miklós András - Miskolc
Dr. Molnár Jenő - Budapest
Molnár Sándor - Balatonfüred
Murányi Sándor Olivér - Budapest
Dr. Nám Lóránt - Szombathely
Németh Zsolt - Budapest
Dr. Nyakasné Lázár Anna - Buda-
pest
Dr. Obrusánszky Borbála - Mende
Dr. Oszoly Tamás - Budapest
Pálfi Sándorné - Berettyóújfalu
Pappné Németh Andrea - Eger
Pappné Pongrácz Csilla - Dunabogdány
Papp Péter - Budapest
Pataki Gábor Zsolt - Budapest
Paulovics Tamás - Szentes (4 darab
egyéves előfizetés)
Péterfy Lajos - Bakonyszücs
Péter László - Szeged
Dr. Pocsay Gábor - Gyula
Polóny Levente - Budapest
Pomogáts Béla - Budapest

- Dr. Porcza Antal – Mosonmagyaróvár
 Prohászka Géza – Balatonfüred
 Dr. Sándor Pál – Simontornya
 Serdült Benke Éva – Paks
 Silay Ferenc – Szeged
 Simai László – Veszprém
 Dr. Szabó Béla – Göd
 Szakolczay Lajos – Budapest
 Szarka Gábor – Pomáz
 Szarvas László – Tura
 Szathmári István – Zsadány
 Szász-Fejér István és Katalin – Mosonmagyaróvár
 Dr. Székely András Bertalan – Isaszeg
 Székely László – Budapest
 Szeles András – Encs
 Szepessy Béla – Nyíregyháza
 Szigeti Lajos – Budapest
 Dr. Szőnyi László Pál – Budapest
 Dr. Tekes Kornélia – Budapest
 Tiffán Zsolt – Villány
 Tomán Sándor – Szegvár
 Tóth Erzsébet – Budapest
 Tóth Wessely László – Budapest
 Tornai József – Érd
 Tök János – Kecskemét
 Dr. Udvarhelyi Olivér – Veszprém
 Ungváry Rudolf – Budapest
 Dr. Varga István – Orosháza
 Dr. Varga Péter Pál – Budapest
 Vargha György – Tápióbricske
 Várhelyi Gyula – Tokaj
 Dr. Várszegi László – Pécs
 Dr. Vass Ágnes – Budapest
 Vass Szabolcs – Parád
 Dr. Veress Gábor – Balatonfüred
 Vincze Gábor – Deszk
 Vitályos Ágnes – Budapest
 Vörös István – Budapest
 Zalán Tibor – Budapest
 Zsolnai József – Hernád
- INTÉZMÉNYEK**
 Algyői Faluház és Könyvtár
 – Algyő
 Baka István Alapítvány – Szeged
 Bouchal Kft. – Budapest
 Erdély Barátainak Köre Kulturális
 Egyesület – Szolnok
 Etnoproject Bt. – Isaszeg
 Írók Boltja (8 db. egyéves előfizetés)
 – Budapest
 Könyvtárellátó Kht. – Budapest
 Magyar Földgáztároló Zrt., Fritsch
 László – Budapest
 Magyar Katolikus Rádió ZRT – Budapest
 Magyar Patrióták Közössége – Buda-
 pest
 MTA Társadalomtudományi Köz-
 pont – Budapest
 MTA Titkárság – Budapest
 Mogyoróssy János Városi Könyvtár
 – Gyula
 Móra Ferenc Népszínház Közhasznú
 Egyesület – Algyő
 Országgyűlés Hivatala – Budapest
 – 2 db. egyéves előfizetés
 Országos Nyugdíjbiztosítási Főigaz-
 gatóság – Budapest
 Ötágú Síp Kulturális Egyesület – Szeged
 Paksi Közművelődési Nonprofit Kft.
 – Paks
 Páholy Irodalmi Egyesület – Pécs
 Páterház Panzió – Szentés
 Robinson Tours Kft. – Balatonfüred
 Szegedi Tudományegyetem Egyete-
 mi Könyvtára – Szeged
 Dr. Varga Péter Pál Országos Gerinc-
 gyógyászati Központ – Budapest
- Amerikai Egyesült Államok**
 Borbély Melinda – Laguna Beach
 Farkas Szabolcs – Milwaukee

Fodor Albert – New York
 Kirják Attila – New York
 Kiss István – Hawley
 Kovács Árpád – Maryland
 Ozsváth Ildikó – New York

Anglia

Sárközi Mátyás – London

Ausztrália

Leontine von Rheinberg – Melbourne

Ausztria

Dr. Bartók Miklós – Leopoldsdorf
 Csipkó László – Bécs
 Csutak Magda – Bécs
 Dr. Forbáth Klára – Bécs
 Gellérd Andor – Bécs

Finnország

Petteri Laihonen – Jyväskylä

Franciaország

Buna István – Antony
 Langrand-Escure Tünde – St. Pêray
 Párizsi Magyar Intézet – Párizs

Izrael

Lichtenegger Vera – Neshet

Németország

Dr. Dobó Attila – Rheine
 Dr. Dobó Tibor – Demmin
 Gaál Julianna – Aalen
 Haáz Katalin – Braunschweig
 Juliana Johrend – Buchen
 Kisslaki László – Steinbach
 Schultz Orsolya – Rostock
 Szakács-Konnerth Mihály –
 Friedrichshafen

Száva Péter – Krefeld
 Dr. Wieser Györgyi – Starnberg

Svédország

Antal Imre – Ljungby
 Csata Attila – Västra Frölunda
 Szentkirályi Csaga – Vällingby
 Török Ernő – Vällingby

Szerbia

Bolyai Tehetséggondozó Gimnázium
 és Kollégium – Zenta
 Fekete J. József – Zombor
 Jovan Jovanovic Zmaj Általános Is-
 kola – Magyarkanizsa
 Kosztolányi Dezső Tehetséggondozó
 Nyelvi Gimnázium – Szabadka
 Nagybecskereki Gimnázium –
 Nagybecskerek
 Rancz Károly – Pancsova
 Tari István – Óbecse

Szingapúr

Marosi Gábor – Szingapúr

Szlovákia

Fehér István – Komárom
 Kiss Mónika – Órös
 Pallér Péter – Komárom
 Selye János Gimnázium – Komárom

Olaszország

György Alfréd – Róma
 Kovács Gergely – Róma

Oroszország

Dr. Fazekas Márta – Moszkva

Ukrajna

Vári Fábrián László – Mezővári

Magyarországon a *Székelyföld* folyóirat
 a *Magyar Napló* szerkesztőségében rendelhető meg:
 1092 Budapest, Ferenc krt. 14 sz., postán: 1450 Budapest, Pf. 77.

SZÉKELY KÖNYVTÁR

1111MD30 0301

1. Székely népballadák	35,00 lej
2. Mikes Kelemen: <i>Törökországi levelek</i>	35,00 lej
3. Tamási Áron: <i>Ábel a rengetegben</i>	35,00 lej
4. Böződi György: <i>Székely bánja</i>	35,00 lej
5. Kányádi Sándor: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
6. Apor Péter: <i>Metamorphosis Transylvaniae</i>	35,00 lej
7. Benedek Elek: <i>Székely népmesék</i>	35,00 lej
8. Tamási Áron: <i>Ábel az országban</i>	35,00 lej
9. Zsögödi Nagy Imre: <i>Följegyzések</i>	35,00 lej
10. Farkas Árpád: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
11. Hermányi Dienes József: <i>Nagynyedi Demokritus</i>	35,00 lej
12. Tomcsa Sándor: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
13. Tamási Áron: <i>Ábel Amerikában</i>	35,00 lej
14. Balázs Ferenc: <i>A rög alatt</i>	35,00 lej
15. Király László: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
16. <i>Székely népdalok</i>	35,00 lej
17. Kóváry László: <i>Székelyhonról</i>	35,00 lej
18. Márton Áron: <i>Válogatott írások és beszédek</i>	35,00 lej
19. Szabó Gyula: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
20. Páll Lajos: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
21. Cserei Mihály: <i>Erdély históriája I.</i>	35,00 lej
22. Cserei Mihály: <i>Erdély históriája II.</i>	35,00 lej
23. Tompa László: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
24. Tamási Áron: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
25. Vári Attila: <i>Volt egyszer egy város</i>	35,00 lej
26. <i>Régi székely költők</i>	35,00 lej
27. Kriza János: <i>Székely népmesék</i>	35,00 lej
28. Petelei István: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
29. Tamási Áron: <i>Hazai tükör</i>	35,00 lej
30. Ferenczes István: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
31. Bod Péter: <i>Szent Hilárius</i>	35,00 lej
32. Jancsó Benedek: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
33. Szabédi László: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
34. Cseres Tibor: <i>Foksányi szoros</i>	35,00 lej

35. Csiki László: <i>Titkos fegyverek</i>	35,00 lej
36. <i>Székely népi imádságok</i>	35,00 lej
37. Tamási Áron: <i>Publicisztikai írások</i>	35,00 lej
38. Horváth István: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
39. Kurkó Gyárfás: <i>Nehéz kenyér</i>	35,00 lej
40. Bogdán László: <i>Az ördög Háromszéken</i>	35,00 lej
41. Bölöni Farkas Sándor: <i>Utazás Észak-Amerikában</i>	35,00 lej
42. Sánta Ferenc: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
43. Fodor Sándor: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
44. Székely János: <i>A nyugati hadtest</i>	35,00 lej
45. Szócs Géza: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
46. Tivai Nagy Imre: <i>Cirkálások szeredai emlékeimből</i>	35,00 lej
47. Tamási Áron: <i>Szülőföldem</i>	35,00 lej
48. Kemény János: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
49. Ignác Rózsa: <i>Torockói gyász</i>	35,00 lej
50. Markó Béla: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
50+ Siklódy Ferenc: <i>Könyvjegyek I.</i>	35,00 lej
51. Szentkatolnai Bálint Gábor: <i>Válogatott művek</i>	35,00 lej
52. Benedek Elek: <i>Édes anyaföldem! I.</i>	35,00 lej
53. Benedek Elek: <i>Édes anyaföldem! II.</i>	35,00 lej
54. Böződi György: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
55. Czegő Zoltán: <i>Katonabogár</i>	35,00 lej
56. <i>Régi székely írók</i>	35,00 lej
57. Nagybacsoni Nagy Vilmos: <i>Végzetes esztendők</i>	35,00 lej
58. Domokos Pál Péter: <i>Moldvai útjaim</i>	35,00 lej
59. Szemlér Ferenc: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
60. Györffi Kálmán: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
61. Bartha Miklós: <i>Nemzetpolitikai írások</i>	35,00 lej
62. Tamási Áron: <i>Bölcső és Bagoly</i>	35,00 lej
63. Székely János: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
64. Ágoston Vilmos: <i>Godir és Galanter</i>	35,00 lej
65. Sütő István: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
66. Orbán Balázs: <i>Válogatott írások és beszédek</i>	35,00 lej
67. Tamási Gáspár: <i>Vadon nőtt gyöngyvirág</i>	35,00 lej
68. Beke György: <i>Föld és lélek. Székely riportok</i>	35,00 lej
69. Ferencz Imre: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
70. Mózes Attila: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
71. Kacsó Sándor: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
72. Tamás Menyhért: <i>Vigyázó madár</i>	35,00 lej

73. Szőcs Kálmán: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
74. Lőrincz György: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
75. Tánczos Vilmos: <i>Elejtett szavak</i>	35,00 lej
76. Kőrösi Csoma Sándor <i>az újabb kutatások tükrében</i>	35,00 lej
77. Tamási Áron: <i>Jégtörő Mátyás</i>	35,00 lej
78. Székely költők <i>az árnyékos oldalról</i>	35,00 lej
79. Panigay Róbert: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
80. Magyari Lajos: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
81. <i>Látom az életem nem igen gyönyörű – A madéfalvi veszedelem tanúkihallgatási jegyzőkönyve 1764</i>	35,00 lej
82. Székely írók <i>az árnyékos oldalról</i>	35,00 lej
83. Paál Árpád: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
84. Székely János: <i>Három dráma</i>	35,00 lej
85. Egyed Péter: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej

A könyvek megvásárolhatók vagy megrendelhetők
a Székelyföld szerkesztőségében.

PÁLYÁZATI FELHÍVÁS

Harghita Megye Tanácsa

Barátom a(z)... okostelóm? A Székelyföld folyóirat pályázata középiskolások számára

*„Zavarva lelkem, mint a bomlott cimbalom;
Órül a szívem és mégis sajog belé,
Hányja veti a hab: mért e nagy jutalom?
Petőfit barátul mégsem érdemelé.”
(Arany János: Válasz Petőfinek)*

„Nincs emberi kapcsolat, mely megrendítőbb, melyebb lenne, mint a barátság. (...) Csak a barát nem önző; máskülönben nem barát. Csak a barát nem hiú, mert minden jót és szépet barátjának akar, nem önmagának. A szerelmes mindig akar valamit; a barát nem akar önmagának semmit. A gyermek mindig kapni akar szüleitől, túl akarja szárnyalni atyját; a barát nem akar kapni, sem túlszárnyalni. Nincs titkosabb és nemesebb ajándék az életben, mint a szükséztől megértő, türelmes és áldozatkész barátság. S nincs ritkább.”

(Márai Sándor: A barátságról)

Petőfi és Arany, Ady és Móricz, Kosztolányi és Karinthy, Babits és Szabó Lőrinc, József Attila és Ilyés Gyula... néhány olyan név az irodalom történetéből, akik nemcsak azért ismertek ma, mert maradandót alkottak, hanem mert tehetségük olyan lelki érzékenységgel és igénnyel párosult, amivel rátaláltak a másikban az életre szóló barátságokra.

Mit jelent a barátság fogalma? Milyen a (jó) barát? Van rossz barát (is)? Honnan és meddig barát a barát? Szükséges-e, hogy hasonló korú legyen, mint mi, hogy hasonló legyen az érdeklődési körünk? Létrejöhet-e barátság fiú és lány, férfi és nő között? Ha igen, hol van a határ? Kialakulhat-e barátságból szerelem, vagy fordítva: szerelemből barátság? Összetartozó érzések-e ezek? Megoszthatok-e a baráttal mindent öszintén, megmondhatok-e neki olyant is, ami számára bántó, fájó, de igaz? És én hogyan fogadom, ha engem szembesít a barátom az igazsággal vagy a gyengeségeimmel?

Vannak-e barátaim? Ha igen, milyen(ek)? És milyen barát vagyok én? Fontos vagyok-e valaki(k)nek, elfogad(nak)-e olyannak, amilyen vagyok, és én elfogadom-e őket? Mennyi időt, energiát szentelek a barátságoknak, miben merül ki az együtt töltött idő, hogyan élem meg én és hogyan a barátom, barátaim az együtt, avagy az egymástól távol töltött időt? Mit vállalunk, vállalnánk egymásért? Vagy talán nincs is barátom? Ha nincs, miért nincs? Csalódtam abban, akit barátnak hittem, vagy ő csalódott bennem? Akkor valójában barátok voltunk-e?

Mit jelent ma a barátság fogalma? Helyettesítheti valami más? Elég például a személyes találkozások helyett barátságot tartani fészbukon, instagrammon, telefonon? Lehet, hogy legjobb barátom a(z)... okostelóm?

Úgy gondoljuk, olyan kérdések ezek, amelyekre ti, életre szóló, tartós emberi kapcsolatokra, értékekre vágó mai IX–XII.-es diákok is keresitek a választ, olyanok, amelyek fogódzókat jelenthetnek a hétköznapi off-line és on-line valóságában. Arra kérünk tehát benneteket, mai középiskolásokat, hogy irjatok ezekről a kérdésekről: miért fontos nektek – ha fontos egyáltalán – a barát, a barátság, mit jelent számotokra barátnak lenni, mit jelent a barátság vagy annak hiánya stb. Ami fontos, hogy közhelyektől mentes és a Tietek legyen az élmény, a tapasztalat – a ti hangotokon szólaljon meg versben, prózában vagy esszében.

Verseket (maximum két-három verset, de 60 sornál nem többet) és prózai szövegeket (maximum 10 000 karakternyit) várunk tőletek, a mai 14–18 évesektől (IX–XII. osztályos diákoktól) a Székelyföld folyóirat postacímére (530170 Csíkszereda, Tudor Vladimirescu u. 5. sz.) vagy a székelyfold@harghita-megye.ro címre. A borítékra kérjük ráírni: PÁLYÁZAT: BARÁTOM A(Z)... OKOSTELÓM?

Beküldési határidő: 2020. október 30.

Eredményhirdetés 2020 decemberében.

A PÁLYÁZAT DÍJAI: I. díj: 1000 lej II. díj: 750 lej III. díj: 500 lej

A díjazott művek közlési jogát a Székelyföld folyóirat fenntartja.